

ALKALMAZOTT TÁRSADALOMTUDOMÁNY SZEKCIÓ

Lektorálták: Dr. Kemény László, CSc, (PEME)

Dr. Koncz István, Ph.D., CSc,

Dr. Fehér Zsuzsanna, (PEME)

Tartalom

Nagy Ágnes: A közösségi média tartalma és effektusai	3
<i>(Corvinus Egyetem, Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola)</i>	3
Elek Nikolett: Riporter visszaélések érveléstechnikai elemzése és befogadás-vizsgálata.....	14
<i>(BMGE, Tudományfilozófia és Tudománytörténet Doktori Iskola)</i>	14
Juranovszky Andrea: Amerikai kísértetnovellák a nőiségről: A nőiség társadalmi élménye 19-20. századi amerikai kísértettörténetek kontextusában.....	24
<i>(ELTE, Irodalomtudományi Doktori Iskola)</i>	24
Gábrity Eszter: „Ahol nem tudnak magyarul, ott én önként átváltok szerbre„ Vajdasági magyar migránsok és ingázók államnyelvvvel kapcsolatos nyelvi ideológiái	34
<i>(Szegedi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskolája)</i>	34
Pukánszky Judit: A média által közvetített soványságideál internalizációja és a szülői hatások a testképre	42
<i>(SZTE-BTK, Neveléstudományi Doktori Iskola)</i>	42
Berzsenyi Emese: Nők az iszlám világban – muszlim nők a modern Európában	47
<i>(ELTE PPK, Neveléstudományi Doktori Iskola)</i>	47
Túri Tamás: Elérhető múzeumok – közszolgáltatások komplex akadálymentesítése.....	54
<i>(Breuer Marcell Doktori Iskola, Pécs)</i>	54
Kósa Balázs: Közszolgáltatások komplex akadálymentesítése a gyakorlatban – művelődési ház akadálymentesítése	60
<i>(Breuer Marcell Doktori Iskola, Pécs)</i>	60
Börcsök Gizella: Versenyben az olasz kulturális városok – Európa Kulturális Fővárosa 2019	69
<i>(ELTE, Irodalomtudományi Doktori Iskola)</i>	69
Dadvandipour Zsuzsanna: Újabb dimenziók az azeri köszönetnyilvánítás kifejezésében.....	81
<i>(Pécsi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola)</i>	81

Nagy Ágnes: A közösségi média tartalma és effektusai *(Corvinus Egyetem, Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola)*

Bevezetés

„Az emberi kommunikáció sohasem egyirányú. Nemcsak választ igényel, hanem egész jellegét és tartalmát az elvárt válasz határozza meg.”¹

A technika fejlődése a humán kommunikáció számára új megnyilvánulási lehetőségeket biztosít különös tekintettel a közösségi média (social media) szférájában. A közösségi média tartalmak elterjedése talán pontosan a társadalom azon igényét jelenítik meg, hogy az elvárt és realizált válaszok közelebb kerüljenek egymáshoz. Az információcsere világában történt változások mindenképpen erre utalnak, hiszen jelentősen megváltozott az információkeresés, az ismeretmegosztás, a tapasztalatcsere módja és az egymás közötti kommunikáció egyaránt.

Mindazok számára, akik igényt tartanak arra, hogy megismerjék a modern kommunikáció formáit és hatásait, elengedhetetlen a közösségi média területének tanulmányozása.

A közösségi média definíciója

A közösségi média leegyszerűsítve egy olyan általános terminus, amely online technológiákat és praktikákat jelent, melyeket a felhasználók adaptálnak annak érdekében, hogy szöveges tartalmakat, képeket, videókat és auditív információkat osszanak meg egymással.

A közösségi médiában megjelenő szavakat elemezve egyrészt a közösségi terminus utal arra az alapvető emberi szükségletre, amely a másokkal való kapcsolattartási igényt jelenti.

Másképp megfogalmazva az egyén számára fontos, hogy lehetősége legyen a hasonló érdeklődésű emberekkel megosztani gondolatait, véleményét, tapasztalatait. A média ebben a kontextusban lényegében az a technológia, amelyen keresztül megvalósítható ez a kapcsolat. (Safko, Lon 2010)

A közösségi médiát gyakran azonosítják kizárólagosan az angol terminusban használt UCC (user-created content) vagy UGC (user-generated content) kifejezésekkel, valamint ritkábban megtalálható a CGM (consumer-generated media) elnevezés.

Lényegében mindhárom rövidítés a felhasználó által létrehozott tartalomra utal.

Általánosságban azonban nincs az UCC vagy felhasználó által létrehozott tartalom meghatározására egy mindenki által elfogadott definíció. Az OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) meghatározása alapján ahhoz, hogy valamely tartalmat UCC-nek nyilvánítsanak három alapvető követelménynek kell megfelelnie:

1. **Hozzáférhetőség:** bárki számára elérhető publikus weboldalon történjen a tartalom megjelenítése vagy valamely közösségi oldalon, amely egy meghatározott csoport számára hozzáférhető (például egy adott iskolai tanulócsoporthoz). Tehát kizárásra kerül az e-mail vagy chat általi információcsere.
2. **Kreativitás:** Érvényesüljön az egyéni kreativitás a tartalom létrehozásának tekintetében, új értéket hozzon létre. Lehet szöveges információ, saját készítésű kép vagy hanganyag, illetve videó is. Tehát a tartalom nem jelenti például egy megjelent újságcikk másolatának vagy egy személyes blog tartalmának ismételt publikációját módosítás vagy komment nélkül.
3. **A megjelenített információ a professzionális szférán kívül esik.** A motivációban nem a profitszerzési érdek jelenik meg, hanem a tartalom megjelenítésének oka például, az önkifejezés, a presztízs növelése vagy a baráti összeköttetés. (OECD, 2007)

Természetesen az OECD által meghatározott szempontok nem vonatkoznak azokra a tartalmakra, amelyeket kereskedelmi célból hoztak létre.

A közösségi médiatartalom megjelenési formái

Az UCC (user-created content), azaz a felhasználó által létrehozott tartalmak a legegyszerűbb megközelítésben lehetnek szöveges, képi, zenei tartalmak, valamint ezek kombinációi.

---

¹ Walter J. Ong: Szóbeliség és írásbeliség, A szó technológizálása, 152. o., Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet – Gondolat Kiadó, Budapest, 2010.

A platform típusa alapján alapvetően megkülönböztethetők az együttműködésen alapuló projektek, a blogok, a tartalmegosztó szolgáltatások, a közösségi oldalak, a virtuális játékok világa, valamint a virtuális közösségi világok. A vizuális jelképek a virtuális univerzumban is jelentős szerepet játszanak, így a szolgáltatók felismerhetőségét segítik a logók, melyek közül néhány bemutatásra kerül a következőkben az egyes tartalmak ismertetése mellett.

Együttműködésen alapuló projektek

Az együttműködésen alapuló projektek lehetővé teszik, hogy számos felhasználó hozzájáruljon egy adott témához információkkal. Céljuk, hogy a lehető legjobb információforrást hozzák létre. Az angol terminusban a „wiki” elnevezés terjedt el, a „wiki” szó egy hawaii szóból származik, és azt jelenti, hogy gyors, amely a tartalom létrehozásának sebességére utal. (Safko, L. 2010)

A „wiki” tehát olyan weboldal, amely általában lehetővé teszi a felhasználók számára, hogy hozzáadjanak, töröljenek vagy megváltoztassanak tartalmakat. Az egyik legismertebb ezek között a Wikipédia online enciklopédia, ahol a felhasználók hozzáadhatnak, megváltoztathatnak leginkább szöveges tartalmakat.

Az erőfeszítések eredményeképpen több mint két millió Wikipédia cikk jelent meg. (Kaplan, A. 2010) 2012-ben a wikipédia cikkek száma elérte a 21 milliót, mintegy 280 nyelven elérhető. (Huggett, S., MPhil, 2012)

1. Ábra: Wikipédia logó²

Az együttműködésen alapuló projektek egy másik jelentős területét képviselik a közösségi könyvjelző alkalmazások (social bookmarking applications), melyek témakör alapú információk gyűjtését, valamint a médiatartalom osztályozását teszik lehetővé.

Példa erre a Delicious, amely webes könyvjelzők tárolására és megosztására alkalmas, ahol többek között megtalálhatók a felhasználók által kedvelt cikkek, blogok, zenék linkjei. (Kaplan, A. 2010)

2. Ábra: Delicious logó³

A blogszféra

A blogok a közösségi média legkorábbi megjelenési formái közé tartoznak, melyek fordított kronológiai sorrendben mutatják be az információkat, a múltból a jelen felé haladva. (OEDC, 2007). A blogszféra népszerűsége folyamatosan nő az évek során, tartalmuk egyre összetettebb formát ölt, így a szöveges megjelenés mellett képek, videók színesítik világát.

A blog terminus a „we blog” mondatból származik, melyet a magyar felhasználók is fordítás nélkül használnak. Megjelenthetnek, mint személyes naplók, melyek a szerző életét mutatják be vagy egy specifikus témakört érintő releváns információként, mint szakmai blogok.

A blogok tartalmainak csoportosítására többféle megközelítés létezik, az alábbiakban két típusa kerül bemutatásra.

Blogger típusok

A Technorati által végzett kutatás alapján a következő blogger típusokat különböztetik meg:

1. Hobbi bloggerek: a blogokat nem kereskedelmi céllal, szórakozásból hozzák létre és bővítik, az önkifejezés eszköze. (A vizsgált blogok 60%-a tartozik ehhez a csoporthoz.)
2. Teljes és részüdős bloggerek: akik független bloggerek, de a blogokat jövedelem kiegészítésként is használják, esetlegesen tekintik alapvető jövedelemforrásnak. Ezen blogok tartalma jellemzően zenei és technológiai jellegű. (A felmérésben résztvevő blogok 18%-a sorolható ide.)

² 1. Ábra: Wikipedia logó, Forrás: <http://cmcresearch.org/com399/soccom2.jpg>, Letöltés dátuma: 2012. 11. 02.

³ 2. Ábra: Delicious logó, Forrás: <http://www.netwirks.com/images/social/delicious.jpg>, Letöltés dátuma: 2012. 10. 30.

3. Vállalati bloggerek: Napjainkban a vállalatok jelentős hányada a vállalati sikert a blogok látogatóinak számával is méri. A blogot ennek érdekében a saját vállalatuk számára hozzák létre és szerkesztik, melyek fő témái közé a technológia és az üzlet tartozik. (A vizsgált blogszféra mintegy 8%-át képviselik.)

4. Vállalkozói bloggerek: Egyrészt vállalkozók, másrészt vállalati tulajdonosok által létrehozott tartalmak kerülnek számbavételre, akik az adott vállalat számára vezetik a blogot. (Mintegy 13%-a sorolható ide az adott blogszférának.)

Blog típusok

Gino Roncaglia a blogok tartalma alapján a következő típusokat különíti el:

- Kommentált blogok: A blog szerkesztő valamely információt leír vagy kommentál. Az információ tárgya lehet internetes hivatkozás, film, könyv, zene, személyes tapasztalat, mely a blogger érdeklődését, világát tükrözi vissza.

- Narratív blogok: a blog történetében a legrégebbi típusnak tekinthető, ahol a blog szerkesztő naplót vezet saját életéről, tapasztalatairól gyakran ironikus stílusban. Nem jellemző, hogy külső hivatkozásokat használnak, de amennyiben mégis azok a leíráshoz kapcsolódnak. Az Egyesült Államokban a tinédzserek körében rendkívül népszerű a naplórészlet ezen formája, melynek hatására több millió blogot szerkesztettek.

- Projekt blogok: Míg a korábbi két blog típus a blogger személyiségének kifejező eszköze, addig a projekt blog olyan tartalom, mely különböző projektek összegyűjtésére és megosztására szolgál. Tárgyuk lehet például a szoftverfejlesztés, a kongresszusszervezés, a kulturális szervezetek rendezvényeinek ismertetése, valamint az iskolai vagy egyetemi tanulmányokhoz kapcsolódó blogok. Elsődleges céljuk az információ megosztása.

- Kollaborációs blogok: Elnevezésükben is megjelenő legfőbb jellemzőjük, hogy több szerkesztő tevékenységének eredményeként jön létre. A blogokat tehát ebben az esetben egy csoport szerkeszti és a megjelenő tartalomhoz köthető felelősség megosztlik a csoport tagjai között. A szerkesztéshez, cikkek hozzáadásához egy felhasználói névvel és jelszóval tudnak belépni az adott blogba.

Néhány esetben ezekből a blogokból valódi folyóirat szerkesztőségek alakulnak ki. Struktúrájuk, professzionalitásuk, grafikus megjelenítéseik is egy szerkesztőség által létrehozott tartalmat reprezentálnak, valamint esetlegesen rendelkeznek ISSN kóddal (International Standard Serial Number). Ezekben az esetekben internet folyóiratok vagy E-Journalok jönnek létre.

Amennyiben természetüknél fogva ezek az online újságok spontán szerkesztésűek és inkább bulvár jellegűek, akkor Blogzine néven ismertek.

- Speciális blogok: Idesorolhatók a fotó blogok, az audio blogok, a video blogok, valamint a moblogok. Nyilvánvalóan a blogok tartalmára az elnevezésükből következtethetni lehet. Ennek megfelelően például a fotó blog készítésre „szakosodott” szerkesztők számos fotót helyeznek el a blogjukon, a videó blogok - más néven vlog vagy vog - többnyire saját készítésű videók publikálását teszi lehetővé. A mobil kommunikációs eszközök specifikus területe a blogok tekintetében a mobil blog vagy mblog, melyek legfőbb jellemzője, hogy bárhol, bármikor elérhetők a felhasználók számára.

A népszerű blog platformok közé sorolható például a LiveJournal, mely az egyik legrégebbi weblog közösség a blogok kialakulásának történetében. 1999-ben hozták létre és közel négy millió felhasználó osztja meg érdeklődését napjainkban is a virtuális univerzum résztvevőivel. (Qualman, E., 2009)

3. Ábra: Livejournal logó⁴

A mikroblogok egyik legjelentősebb képviselője a Twitter, melyet 2006-ban létesítettek. A Twitter egy valós idejű információs hálózat, amely a felhasználók által létrehozott és megosztott mikroblogokból vagy rövid bejegyzésekből áll (140, vagy ennél kevesebb karakter), melyet „Tweet”-nek neveznek. Elterjedésének egyik oka, hogy használata

⁴ 3. Ábra: Livejournal logó: <http://www.bloggingpro.com/wp-content/uploads/livejournal-logo2.jpg>.
Letöltés dátuma: 2012.11. 04.

egyszerű. A Twitter platformján figyelemmel kísérhetők az adott érdeklődési körbe tartozó beszélgetések, videók, képek. (Qualman, E., 2009) Aktuálisan felhasználóinak száma eléri a félmilliárdot, akiknek körülbelül 30%-át az amerikai lakosság képviseli. (Horváth P., 2012)

4. Ábra: Twitter logó⁵

Tartalommegosztó szolgáltatások

A tartalommegosztó szolgáltatások legfőbb célja a médiatartalmak megosztása egymás között. Különböző médiatípusokra specializálódnak, melyek a teljesség igénye nélkül a következők lehetnek:

A szöveges formátumú médiamegosztó például a BookCrossing, melyen több mint 750 ezer felhasználó által közzétett könyv található meg, 130 különböző országból. (Safko, L. 2010)

5. Ábra: BookCrossing logó⁶

A fotók megosztására használt platformok lehet például a Flickr. A Flickr weboldalon található fotók száma 2006-ban meghaladta a 200 milliót, felhasználóinak száma meghaladja a 4 milliót.

A videó megosztó szolgáltatók weboldalain többek között lehetőség van a személyes portfólió létrehozására. (Safko, L. 2010)

A videók megosztásának egyik jeles képviselője a Youtube. Népszerűségét alátámasztja többek között, hogy naponta közel 4 milliárdra tehető a videó megtekintések száma a Youtube statisztikája alapján.

6. Ábra: YouTube logó⁷

A prezentációk megosztására specializálódott weboldalakon power point vagy pdf formátumú tartalmak találhatóak. Ilyen például a Slideshare. (Kaplan, A., 2010)

Közösségi oldalak

Az internet használatának elterjedése elvezetett az olyan közösségi hálók (social network) kialakulásához, mint a MySpace és a Facebook közösségi oldalak.

A közösségi oldalak - angol terminusban SNS-nek (Social Networking Sites) - lehetővé teszik a regisztrált felhasználók számára, hogy saját profilt alakítsanak ki, barátokat, kollégákat, ismerősöket hívjanak meg, e-maileket, chat üzeneteket küldjenek egymásnak. A személyes profil bármilyen információt tartalmazhat, így a szöveges tartalmakon túl fotókat, videókat, audio fájlokat és blogokat egyaránt.

A MySpace közösségi oldalt 2003-ban létesített, mely lehetőséget biztosít a személyes profil létrehozására, kapcsolattartásra, blogolásra, fotók, videók, zenei tartalmak megosztására. (Safko, Lon, 2010) Felhasználóinak száma meghaladja a 262 milliót

7. Ábra: Myspace logó⁸

A legnépszerűbb közösségi oldal a Facebook, melyet Mark Zuckerberg alkotott 2004-ben azzal a szándékkal, hogy kapcsolatot tartson iskolatársaival a Harvard Egyetemen. Az iskolai kereteket átlépve a felhasználók száma néhány év alatt több millióra nőtt, így 2009-re több mint 175 millió felhasználót regisztrált a Facebook közösség, mely meghaladja például Németország lakosságának kétszeresét. (Kaplan, A., 2010) 2008-ban egy év alatt 20,5 milliárd percet töltöttek a felhasználók a Facebookon és 35 nyelven lehetett használni. 2010-re már 75 nyelven volt elérhető a Facebook, a fordításokat maguk a felhasználók valósították meg. (Kirkpatrick, D, 2011)

⁵ 4. Ábra: Twitter logó, Forrás: <http://blog.pixellogo.com/wp-content/uploads/2010/09/logos1.jpg>.

Letöltés dátuma: 2012. 11. 02.

⁶ 5. Ábra: BookCrossing logó, Forrás: <http://nosoloarchivos.com/wp-content/uploads/2011/12/bookcrossing-logo.jpg>.

Letöltés dátuma: 2012. 10. 30.

⁷ 6. Ábra: YouTube logó, Forrás: <http://social.razoo.com/wp-content/uploads/2012/02/youtube127.jpg>.

Letöltés dátuma: 2012. 10. 30.

⁸ 7. Ábra: Myspace logó, Forrás:

http://th01.deviantart.net/fs70/PRE/f/2010/119/d/9/Myspace_Logo_PSD_by_iampxr.png, Letöltés dátuma: 2012. 10.

30.

A Facebook közösség népszerűségének növekedésével 2012-ben elérte az 1 milliós virtuális lélekszámot.⁹ (Hunter, C., 2012)

8. Ábra: Facebook logó¹⁰

A virtuális játékok világa

Napjainkban a gyermekek az új technológiai tudás birtokában nőnek fel, amely lehetővé teszi, hogy egy elképzelt világban élhessenek a virtuális játékok által, háromdimenziós környezetben.

Az első háromdimenziós online játékok - angol rövidítésük az MMOG vagy MMORG (Massively Multiplayer Online Game vagy Massively Multiplayer Online Role-playing Game) - több, mint 35 évvel ezelőtt jelentek meg. Az MMOG résztvevői fikciós szerepeket vehetnek fel, úgynevezett avatárt. Számos játék interaktív, azaz a játékosok kapcsolatba lépnek egymással. A játékok során minél több akadályt leküzdének, annál magasabb szintet érhetnek el. Az interakciók és a megmérettetés lehetősége folyamatos részvételre ösztönzik a felhasználókat. (Safko, L. 2010)

Az előre meghatározott szabályok bizonyos értelemben tanító hatással bírnak, mivel a játékokban a szabályok betartásában érdekeltek a felhasználók.

Ilyen például a „World of Warcraft”, melynek körülbelül 8,5 millió előfizetője van. (Kaplan, A., 2010) A virtuális játékok lehetővé teszik, hogy olyan világot teremtsenek a játékosok, melyben néha veszítenek, de végül győztesként kerülhetnek ki a küzdelmekből

9. Ábra: World WarCraft logó¹¹

Virtuális közösségi világok

A virtuális közösségi világ résztvevői lényegében a valós életükhöz hasonló virtuális életet élhetnek. Ahogy a virtuális játékokban a felhasználók ebben a szférában is valamilyen képzelet alakot ölthetnek egy háromdimenziós környezetben. Itt azonban nincsenek szabályok, melyek leszűkíthetnék az interakciókat, így sokoldalú személyes bemutatkozásra ad lehetőséget.

A virtuális játékokhoz viszonyítva tehát nem a győzelem szerepel fő célként. A virtuális világok intenciója, hogy arra biztassák a felhasználókat, hogy fedezzék fel ezt a világot, tanuljanak, kapcsolatokat teremtsenek, üzleteljenek a világ bármely részéről.

A legkiemelkedőbb példája a Second Life alkalmazás, melyet a Linden Research Inc. (San Francisco) hozott létre. Ezekben a világokban mindent meglehet tenni, amit a valós életben: beszélgetni, virtuális sétát tenni, élvezni a virtuális napsütést, stb. Virtuális árucikkek értékesíthetők Linden Dollárért (L\$) másoknak. Vannak, akik olyan sikeresek, hogy az így megkeresett virtuális pénzüik kiegészíti a valós életben realizált keresetüket. (Kaplan, A., 2010)

10. Ábra: Secondlife logó¹²

A közösségi média teljes univerzumát közel sem tartalmazza a fentiekben ismertetett leírás, inkább példaként szolgáltak az egyes szolgáltatók, valamint a számadatok is folyamatos frissítést igényelnek, hiszen napi szinten változhatnak az adatok. Nyilvánvalóan érdemes folyamatosan nyomon követni, hogy mely közösségi médiaszolgáltatók látogatottsága növekszik, milyen új szolgáltatókkal bővül az univerzum. A látogatottság megismeréséhez példaként szolgálnak a következőkben bemutatott szolgáltatók.

A közösségi médiatartalmak kutatási területei

A közösségi média tartalmai a számok tükrében

⁹ Virtuális lélekszám: saját meghatározás, mely tartalmazza mind az aktív, mind a passzív felhasználókat, valamint az egy felhasználóhoz tartozó összes regisztrációt. További részletek a 6. oldalon. A szerző

¹⁰ 8. Ábra: Facebook logó, Forrás: <http://www.travelopportunities.co.uk/wp-content/uploads/2011/01/Facebook-Image.png>, Letöltés dátuma: 2012. 10. 30.

¹¹ 9. Ábra: World Warcraft logó, Forrás: http://apexwebgaming.com/large_reviews/wow/logo.png, Letöltés dátuma: 2012. 11. 02.

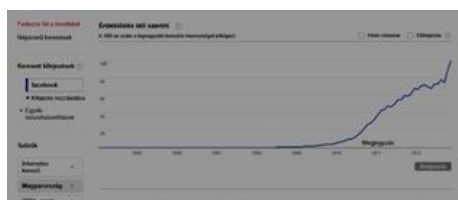
¹² 10. Ábra: Secondlife logó, Forrás: http://asset1.cbsistatic.com/cnwk.1d/i/ne/p/2007/secondlife_2688_550x366.jpg, Letöltés dátuma: 2012. 11. 02.

Kvantitatív vizsgálati lehetőségek segítségével felmérhető, hogy a társadalom milyen arányban veszi ki részét a virtuális életből, mely közösségi médiatartalom élvezetét kiváltságot a többivel szemben, valamint milyen jellegű tartalmakat preferálnak a virtuális univerzum résztvevői.

A nagyságrendek prezentálására a korábbiakban már a felhasználók számára vonatkozó adatokról adtam tájékoztatást az egyes tartalomszolgáltatók bemutatása mellett. Azonban szeretném megjegyezni, hogy a felhasználók számának meghatározását azzal a kitételrel ismertetem, hogy a valóságban általában nem ismerhető meg a közölt számadatokból, hogy aktív vagy passzív felhasználókról van-e szó, valamint, hogy egy személyhez egy adott szolgáltatónál esetlegesen több regisztráció is tartozik-e. Így a megismerhető számadatok többnyire a változások, valamint a trendek tekintetében szolgálnak iránymutatásként.

A kvantitatív vizsgálati források megismeréséhez a következő weboldalak nyújtanak segítséget, melyek mellett konkrét példaként leginkább hazánk Facebook használati szokásairól kerül bemutatásra néhány adat.

- A Google Trends for Websites oldalon grafikailag megjeleníthető az egyes weboldalak látogatottságának alakulása, leginkább a trendek általános felmérésére alkalmas. Lehetőség van az egyes weboldalak látogatottságának változása egy adott országra vonatkoztatva, meghatározott időintervallumban. Példának okáért a Facebook hazai látogatottságának tendenciája 2004 és 2012 között a következő grafikonon tekinthető meg:

11. Ábra: Google Trend¹³

A grafikon alapján megállapítható, hogy 2009-től 2010-ig fokozatosan nőtt a látogatók száma, majd 2011-től jelentős növekedés tapasztalható.

- Az Alexa egy globális web információs szolgáltató, amelyen több mint 125 ország 30 millió weboldalának értékelése kísérhető figyelemmel. Az oldal lehetőséget biztosít a top weboldalak megismerésére globálisan, országokként és témáként egyaránt. Hazánk tekintetében a következő top oldalakat regisztrálta 2012. 11. 05-én.

12. Ábra: Alexa¹⁴

500 top oldalt vizsgálva a közösségi média szféráját tekintve a Facebook aktuálisan a második, a YouTube a negyedik helyet képviseli a látogatottság tekintetében.

- Továbbá hazánk hálópolgárainak szokásaira vonatkozóan többek között a netkutatások elnevezésű weblap szolgáltató információkat. Így például hírei között szerepel, hogy a Facebook felhasználók száma 2012. február hónapban a magyar internet felhasználók körében elérte a 3,9 millió főt és folyamatos növekedés tapasztalható, mely a korábban bemutatott Google Trend grafikonon is látható. Az internetet használók 63%-a használja rendszeresen a Facebookot, akik életkor tekintetében a 18 és 44 év közötti intervallumba tartoznak.

A közösségi média effektusai

Az eddigiekben ismertett szolgáltatók lehetővé teszik, hogy a közösségi média szférája kvantitatív aspektusból megismerhetővé váljon. A közösségi média jelentősége azonban túlmutat a pusztán számadatokon, hiszen úgy a gazdasági szférára, mint a társadalomra jelentős hatással van. Vizsgálata elengedhetetlen mindkét aspektusból.

Az általam megismert kutatási eredmények a közösségi média meghatározott területeit vették nagytól alá. Így a továbbiakban a blogszféra, a közösségi oldalak, valamint a virtuális világok szolgálnak az információk alapjául.

¹³ Google Trend, Forrás: <http://www.google.com/trends/explore#q=facebook&geo=HU>, Letöltés dátuma: 2012. 11. 04.

¹⁴ Alexa, Forrás: <http://widwisawn.cdlr.strath.ac.uk/issuegraphics/v6n1/hamiltongalexauk.png>, Letöltés dátuma: 2012. 11. 04.

Míg a kvantitatív adatok tekintetében viszonylag könnyű forrásokat fellelni a hazai szokásokra vonatkozóan, addig a gazdasági és főként a társadalmi hatásaira már kevesebb közvetlen kutatási információ áll rendelkezésre. Ennek következtében a továbbiakban ismertetett információk jelentős hányada az amerikai internet felhasználók körében végzett kutatások következtetéseit tartalmazzák, melyhez kutatási eredményeivel részben az amerikai Cornell University segítette munkámat.

A közösségi média hatásai a gazdasági szférában

A közösségi média platformok – a korábban leírtaknak megfelelően – a magánszféra kezdeményezésének eredményeként jöttek létre, azonban a felhasználók számának növekedése a kereskedelmi szféra számára is új tereket nyitott meg. Larry Weber a vállalati kommunikáció szakértője megállapította, hogy a kommunikáció világában az online jelenlét és a digitális kommunikáció jelentősége rendkívül fontos és akik ezt a változást megértik sokkal hatékonyabban tudnak majd kommunikálni a vállalatok belső és külső érintettjeivel egyaránt. (Weber, 2007) A vállalatok számára a népszerű közösségi oldalakon, a blogszférában közzétett tartalmak jelentik az egyik legfontosabb prezentációt, ahol bemutatathatják profiljukat, termékeiket, szolgáltatásaikat, tevékenységüket egyaránt. A vállalat a nyilvános megjelenéssel átláthatóbbá, megbízhatóbbá válhat az ügyfelek számára, akik közvetlen visszacsatolást biztosítanak a tevékenységüket illetően.

A visszacsatolás alapvetően két módon valósul meg: egyrészt a kvantitatív adatokon keresztül, másrészt kvalitatív módon a hozzászólások révén.

A kvantitatív felmérésekre vonatkozóan számos szakirodalom nyújt útmutatást. Céljuk, hogy a vállalatok számára gyakorlati tanácsot nyújtsanak többek között a vállalati befektetések (ROI – return on investment) megtérülésének vizsgálatára. Ennek keretében foglalkoznak a mérhető tényezők bemutatásával. (Hoffman, D. and Fodor M. 2010) Mérhető tényező példának okáért a megjelenített reklámok megtekintéseinek száma, mely közvetlen visszacsatolást jelent a reklám hatékonyságának tekintetében. Nyilvánvaló, hogy a nézettség növekedése a hatékony reklámtevékenységre utal.

A közösségi oldalak továbbá lehetővé teszik, hogy a nyilvános tartalmak alapján az ügyfelek igényeit személyre szabottan felmérjék, így a reklámtevékenység sokkal céltudatosabb lehet. Ez jellemző például a Facebook közösségi oldalon megjelenő reklámokra, melyeket specifikusan az adott személy érdeklődési körével igyekeznek összehangolni, s ennek megfelelő termékeket és szolgáltatásokat felkínálni a reklámokon keresztül.

A hozzászólások tekintetében, mint negatív aspektus jelenik meg a nyilvánosan közzétett ügyfél reklamáció. A vállalatok ügyfél reklamációkra adott reakciói meghatározzák, hogy a vállalatok nyerteseivé vagy veszteseivé válnak a közösségi média univerzumának. (Qualman, E. 2009)

A közösségi média hatásai a társadalomra

A társadalmi hatásokon belül számos vizsgálati terület különíthető el. A következőkben néhány kutatási eredmény következtetéseit mutatom be két aspektusból: a pszichológiai hatások és a szociális interakciók vonatkozásában.

A pszichológiai hatásokra vonatkozó kutatási eredmények

A pszichológiai hatások általam vizsgált kutatási területei a közösségi média platformok közül részben a közösségi oldalakra és a blogszférára, valamint a virtuális világokra orientáltak.

A pszichológiai hatások kutatási eredményei a közösségi oldalak, valamint a blogszféra vizsgálatá alapján

Az individuum számára fontos, hogy valamilyen közösséghez tartozzon, érezze, hogy képes a kapcsolatteremtésre, valami nála nagyobb létező része. A közösségi média platformok lehetővé teszik, hogy az egyén aktív tevékenységet folytasson, felmutasson valamit a világnak, a barátoknak. Amennyiben valaki folyamatosan vezeti a blogját vagy valamely közösségi oldalon bővíti profilját lehetősége van arra, hogy visszanezzen az eddigi aktivitására, mely eltöltheti örömmel vagy csalódással egyaránt. A közösségi média ebből az aspektusból aktivitásra készítheti a felhasználókat, mely a szabadidő hasznos eltöltését biztosítja. (Qualman, E. 2009)

A kutatások egyik kérdésköre tehát az online prezentáció hatásait vizsgálja a személyiségre vonatkozóan. Az eddigi tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a megjelenített tartalmak általában személyiségépítő jellegűek. Pontosabban egy adott személy által közzétett információk a közösségi oldalakon vagy a blogszférában lehetővé teszik, hogy az ember kívülről lássa önmagát és bővítse azon információtartalmakat, melyeket értékesnek vél. Az introvertált személyiség is könnyebben kifejezheti magát az online prezentáción keresztül, melyhez elegendő egy számítógép, internet és egy gondolat. Nyilvánvalóan minél fokozottabban növekszik a publikált tartalom nézettsége, annál inkább megerősíti a felhasználót tevékenységének folytatásában, növeli elkötelezettségét az adott területen. (Gonzales, A. L., Hancock, J.T., 2008).

A közösségi média nyújtotta kommunikációs lehetőség pozitív aspektusaként jelenik meg továbbá az ún. szociális skizofréniára való hatása, mely lényegében véget vet ennek a jelenségnek. A szociális skizofrénia elmélete alapján az egyén két személyiséget képvisel a külvilág felé: egy dolgozói és egy privát személyiséget, mely a munkahelyi és a privát oldal erőteljes szétválását eredményezi. A közösségi média lehetővé teszi, hogy a személyiségének olyan oldalai is megismerhetővé váljanak, melyeket az egyénnek a munkahelyi közegben nincs módja felfedni. Mindez egyes kutatók szerint pozitív hatással van a társadalomra, mert az embereket nyitottságra ösztönzi, a valódi énük felfedésére. (Qualman, E. 2009) Nyilvánvalóan számos ember preferálja külön választani a két szférát, így a magánéletét inkább specifikusan a számára közel állókkal megosztani.

A nyilvánosan közzétett személyes információkra vonatkozó hátrányok is megjelenhetnek, amennyiben valamely személy vagy szervezet felhasználja a közzétett adatokat. Relatívnak tekinthető, hogy a személyes adatok felhasználása személyes vagy vállalati reklám célokból mennyire legális, azonban minden felhasználónak, aki nyilvánosan közzéteszi adatait számolnia kell ezzel az eshetőséggel. Természetesen nem kötelező a személyes adatok publikációja a teljes internetes közönség számára, mivel választható opció, hogy ki láthatja a tartalmakat.

Felmerül azonban az a vitatott kérdéskör is, hogy a felhasználók által ismertett tartalmak mennyire fedik a valóságot vagy milyen mértékben emelik ki az egyén egy bizonyos oldalát. Minthogy többnyire egy felhasználó több profillal is rendelkezhet a közösségi média különböző területein, akár olyan személyiségnek is feltüntetheti magát, amely pusztán álomkép számára, vagy éppen ellenkezőleg olyan tartalmakat jelenít meg, melyek ugyan egy bizonyos baráti kör számára talán elismerést váltanak ki, mások számára visszataszító képet festenek az egyénről.

A pszichológiai hatások kutatási eredményei a virtuális világok vizsgálata alapján

Az individuum vizsgálatára kiváló lehetőséget nyújtanak a virtuális világok. A virtuális világokat a korábban leírtaknak megfelelően, a virtuális játékok és a virtuális közösségek alkotják.

A kutatások eredményei a humán reakciók vonatkozásában mind a virtuális játékok, mind a virtuális közösségek területén hasonló eredményre jutottak megerősítve, hogy a valós életben megjelenő magatartási attitűdök jellemzőek a virtuális világban is. Többek között az emberi előítéleteket, a pénzszerzési orientáltságot, a kapzsiságot is reprezentálta a virtuális élet. A segítőkészség vizsgálatánál például a faji előítéletek mutatkoztak meg, amikor a sötét bőrű avatárok kéréseit kevésbé teljesítették, mint a többiekét.

A kutatási eredmények a virtuális játékok területén a személyiségre irányuló jótékony hatásokat vélték felfedezni az önértékelés tekintetében. Megállapították, hogy azoknak a személyeknek megnőtt az önbizalma a valós életben, akiknek az avatárja a virtuális közösségben jó megjelenésű, vonzó volt, valamint a virtuális interakciók során tisztelettel bánt velük a többi avatár. Továbbá a vonzóbb külsejű avatárok általában barátságosabbnak bizonyultak, szívesebben beszéltek önmagukról. Ezzel szemben a visszataszító külsővel rendelkező avatárok negatív gondolatokat ébresztettek a többi felhasználóban és kerülték őket az interakciók során.

A kutatók Próteusz-effektusnak nevezték azt a hatást, amely az individuum megjelenéséhez kapcsolódó saját elképzeléseit jelenti. (Próteusz a görög mitológiában szereplő istenalak, aki kívánsága szerint bármilyen alakot ölthetett.) Egyes kutatók szerint, amennyiben valóban növeli az önbizalmat a virtuális élet a vonzó külsejű avatár megválasztásával, egyfajta

gyógyító eszközként is felhasználható lesz azok számára, akiknek az önértékelése nem megfelelő. Másrészt olyan szerepeket is felvállalhatnak az emberek, melyek az empátiára hatnak. Így például egy mozgássérült avatár szerepét öltve megismerhetik nehézségeiket, mely talán elvezet oda, hogy a valós életben is jobban átérezzék helyzetüket.

A virtuális univerzumban a lehetőségek tárháza végtelen: az ember számos olyan szerepet kipróbálhat, amelyre a valós életben nincs lehetősége. A férfiak felvehetnek női szerepeket és fordítva, belebújhatnak különböző ruhákba, felvehetnek attitűdöket. (Christakis, A., Fowler, H., 2010)

Nem lehet egyértelműen helyesnek vagy helytelennek megítélni ezeket a lehetőségeket, azonban célszerű vizsgálni, elemezni folyamatosan a hatásokat.

A szociális interakciókra irányuló kutatási eredmények

A virtuális élet vizsgálatának másik aspektusa a szociális kapcsolatokra fókuszálható.

A virtuális közösségekben végzett kutatások elősegítik a szociális interakciók jellegzetességeinek feltárását. Az eddigi kutatási eredmények alapján többek között megállapítható, hogy a valós életben jellemző szociális interakciók a virtuális világban is megjelennek. Ennek megfelelően például a nők és férfiak eltérő viselkedési módjai is visszatükröződtek, így a férfiak nagyobb távolságot tartottak az interakciók során, mint a nők. (Christakis, A., Fowler, H., 2010)

Az interakciók vizsgálata másfelől a személyes kapcsolatok változására orientál. A digitális világ kutatói egyrészt a személyes távolság növekedésére hívják fel a figyelmet, míg mások számára ez a világ egy újfajta együttműködési lehetőség kialakulásának esélyét jelenti. A kutatók egy része így aggodalommal kíséri figyelemmel az egyén erős függőségét az internetes alkalmazásoktól, a kapcsolatok átalakulását, digitalizálódását, esetlegesen a valóságos kapcsolatok megromlását. Mások azonban olyan eredményeket is felmutatnak, amelyek a virtuális világ pozitív hatásaira hívják fel a figyelmet.

A közösségi média világában így egyszerre jelenik meg a személyek közötti fizikai távolság növekedésének veszélye, valamint ellenkező oldalról az elmagányosodás érzésének csökkentési lehetősége. Jóllehet a fizikai kontaktust nem képes teljes mértékben helyettesíteni a digitális kommunikáció, azonban az esetlegesen utat vesztett, céltalan egyéneknek kapcsolati forrást jelenthet. A közösségi média számos lehetőséget nyújt arra, hogy az egyén bármihez, akár név nélkül is hozzászóljon, véleményt nyilvánítson, megossza érzéseit, gondolatait. A legrosszabb, ami történhet, hogy negatív visszajelzésekben részesül, vagy nem reagálnak bejegyzéseire, melyet azonban visszacsatolásként is értelmezhet. Ellenben nem valószínű, hogy kitagadják egy adott közösségből, ha viselkedése nem annyira szélsőséges, hogy megsért másokat. Továbbá lehetősége van, hogy más közösségekben próbálja megtalálni azokat az embereket, akikkel érdemben tudja megosztani nézeteit.

Egy netwillei kutatás megerősítette, hogy az elektronikus kommunikáció a humán interakciók számának növekedéséhez vezetett, erősítette a közösségi összetartást és nagyobb mértékben ügyeltek a távolabbi kapcsolati háló fenntartására is. (Christakis, A., Fowler, H., 2010)

A kapcsolati hálóban jelenlévő személyek számával kapcsolatosan azonban felvetődik a kvantitás, mint érték dilemmája. A közösségi oldalakon a kapcsolatok száma némelyek számára központi kérdés. Kérdéses, hogy a kapcsolatok mennyiségi szempontú megközelítése mennyire fontos, valamint valóban társadalmi érték-e az, ha valakinek a virtuális életben sok látszat barátja van.

Bizonyított tény Dunbar hipotézise, mely a kapcsolatok számának korlátait hivatott igazolni, az ún. Dunbar szám. Teóriája alapján a kölcsönös, rendszeres érdeklődésen alapuló kapcsolatok száma átlagosan 150 fő lehet maximálisan. (Fehér P., 2008) A kutatók a Twitter csoport-hálózatának vizsgálata során megerősítették a Dunbar elv valóságtartalmát. (Goncalves, Perra, Vespignani, 2011) A kapcsolatok száma tehát meghatározott keretekig tekinthető valós értéknek.

A közösségi média meghatározott területein mindenesetre érvényesül a kapcsolatépítő hatás, azonban emellett megjelenik az ellenpólus. A virtuális közösségekben zajló interakciók kapcsolati konfliktusokat is generálhatnak, akár oly mértékűt, hogy például a házasság felbomlását vonhatják maguk után. Egy konkrét példa erre a virtuális közösségi világban

elkövetett virtuális házasságtörés következményeként bekövetkező válás. (Christakis, A., Fowler, H., 2010)

Nyilván nehezen számszerűsíthető a virtuális élet konfliktusaiból adódóan felbomlott kapcsolatok száma, de fel kell hívni a figyelmet ennek a ténynek a fontosságára. Hiszen a kapcsolatépítést szolgálja a közösségi média színtere és nem azok felbomlását. Érdekes tehát felismerni, hogy melyek azok a virtuális tettek vagy viselkedési formák, amelyek veszélyeztetik a barátságot, a kapcsolatokat.

A negatív hatásként nyilvánulnak meg továbbá a virtuális kapcsolatok kialakítása során az önkárosító közösségek szerveződése, valamint az ironia és a gúny terjedése, mások nyilvános megalázásának lehetősége, továbbá annak a veszélye, hogy az ember elvesz egy álomvilágban a virtuális léte során.

Vannak azonban - és remélhetőleg lesznek is - olyan emberek és szervezetek, melyek virtuális segítőként érkeznek ezen univerzumba, és céljuk például, hogy a szorongással küzdő embereknek vagy rákbetegeknek nyújtsanak kommunikációs lehetőségeket. Olyan szférát, ahol az individuum megértésre talál.

Irodalomjegyzék

- Bruno Goncalves, Nicola Perra, and Alessandro Vespignani: Validation of Dunbar's number in Twitter conversations, 2011. 05. 28. Letöltés dátuma: 2012. 11. 02.
- Christakis, A., Fowler, H., (2010), Kapcsolatok hálójában, Mire képesek a közösségi hálózatok és hogyan alakítják sorsunkat?, Bógel György, Csermely Péter, Lovrics László kommentjeivel, Typotex, Budapest, 2010.
- Christy Hunter (2012), Number of Facebook users could reach 1 billion by 2012, 2012.01.03., Forrás: http://www.purdueexponent.org/features/article_8815d757-8b7c-566f-8f8e-49528d4d8037.html, Letöltés dátuma: 2012. 11. 02.
- Gonzales, A. L., Hancock, J.T., Identity Shift in Computer-Mediated Environments, in Media Psychology, p. 167–185, Publisher Routledge, London, 2008.
- Fehér Péter (2008), A hálózati kapcsolatok szerepe, Forrás:<http://tudman.wordpress.com/2008/02/13/a-halozati-kapcsolatok-szerepe/>, Letöltés dátuma: 2012. 11. 04.
- Hoffman, Donna L. and Marek Fodor (2010), Can You Measure of Your Social Media Marketing?, MIT Sloan Management Review, Vol. 52. pp. 41 – 49., USA, Forrás: <http://sloanreview.mit.edu/the-magazine/2010-fall/52105/can-you-measure-the-roi-of-your-social-media-marketing/>, Letöltés dátuma: 2012. 05. 04.
- Horváth Péter: Már fél milliárd csiripelő - melyik a legaktívabb Twitter ország?, Forrás: <http://pcworld.hu/mar-fel-milliard-csiripelo-melyik-a-legaktivabb-twitter-orszag-20120731.html>, 2012. július 31., Letöltés dátuma: 2012. 11. 02.
- Kirkpatrick, D., (2011), A facebook jelenség, Gabó Kiadó, Budapest, 2011.
- Kaplan, Andreas M., Haenlein Michael, (2010), Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media, Business Horizont, Vol. 53, Issue 1.
- OECD (2007), Participative web and user-created content: Web 2.0, wikis, and social networking. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Qualman, E. (2009), How Social Media Transforms the Way We Live and Do Business, Publisher: John Wiley & Sons; Hoboken, New Jersey.
- Roncaglia, G. (2003), Weblog: una introduzione, Versione 1.0, del 2 agosto 2003, Forrás: <http://www.merzweb.com/testi/saggi/weblog.htm>, Letöltés dátuma: 2012. 05. 04.
- Safko, Lon (2010), The Social Media Bible: Tactics, Tools, and Strategies for Business Success, Publisher: John Wiley & Sons; Hoboken, New Jersey.
- Sarah Huggett, Mphil (2012), The influence of free encyclopedias on science, Forrás: <http://www.researchtrends.com/issue-27-march-2012/the-influence-of-free-encyclopedias-on-science/>, Letöltés dátuma: 2012. 11. 04.
- Walter J. Ong: Szóbeliség és írásbeliség, A szó technologizálása, 152. o., Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet – Gondolat Kiadó, Budapest, 2010.
- Weber, L. (2007). Marketing to the Social Web: How Digital Customer Communities Build Your Business. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Internetes oldalak hivatkozásai

- Alexa Web Information Company (2012), The Global Leader in Analytics, Forrás: www.alexacom.com, Letöltés dátuma: 2012. 05. 04.
- Technorati (2012), A blogszféra helyzete 2011-ben, Forrás: <http://technorati.com/social-media/article/state-of-the-blogosphere-2011-introduction/#ixzz1tpcF7nRV>, Letöltés dátuma: 2012. május 3.
- Twitter (2012), A twiterről, Forrás: twitter.com, Letöltés dátuma: 2012. 04. 30.
- Netkutatások (2012), <http://www.netkutasok.hu/2012/03/facebook-magyar-felhasznalok-szama-39.html>, Letöltés dátuma: 2012. 11. 04.
- Howmanyarethere (2012), How Many Myspace Users Are There 2012, Forrás: <http://www.howmanyarethere.org/how-many-myspace-users-are-there-2012/>, Letöltés dátuma: 2012. 11. 04.
- Youtube statisztikák, Forrás: http://www.youtube.com/t/press_statistics, Letöltés dátuma: 2012. 11. 04.

Elek Nikolett: Riporteri visszaélések érveléstechnikai elemzése és befogadás-vizsgálata (BMGE, Tudományfilozófia és Tudománytörténet Doktori Iskola)

Absztrakt

Vannak olyan hibás kérdések, amelyek veszélyeztetik a válaszadót, pozícióját: ezek a kérdések hátrányos helyzetbe hozzák a válaszadót, ha az egyenesen válaszol a kérdésre, vagy nem megfelelően kezeli őket. Többféle válaszstratégiáról beszélhetünk, melyeket a szakirodalom részletesen elemez, tárgyal, és javasol egyet-egyét a kérdések káros hatásának csökkentéseként, elhárításaként. A kutatásom integrálja a kommunikációtudomány, a tömegkommunikáció-elmélet és a szociálpszichológia területét is az érveléstechnika területén túl. Célom olyan keretet adni, amely épít a normatív érveléstechnikai és kommunikációelméleti megfontolásokra, az újságírók ún. operatív elméleteire, és ami ugyanakkor tükrözi a közönség, a befogadók elvárásait, igényeit is az ilyen interjúszituációkkal kapcsolatban. Célom tehát a gyakorlati alkalmazhatóság, ennek lehetőségének megteremtése érveléstechnikai alapokon, figyelembe véve a többi tudományterület megfontolásait is.

Bevezetés

Kutatásom középpontjában egy érveléstechnikai témakör gyakorlati alkalmazhatósága áll. A **kérdések és a válaszok** szerepét, fajtáit és hatásait vizsgálom sajtó interjúkban. A kutatásom integrálja a **kommunikációtudomány**, a tömegkommunikáció-elmélet és a **szociálpszichológia** területét is az **érveléstechnika** területén túl.

Vannak olyan **hibás kérdések**, amelyek veszélyeztetik a válaszadó pozícióját: ezek a kérdések hátrányos helyzetbe hozzák a válaszadót, ha az egyenesen válaszol a neki feltett kérdésre, és akkor is, ha megpróbálja a saját álláspontját megmutatni, de nem megfelelően kezeli a veszélyes kérdést. A kérdések meghatározzák a válaszadó mozgásterét, viszont a veszélyes kérdések ezt túl szűkre szabják. Egy-egy kérdésre egyenes választ várunk, ám a veszélyes kérdések esetében az egyenes válasz nem lehet megfelelő, mert az hátrányos helyzetbe sodorná a válaszadót. (Margitay 2007) Ha az megpróbálná megjeleníteni a saját álláspontját (amit az egyenes válasz keretein belül nem tudna), könnyen mellébeszéléssel lesz vádolható. Több érveléstechnikai munka foglalkozik azzal, milyen lehetséges módon lehet ezeket a veszélyes kérdéseket megfelelően kezelni, mi a legjobb megoldás az általuk jelentett problémára. (Ennis 1996, Margitay 2007)

Amikor a veszélyes kérdések ellen szólok, nem foglalkozok el olyan állásponttal, hogy egy interjúban az volna a célja, hogy a lehető legjobb képet mutassa a kérdeztetről, vagy nem szabadna kemény kérdéseket feltenni. Én a **fairplay** mellett teszek hitet, mikor azt mondom, hogy problémás visszaélésre alkalmas kérdéseket feltenni az esetleg azt nem ismerő, kezelni nem tudó interjúalanyunk. Tóth Szabolcs Töhötöm *Első leütés* című, (elsősorban) újságíróknak szóló munkájában leírtakkal egyetértve: „Mindez nem azt jelenti, hogy kemény kérdéseket nem szabad feltenni (sőt ezeket van igazán értelme feltenni) (...), csupán azt, hogy hibás megközelítés egy-egy ilyen beszélgetést úgy felfogni, mintha az olyan konfrontáció lenne, ahol a riporternak győzelmet kell aratnia.” (Tóth, 2011)

Én szeretnék egy olyan keretet adni, amely épít a normatív érveléstechnikai és kommunikációelméleti megfontolásokra, az újságírók ún. operatív elméleteire, és ami ugyanakkor tükrözi a közönség, a befogadók elvárásait, igényeit is az ilyen interjúszituációkkal kapcsolatban. (McQuial, 2003) Célom tehát a **gyakorlati alkalmazhatóság**, ennek lehetőségének megteremtése érveléstechnikai alapokon, figyelembe véve a többi tudományterület megfontolásait is.

Ez a probléma **azért jelentős**, mert egyrészt érinti az újságírókat és a képzést, amiben részt vesznek. Nagyon sok felsőoktatási intézményben az érveléstechnika nem része a képzésnek. A témámon keresztül azt is vizsgálom tehát, hogy ez jelent-e veszteséget az újságírók számára, terheli-e őket módszertani felelősség (anélkül, hogy ennek tudatában lennének). Kérdés, hogy az elmélet értelmében, a hibás kérdések használatának eredményeképpen milyen módszertani felelősség merülhet fel a gyakorló újságírókkal szemben- még abban az esetben is, ha ők ennek a kérdéskörnek és a hozzájuk kapcsolódó elméleti hatásoknak egyáltalán nincsenek is tudatában. A módszertani felelősség alá magamat is beleérttem, hiszen a múltban gyakorló újságíróként jómagam is több interjút készítettem anélkül, hogy ezeknek a megfontolásoknak a birtokában lettem volna.

De emellett a barikád túloldalán lévők, az interjúalanyok szempontjából is jelentős ez a kérdés. Ha az érveléstechnikai elméletben leírtak érvényesek egy-egy interjúra a gyakorlatban, akkor a gyakori közszereplőknek érdekükben állna ennek a problémakörnek a megismerése, megvizsgálása. Hiszen személyes érdekük, hogy magukról jó, megfelelő benyomást alakítsanak ki.

Végül a kutatásom természetesen az érveléstechnikai szakterület részéről is érdeklődésre tarthat számot (Elek 2011)

Egy példa

Egy **egyszerű példán** keresztül szeretnék rámutatni a veszélyes kérdések problémájára és arra, mit szeretnék vizsgálni: *A szomszédjai tudják Önről, hogy milyen irigy?*

Ez a kérdés a túl sokat állító kérdések csoportjába tartozik (olyan szituáció mellett, mely magán viseli a következő jellemzőket), mivel szerepel benne egy nem elfogadott, a válaszadóra nézve káros előfeltevés, ti. a kérdezett irigy. (Margitay 2007)

- Ha az egyenesen válaszol, elfogadja ezt az előfeltevést, ami nem vetne rá jó fényt. (Margitay 2007)
- Míg, ha nem válaszol egyenesen a kérdésre, mellébeszéléssel vádolható; ha visszautasítja a kérdést, a felmerülő irigység gyanúját valószínűleg nem tudja jól kezelni. (Margitay 2007)
- Margitay javasolt válaszkezelése a következő:
  1. rá kell mutatni a kérdés hibás jellegére,
  2. a ki nem mondott előfeltevést explicitté kell tenni,
  3. végül kérni kell az előfeltevés bizonyítását a kérdezőtől, ezáltal a kérdezett hátrányos helyzete feloldódik.

Amint az előbbi példa mutatja, több lehetséges megoldás közül választhatna a válaszadó, több módszer is felmerülhet, ezek közül pedig kívánatos lenne a megfelelő, a jobb módszer kiválasztása. (A kutatás arra is keresi a választ, hogy van-e jelentősége, gyakorlati haszna a hibás kérdésekre adott érveléstechnikai válaszstratégiáknak, vagy a laikus közönség vizsgálata azt mutatja, hogy ilyesmiről nem beszélhetünk.)

Interjú: a vizsgálat tárgya, vizsgált műfaj

A megfelelő megoldás kérdését pedig eldöntheti a közönség, a döntőbírók, éppen ezért mikor ezt a problémakört vizsgálom, a törvényszéki tárgyalás típusú vita keretein belül maradok (Margitay 2007). Jó példát jelentenek az interjúk, mely műfaj Földes Anna meghatározása szerint két egyenrangú fél nyilvánosság előtt zajló, egyenlőtlen párbeszéde, kötött formájú beszélgetés a saját képviselője és egy közérdeklődésre számot tartó személy között. Az interjúk kérdés-válasz szituációra épülnek, ráadásul aszimmetrikusak, így a kérdések és az azokra érkező válaszok hatása jobban vizsgálható.

A **lapinterjúk** esetében pedig kevesebb tartózó elem nehezíti a kutatást, mint például egy televíziós interjú esetében. Az írott jellegből adódik, hogy sokkal kevesebb csatorna áll a befogadó rendelkezésére az észlelés során, ezáltal a szavakra sokkal nagyobb hangsúly helyeződik. Ez vizsgálati szempontból azt jelenti, hogy a fókuszálás könnyebbé válik, de minden torzítás természetesen nem zárható ki.

Én a veszélyes kérdések problematikáját egy portré interjúm keresztül vizsgáltam. A **portréinterjú** tárgya az interjúalany személyisége, gondolkodása, sorsa. A beszélgetés normatív célja megjeleníteni egy portrét a meginterjúvált személyről. A személyiségért meginterjúvált művész minden elhangzott mondatával saját portréját mintázza. Az interjúalany portréját azonban nem csak saját szavai, hanem a riporterek is rajzolják, az interjú bevezetésével, riporteri közbeszólásokkal, reflexiókkal, és a riporteri kérdésekkel is (Földes 1999). A portréinterjú segítségével a személyiségről alkotott benyomások segítségével vizsgálhatjuk a kérdéskezelést.

Szociálpszichológiai érintettség

Fontos megindokolnom, miért szükséges szociálpszichológiai ismeretek bevonása a dolgozatomba. A szociálpszichológia „tárgya nem más, mint az embereknek egymás vélekedéseire, viselkedésére gyakorolt hatása.” (Aronson, 1997) Aronson definíciójából jelen kutatásra vonatkozóan az következik, hogy a szociálpszichológia tárgykörét is érinti, hiszen

azt is vizsgálom, hogy egy kérdésre adott válasz hogyan befolyásolja a vélekedéseinket a válaszadóval kapcsolatban.

Mások **észlelése** az interakció első, döntő fontosságú szakasza. „Általános kifejezés annak az egész folyamatnak a leírására, hogy miképp jut tudomásunkra, mi folyik körülöttünk; vagyis a fizikai inger bemutatásától az élményig tartó események összessége. Az észlelés számos alfolyamatból áll, egy többszintű, kölcsönös kapcsolatokkal behálózott rendszer.” (Atkinson et al., 1995) Majd ezt követően minden interakció a másik ember személyével kapcsolatos benyomások, várakozások és előrejelzések kialakulásával jár együtt. (Forgács, 1994)

A fizikai világ tárgyainak észlelése elsősorban közvetlenül megfigyelhető tulajdonságokra irányul, és az észlelés esetleges hibái könnyen beláthatók, korrigálhatók. Ezzel szemben a **szociális észlelés** során nem közvetlenül megfigyelhető tulajdonságokra következtetünk, ezek ellenőrzése, az esetleges hibák felszínre kerülése sokkal esetlegesebb, nehezebb. (Forgács, 1994) Különösen igaz ez korlátozott, egyirányú kommunikáció esetében, ahol nincs lehetőség visszacsatolásra. Ilyen a vizsgált interjú is az olvasó szemszögéből.

„A szociális észlelés szelektív és következetes jellegű: a teljes információnak csupán egy kis részére tudunk koncentrálni, és az, hogy mit látunk meg, függ attól, hogy az adott időben milyen fogalmak, gondolatok vagy értelmező kategóriák állnak rendelkezésünkre.” (Forgács, 1994) Az írott jellegből adódik, hogy sokkal **kevesebb csatorna** áll a befogadó rendelkezésére az észlelés során, ahogyan már említettem, ezáltal a szavakra sokkal nagyobb hangsúly helyeződik. Ez vizsgálati szempontból viszont azt is jelenti, hogy sok egyéb körülményt kizárhatunk, és a fókuszálás könnyebbé válik. Bizonyos torzítások, amelyekre Forgács is utal idézett művében, viszont nem zárhatók ki.

Az észlelés torzításokkal terhelt, „a jeleknek nincs jelentésük önmagukban. Egy személy emberekről, viselkedésmódokról, jellemvonásokról és társas helyzetekről őrzött tudásának a fényében értelmezi őket.” (Forgács, 1994) A bennünk meglévő burkolt személyiségelméletek miatt egy-egy tulajdonítás más-más jellemzők bevonását is magával hozhatja, olyanokét, amelyekre sem explicit leírás nem vonatkozott, sem implicit tartalom nem utalt. (Forgács, 1994)

Az észlelés magába foglalja az **osztályozás** folyamatát is, a saját sémáink szerint. (Forgács, 1994) Azaz például Bereményi Géza portréját „nem a szerint látjuk, ahogy önmagában van, hanem azoknak a kategóriáknak megfelelően, amelyekkel leírására rendelkezünk.” (Forgács, 1994) Más-hogy megfogalmazva: „Társaink észlelésében a beérkező információt mindig egyszerűsítjük és kategorizáljuk. Ez az egyszerűsítés és osztályozás »burkolt személyiségelméletünkkel«, korábbi tapasztalatainkkal, a személyek típusaival és az események forgató-könyveivel kapcsolatos ismereteinkkel, valamint a kulturális elvárásokkal és normákkal összhangban ezeknek megfelelően történik.” (Forgács, 1994) A benyomás egységes, átfogó kép, amely a sok beérkező információból tevődik össze. (Forgács, 1994)

A **benyomások** függenek például az asszociációktól, a hozzáférhetőségtől, az utóbbi befolyásoló tényezők például az elvárások, a motívumok, a hangulatok, a kontextus, valamint előhívásuk újkeletűsége, illetve gyakorisága. (Smith - Mackie, 2001) Az észlelés, a benyomások pontossága tehát relatív fogalom, függ az észlelő tulajdonságaitól, adott pillanatban fennálló hangulatától, a célszemélytől és a helyzettől is. (Forgács, 1994)

„A negatív információnak általában aránytalanul nagyobb szerepe van a benyomások meghatározásánál, és a negatív első benyomások sokkal ellenállóbbak a változással szemben, mint a pozitívak.” (Forgács, 1994) Ezek a jellemzők súlyosbítják azt a problémát, amelyet az érveléstechnikai elmélet vizsgál.

Az *okási attribúció* fogalma nem képezi a kutatásom tárgyát, azonban a jelenség nem hagyható figyelmen kívül. Smith és Mackie meghatározását idézem az okási attribúcióra nézve: „egy viselkedés vagy egy esemény okával kapcsolatos ítélet.” (Smith-Mackie, 2001) A viselkedéseket visszavezethetjük belső okokra, vagy külső okot, pl.: az adott szituációt tehetjük felelőssé. Egy portréinterjú esetében, amelynek célja képet adni az interjú alanyáról, még valószínűbb, hogy a válaszokból, melyekkel a válaszadó a portréját festi, egyenes következtetést von le az olvasó a válaszadó jellemére nézve. Az viszont komoly probléma, hogy ez még akkor is igaz lehet, ha a kérdésekkel leszűkített mozgástér miatt torzul az a kép, amelyet az alany magáról mutathatna, azaz a belső tényező szerepe korlátozódik, a szituáció pedig megnő.

Esettanulmány: Bereményi Géza ösztűz alatt

Berményi Géza **HVG portréinterjúján** keresztül egy olyan interjú szituációt vizsgáltam, ahol a riporterek akadályozzák a kritikus vita kialakulását, mivel gátolják a partnert valódi álláspontja megmutatásában. A kérdezők nehéz helyzetbe hozzák az interjúalanyt azzal, hogy érveléstechnikai szempontból **veszélyes kérdéseket** tesznek fel neki: túl sokat állító kérdést, komplex vagy agresszív kérdést. A válaszadó ezt nem ismeri fel, ezáltal nem megfelelően reagál és beleesik a kérdés csapdájába. Ennek eredményeképpen az általam vizsgált érveléstechnikai elmélet szerint (Margitay 2007) a közönség csak egy **eltorzított képet** kaphat a kérdeztéről és annak álláspontjáról, ezáltal kérdéseessé válik, hogy az interjú képes lehet-e betölteni eredeti funkcióját.

A kutatásom során az én **hipotézisem** az volt, hogy a laikus közönség is nagyrészt érzékeli ezeket a visszasságokat, még ha nem is tudja azonosítani ezeket a jelenségeket.

Az interjú, a szereplők és hozzászólásaik értékeléséhez fontos megjegyezni, hogy a szereplőkre, viselkedésükre hatással van **társadalmi helyzetük**, a feléjük támasztott **elvárások**, hiszen az interjú elérhetővé válik egy harmadik fél, az **olvasóközönség** számára is. Különböző **normák, szabályok** vonatkoznak a résztvevőkre, melyeknek eleget kell vagy kellene tenniük (Csepeli 1997). Ezek a normák vagy szabályok lehetnek általánosabb, interakciókra, dialógusokra vonatkozóak is, és konkrétan egy interjú helyzetre vonatkozó előírások, feltételek. Származhatnak az újságírás által meghatározott módszertani keretektől, általános kommunikációtudományi megfontolásokból, érveléstechnikai szabályokból, előírásokból és eredhetnek egyéb társadalmi státuszokból.

Az interjúalanyra vonatkozó normák például a következőképpen festhetnek: a dolga elsősorban a felé érkező kérdések (saját maga számára is) megfelelő megválaszolása, ugyanakkor az általa képviselt álláspont átvitele a nézők, illetve a célközönség felé. Mindemellett célja pozitív képet festeni magáról az olvasókban (Elek 2011).

Az újságírókra is vonatkoznak normák, szabályok, ezek egy részét megtalálhatjuk a saját újságírói módszertanukban, de a veszélyes kérdések kerülése, mellőzése nem jelenik meg olyan pontossággal, olyan részletességgel ott, mint az érveléstechnikában. (Mind az újságírói módszertanban, mind a kutatómódszertanban is megjelenik egy, a veszélyes kérdésekhez hasonló kategória, amelyet sugalmazó kérdéseknek neveznek (Földes, 1999; Szokolszky 2004, Tóth, 2011). Mindkét terület ezek általános mellőzését javasolja, de a mögöttes elméleti háttérrel nem, vagy csak elvétve foglalkozik.)

A Bereményiről alkotott kép, amelyet az interjú mutat, több síkból áll össze:

1. A Lindner-Horváth páros vonalai: A riporterek explicit és implicit jellemzése

A riporterek a kérdéseikkel, ahogyan már korábban utaltam rá, egyben meghatározásokat is tesznek, és az általuk kimondott, illetve sugallt tulajdonságok is a Bereményi-kép részei.

Konkrétan: Legújabb filmjéhez nincs személyes köze, mázlista, önérvényesítés művésze, tehetséges, apolitikus, inkonzisztens, háttérember, dalszövegírói munkássága a Kádár-korra épült, Cseh Tamás harknizó túrt-sztár dalszövegírója, gyakorlata van a kérdések alól történő kibújásban.

2. Bereményi mintái: Bereményi explicit, implicit önjellemzése

A riportalany egy portréinterjúban a személyét érintő kérdésekre személyét jellemző válaszokat ad. Egy-egy általa megfogalmazott vagy sugallt tulajdonság a portréja részévé válik.

Konkrétan: Fontos számára a megéltség, jó epikus, apolitikus, látszólag élőködő Cseh Tamáson, önkritikus, saját felelősségét belátó, nem törtető.

3. Az interjú színei: Bereményi implicit, kommunikációs cselekvésén keresztül önjellemzése

Ez alatt azt értem, ahogyan Bereményi kezeli a felé érkező kérdéseket, ahogyan válaszol rájuk, ahogyan reagál ezekre.

Konkrétan: Mellébeszél, nem a kérdésre válaszol, védekező, magyarázkodó, együttműködő.

Módszerek: nyílt kérdéses strukturált interjú az interjúról

A Bereményi-interjú vizsgálata **három fő pilléren** nyugodott:

1. Az első a választott interjúra vonatkozó normák feltárása, megfeleltetése, az interjú elemzése, ennek egy része lényegében tartalom-elemzés érveléstechnikai apparátussal.
2. A második egységben **az eredeti interjú két másik változatát** hoztam létre:
  - az interjú egy olyan átíratát, amelyben Bereményi Géza válaszait az érveléstechnika szerinti helyes reagálásokká alakítottam a riporter visszaélésekkel szemben;
  - az interjú következő átíratát a riporter kérdések faktorának megváltoztatásával hoztam létre, megszüntetve a kérdések veszélyes jellegét.

Az átíratok létrehozásakor fontos szempont volt, hogy természetesnek ható válaszokat hozzak létre, amelyek nem vetnek rossz fényt a riportalanyra, és mindemellett a válaszok megalkotásánál igyekeztem megtartani minél többet Bereményi eredeti reakcióiból. Amikor a riporter kérdéseket írtam át, a stílust igyekeztem az eredetihez hasonlóan alakítani.

Ez a pillér egy kreatív, a hatásvizsgálathoz szükséges alkotórész volt, amely kölcsönzött némi kísérleti jellegű kutatásom harmadik összetevőnek.
3. A harmadik pillér lényegében a **befogadás-vizsgálat**, illetve ennek megtervezése és lebonyolítása volt.

A kutatás megtervezésekor Earl Babbie: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata* és Szokolszky Ágnes: *Kutatómunka a pszichológiában* című munkájukban leírtaknak megfelelően igyekeztem eljárni. Mivel fontos volt, hogy a problémát minél inkább beavatkozás mentesen vizsgáljam, és ismereteim szerint a kutatásom tárgya viszonylag feltáratlan, ezáltal elsődlegesen a **kvalitatív stratégiát** választottam (Szokolszky 2004). Nem szerettem volna a válaszadókat általam megszabott keretek közé szorítani, hiszen egy interjú-olvasó a saját benyomásai kialakításakor sem mások által megadott kategóriák között válogat. (De esetemben nem beszélhetünk tisztán kvalitatív kutatásról, mivel kvantitatív eszközöket is felhasználtam.)

A **kvalitatív típusú interjú** mélyebb, kevésbé befolyásolt válaszokat eredményez a benne uralkodó nyitott kérdés típusából kifolyólag, „olyan célzott, nyitott beszélgetés, amely lehetőséget ad a válaszadónak arra, hogy gondolatairól, nézeteiről és érzéseiről összefüggően beszéljen, azokat részleteiben leírja.” (Szokolszky 2004) Ennyiben átvettem a kvalitatív interjú jellemzőit. Ellenben a **strukturált interjú** jellemzői közül az előre megszerkesztettséget, a standardizációt megtartottam, szemben a kvalitatív interjúra jellemző menet közben változó, alkalmazkodó jelleggel. (Szokolszky 2004)

Összegezve: **háromféle** strukturált interjút készítettem, melyeknek **kérdései ugyanazok** voltak, de a témájukul **három** különböző változatú **Bereményi-interjú** szolgált. Az adott Bereményi-interjút teljes hosszában megmutattam, ez is a mérsékelt beavatkozást szolgálta, mivel nem fókuszáltam rá egy-egy kérdésre a válaszadók helyett. A kérdések összeállításánál a nyitott kérdéseket részesítettem előnyben a zárt kérdésekkel szemben. Mindhárom interjúm négy kérdést tartalmaz, melyek egy nagyon nyitott, szabad kérdéssel indulnak, ezzel a minél kisebb befolyásolás volt a célom. Ez a kérdés így hangzik:

1. *Milyen benyomásai vannak, mik jutottak eszébe a fenti interjú kapcsán?*

Ezt három, célorientáltabb kérdés követi, melyben a riporter kérdések megítélését, a Bereményi válaszstratégiájáról alkotott benyomásokat kutattam, valamint a Bereményinek tulajdonított tulajdonságokra kérdeztem rá. E három kérdést a következőképpen fogalmaztam meg:

2. *Mit gondol a riporter kérdésekről?*
3. *Milyennek látja Bereményi válaszait?*
4. *Milyen tulajdonságokat tulajdonít Bereményi Gézának a fenti kérdés-válaszok alapján?* (Elek 2011)

Ez utolsó kérdés attribúciót kér a válaszadóktól, viszont ez egy portréinterjú esetében normális, hiszen egy portréinterjú célja portré festése a válaszadóról, épp ezért az elhangzott (leírt), sugallt és mutatott tulajdonságok is jogosan a részét képezik ennek a képnek. Természetesen mindez nem zárja ki azt, hogy a megkérdezettek különválasztják a szituációból adódó tulajdonságokat az általános, jellemből eredő tulajdonságoktól.

Az *elméleti mintavétel* alapján jártam el, amikor is a mintába való bekerülést egy speciális feltételhez kötöttem: az illetőnek ne legyenek érveléstechnikai ismeretei, máshogy fogalmazva: érveléstechnikai szempontból laikus magyarul írók és beszélők kerülhettek be a mintába (Szokolszky 2004). Összesen 30 megkeresetből 22-en vettek részt a

kutatásomban, ők válaszoltak a strukturált interjúmban megfogalmazott kérdéseimre. Az adatokat tartalomelemzés és kategorizáció segítségével rendszereztem. (Elek 2011)

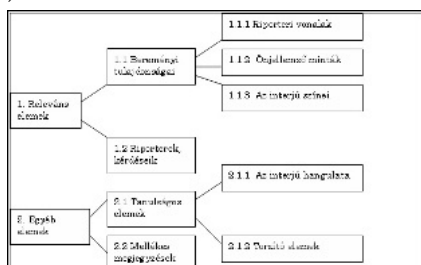
A három interjú és szerepük a kutatásban:

- Az **első változat**, az eredeti Bereményi-interjú vizsgálta a **hibás kérdések hatását** az interjúalanyra nézve, az ő mellébeszélés értékű válaszainak megítélését és azt, hogy a riporterri jelzők mennyire lettek részei Bereményi portréjának, jellemrajzának a válaszadók szemében.
- A **második változat**, mely az eredeti riporterri kérdéseket mutatta be az általam átalakított Bereményi válaszokkal, vizsgálta azt az elsővel összevetésben, hogy ez a fajta válaszstratégia **jobb megítélésnek** örvend-e, **mint** amellyel Bereményi **eredetileg** élt, illetve azt a kérdést tanulmányozta, hogy ezekkel a válaszstratégiákkal a riporterrek jellemzése kevésbé, vagy egyáltalán nem jelennek meg az interjúalany portréján.
- A **harmadik változattal** (melyben Bereményi Géza válaszai eredetiek és a kérdéseket módosítottam, hogy Bereményi mellébeszélései megszűnjenek) vizsgáltam azt, hogy valóban nem jelenik-e meg Bereményi portréján a kérdések nem egyenes megválaszolása, **tükrözi-e a válaszadók által festett portré**, hogy az eredeti riporterri kérdések állító jellegével szemben ezek a kérdések már nem fogalmaznak meg olyan markáns tényeket a rendezővel szemben (hiszen **megszűnt a hibás jellegük**).

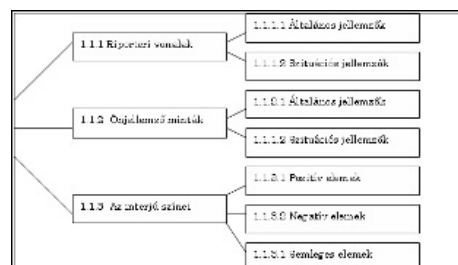
Az interjúk elkészítését követően következik az **adatelemzés**, mely „három fő feladatot jelent: az adatredukciót, az adatmegjelenítést és a következtetések levonását és érvényesítését.” (Szokolszky, 2004) Az adatredukció esetében én a résztvevőktől bejövő információk kódolását, kategorizációját választottam. Ez egyfajta tartalomelemzés, amely lehetővé teszi a „domináns és kevésbé domináns válaszmintázatok kirajzolását.” (Szokolszky, 2004)

Az adatmegjelenítés egy rendszerezett, strukturált formája a bejövő információknak (esetemben táblázatok) és végül az adatokból leszűrt következtetések levonása és a konklúzió alátámasztása következik.

A kategóriarendszere az adatok feldolgozása során a következőképpen alakult (lásd 1. ábra)

1. ábra Az interjúk elemzését szolgáló kategóriarendszer (I.)

2. ábra Az interjúk elemzését szolgáló kategóriarendszer (II.)

Egy kérdés-válasz három változatban

1. Az eredeti kérdés-válasz

Riporterrek: (3. kérdés) „- Mázlista. Mint lett később Cseh Tamással, az önnel elsőként filmet készítettő Nemeskürty „tanár úrral”, illetve a darabot rendeztető Schwajda Györggyel, hogy csak néhány kvázi mentorát említsük. Ennyire Fortuna kegyeltje? Vagy az önérvényesítés művésze?”

Berményi Géza: - *Ugyan. Cseh Tamással szinte végzetzerű volt a találkozásom, Nemeskürty István több, velem egyívású írófélét megkínált a lehetőséggel - én vállaltam. Schwajdának épp nem volt rendezője...*

Ez egy választó kérdés, röviden: „Ennyire Fortuna kegyeltje? Vagy az önérvényesítés művésze?” A kérdés lényege: melyik tényezőnek tulajdonítja a sikerét? De a sikerességnek számos egyéb oka lehet, pl.: tehetség, akaraterő, maximalizmus, állandó fejlődési igény, kapcsolatok, stb. Azért **agresszív** ez a **kérdés**, mert a riporterrek túl szűkre szabták az

egyenes válasz kereteit, pozitív válaszlehetőségeket nem ajánlanak fel, és Bereményi válaszából valószínűsíthető, hogy neki nem felel meg ez a két alternatíva.

De még ha az „Ugyan”-nal a válasz a kérdés problémásságára is utal, akkor azzal még nem hívja fel a figyelmet a kérdés hibás voltára, nem javítja ki a hibás kérdést. Sőt lényegében a szerencse szerepét erősíti meg a további válaszával. A mázlista jelzőt tehát elfogadja. Az önérvényesítés művésze kitételt viszont nem cáfolja és nem is tagadja.

2. Bereményi átírt válasza:

Pozitív válaszlehetőségeket hoz be Bereményi válasza, melyeket a riporterek agresszív kérdése figyelmen kívül hagyott. Ezek fontosságára rá is mutat. De eközben nem oktatja ki a riportereket, a kérdés hibás voltát csak implicit jeleníti meg, így nem válik támadóvá.

- Mázlista. Mint lett később Cseh Tamással, az önnel elsőként filmet készítettő Nemeskürty „tanár úrral”, illetve a darabot rendeztető Schwajda Györggyel, hogy csak néhány kvázi mentorát említsük. Ennyire Fortuna kegyeltje? Vagy az önérvényesítés művésze?

- Ugyan. *A siker ennél sokkal összetettebb dolog, a szerencse vagy a törtetés önmagában nem elég. Törtető típus sohasem voltam, talán szerencsés igen, mert Schwajdának épp nem volt rendezője. De Cseh Tamással szinte végzetzerű volt a találkozásom, Nemeskürty István több, velem egyívású írófélt megkínált a lehetőséggel - én vállaltam. A lehetőségeket fel kell ismerni, és tehetség is szükséges ahhoz, hogy élni is tudjunk velük.*

3. A riporterek átírt kérdése

A riporterek kérdéseit is átírtam, méghozzá abból a célból, hogy a kutatásom során megvizsgáljam, hogy mennyit módosít Bereményi Géza megítélésén, ha egyenes válaszokat ad a hozzá intézett kérdésekre.

- Karrierjében szerencséje volt Cseh Tamással, az önnel elsőként filmet készítettő Nemeskürty „tanár úrral”, illetve a darabot rendeztető Schwajda Györggyel, hogy csak néhány kvázi mentorát említsük. Tudatosan került velük kapcsolatba?

- Ugyan. *Cseh Tamással szinte végzetzerű volt a találkozásom, Nemeskürty István több, velem egyívású írófélt megkínált a lehetőséggel - én vállaltam. Schwajdának épp nem volt rendezője...*

Eredmények

A főbb kérdések, amelyeket megvizsgáltam (a továbbiakban a 2011-es kutatásom eredményeit közlöm):

1. Az érveléstechnika terén nem jártas befogadó közönség is érzékeli-e a szabályszegéseket, a visszaélést; erre a kérdésre azt a választ kaptam, hogy a vizsgált mintákban a válaszadók nagy része észlelt visszaélést. A riporteri kérdések negatív értékelése, mely az első két változattal kapcsolatban merült fel, érveléstechnikai szempontból is alátámasztott. Ellenben a harmadik változat esetében érveléstechnikai szempontból megszűnt a kérdések hibás jellege, de a riporteri visszaéléseket ugyanúgy érzékelték több válaszadó. Ennek esetleges okairól később szólok, előljáróban annyit mondanék, hogy a feltételezésem ezzel kapcsolatban az, hogy a szóhasználat, a stílus lehet ennek az oka.

2. Az ő szemükben ezek milyen hatást, benyomást keltenek az interjú résztvevőiről; a riporterekkel kapcsolatban egyértelmű negatív benyomás volt jellemző, míg Bereményi megítélése már nem volt ilyen egyértelmű.

a résztvevők értékelése az I. számú interjújában		Riporterek megítélése	
		Pozitív	Negatív
BEREMÉNYI MEGÍTÉLÉSE	Pozitív	0	3
	Negatív	0	3

3. ábra A riporterek és Bereményi Géza értékelés az I. számú interjújában

a résztvevők értékelése a II. számú interjújában		Riporterek megítélése	
		Pozitív	Negatív
BEREMÉNYI MEGÍTÉLÉSE	Pozitív	0	6
	Negatív	0	0

4. ábra A riporterek és Bereményi Géza értékelése a II. számú interjúban

a résztvevők értékelése a III. számú interjúban		Riporterek megítélése	
		Pozitív	Negatív
BEREMÉNYI MEGÍTÉLÉSE	Pozitív	0	2
	Negatív	1	2

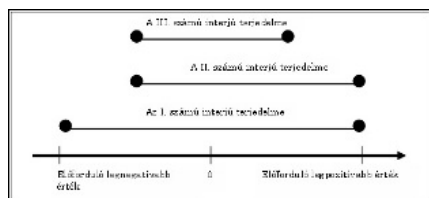
5. ábra A riporterek és Bereményi Géza értékelése a III. számú interjúban

Ami ezekből az adatokból következik, az az, hogy Bereményi megítélése az érveléstechnikailag helyes válaszokkal egyértelműen javult, ez megerősíti az elméletet a válasz stratégia szempontjából. Viszont a riporterek, riporteri kérdések megítélése a kérdések hibás voltának megszüntetésével sem javult egyértelműen, Bereményi Géza mellébeszéléssel nem illethető válaszai nem okoztak érezhető javulást az I. interjú eredményeihez képest.

3. Észreveszik-e azt, hogy a (veszélyes) kérdésekre nem adott megfelelő válaszokat az interjúalany; a válaszok megítélése az első számú interjúnál széles intervallumot tett ki, voltak maximálisan elismerő megjegyzések is Bereményi válaszstratégiájával szemben, de akadtak olyan válaszadók, akik azt észlelték, hogy Bereményi nem kezelte megfelelően a felé érkező kérdéseket, kitért, mellébeszélt. Tehát a válaszadók egy része, igen, észrevette ezt a problémát.

4. Jobb-e a megítélése az érveléstechnikailag helyes válaszoknak az eredetiéknél; az első és második számú interjú válaszstratégiájának értékelései egyértelműen azt mutatták, hogy jobb a megítélése az érveléstechnikailag helyes válaszkezelésnek.

Ha a válaszokat a terjedelem, illetve a szélső értékek szempontjából nézzük, akkor az látható, hogy az I. számú interjú esetében ez az előforduló legnegatívabb értékeléstől (szánalmasan próbálta palástolni bénaságát) az előforduló legpozitívabbig (leiskolázta az újságírókat) terjed. A II. számú interjú esetében ez egy közepesen negatív értéktől (kitérő válaszokat adott) az előforduló legpozitívabb értékig (kihozta a szituációból a maximumot; győzött) terjed ki. A III. számú interjú esetében egy közepesen negatív értéktől (kitérő válaszok), egy erős pozitív értékig (jól kezeli a helyzetet) terjednek ki a válaszok. Ezt a 6. számú ábrán szemléltetem.

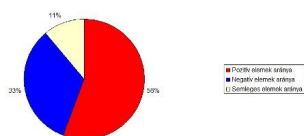

6. ábra A válaszstratégiák értékeléseinek terjedelmei számegyenesen, intervallumokkal

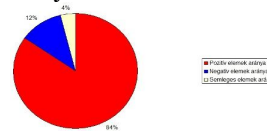
A terjedelmi különbségekből az következik, hogy az I. számú interjú esetében maximálisan pozitív jellemzők mellett a maximálisan negatív értékelések is megjelentek, a III. számú interjú esetében is

ugyanolyan mértékig voltak jellemzők pozitív, mint negatív értékelések. Ebből a szempontból mindenképpen a II. számú interjúban mutatott Bereményi-válaszstratégia volt a legeredményesebb.

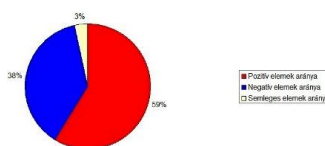
A pozitív-negatív jellemzők darabszáma többek között a három interjú eltérő megválaszolási száma, valamint a válaszok eltérő hossza miatt nem használható adat. Ellenben a felmerülő pozitív-negatív-semleges elemek aránya a különböző interjúkra vonatkozóan már releváns és fontos elem. Az alábbi három kördiagram ezt az aspektust mutatja be:

7. ábra Bereményi válaszstratégiájának értékelése az I. számú interjúban (Excel segítségével készült diagram)

8. ábra Bereményi válaszstratégiájának értékelése a II. számú interjúban

9. ábra Bereményi válaszstratégiájának értékelése a III. számú interjúban

5. Származik-e hátránya ezekből a hibákból a válaszadónak; Bereményinek a meg nem válaszolásból, a rossz válaszkezelésből igen, származott hátránya, ezen jellemzők felmerültek Bereményi tulajdonságai között. Volt olyan eset, ahol kiugróan erős hatást mutattak a riporter jellemzők és Bereményi rossz válaszkezelése.

	I. számú interjú	II. számú interjú	III. számú interjú
Berményi általános jellemzői önmaga által	33	18	24
Berményi általános jellemzői a riporter által	11	1	3
Ezek aránya	3:1	18:1	8:1

10. ábra Bereményi általános jellemzőinek megoszlása a három interjúban

6. Ez megszűnik-e, ha a kérdések hibás jellege megszűnik. Volt arra példa, hogy a riporter tevékenysége ellentmondott a Bereményi által mutatni kívánt képnek, és ezt az ellentmondásosságot a válaszadó érezte, de nem tudott ezzel mit kezdeni. A mellébeszélés mint Bereményi kérdéskezelési technikája, itt is megjelent, noha érveléstechnikai szempontból ez az eset itt nem állt fent.

Összefoglaló következtetések, tanulságok

Az interjúk elemzése után látható volt, hogy ha egy teljes interjút vizsgálunk, az nagyon fontos előnyökkel jár a kutatás érvényessége szempontjából: nincsen kutatói fókusz, nincsen egyszerűsítés, átalakítás, életből való kiragadás, nincsenek fiktív szereplők, adatok, amelyek manipulálnák a válaszadók válaszait, tehát egy ilyen interjú vizsgálata jobban tükrözi az objektív valóságot. (Szokolszky, 2004) Viszont ez az objektív valóság, melynek minél hűbb reprezentálása célja kell legyen egy kutatásnak, torzításokkal, torzító tényezőkkel terhelt. És éppen a fókuszálás hiánya folytán az általam vizsgált tényezők észlelése sokkal kevésbé hangsúlyos, mint egy vegytiszta, tankönyvi példa esetében. Egy valós interjú egy kérdése is sokkal összetettebb, és olyan elemeket tartalmazhat, amelyek más-más asszociációkat indítanak el egy-egy emberben. A hangsúlyok eltolódhatnak egy tizenkét kérdéses interjúban, és egy-egy riporter visszaélés háttérbe is szorulhat, ha más, hangsúlyosabb elemei vannak az interjúban. Ilyen lehet maga a stílus, a fogalmazásmód is, egy-egy vitatott, megosztó személy, fogalom használata, ami figyelemelterelő szerepet is betölthet. Olyan torzító elemekre is felhívták a válaszadók a figyelmet, mint a politika vagy az eltérő értékrendek, ami az újságírói-interjúalanyi viszonyt is befolyásolja. A politika, az interjú befolyásoló szerepén túl a válaszadók válaszait, benyomásait is befolyásolhatja. (Elek, 2011) Viszont akármilyen összetett és torzításokkal terhelt egy ilyen interjú vizsgálata, a befogadó a valóságban is ilyen összetett szituációkkal áll szemben, csak akkor esetleg meg sem fogalmazza az észrevételeit, benyomásait az adott interjúval, annak résztvevőivel kapcsolatban. (Elek, 2011)

A kutatásomat egy kevésbé körüljárt területen végeztem, ezért az eredményeim irányadók lehetnek, de végleges választ nemigen tudnak adni. Jelen kutatás eredményei korlátozottak az általánosíthatóság szempontjából, viszont fontos iránymutatást adnak a jelenre és a jövőre nézve is. (Elek, 2011)

Távlatok

Célom a kérdéskör vizsgálatát **módszertanilag újragondolni**, hogyan tudnám a legeredményesebben vizsgálni a problémakört.

Lehetséges út egy fiktív interjú megalkotása, amely segítene számos torzító tényező kizárásában. Ezen túl a távlati célom továbbra is a veszélyes kérdések kérdéskörével kapcsolatban konkrét **gyakorlati alkalmazhatósági lehetőségeket** mutatni, konkrét eszközök, használati módok megmutatásával.

Irodalomjegyzék

- Aronson, Elliot (1997): *A társas lény*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Atkinson, Rita et al. (1995): *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Babbie, Earl (1999.): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.

- Buda Béla (1986): *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei.* <http://mek.oszk.hu/02000/02009/02009.htm> I/3., II/1., II/2. fejezet
- Keresés időpontja: 2010. október 24.
- Clayman E., Steven and Clayman E., Steve. „Answers and Evasions.” In *Language in Society*30, no. 3 (2001): 403-442.
- Csepei György. *Szociálpszichológia.* Budapest: Osiris Kiadó, 1997.
- Elek Nikolett (2010): *Riporteri visszaélések érveléstechnikai elemzése, hatásvizsgálata.* (TDK dolgozat Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság és Társadalomtudományi Karán, Budapest)
- Ennis H., Robert. *Critical thinking.* New Jersey: Prentice Hall, 1996. (371-393.)
- Forgács József (Joseph P. Forgas) (1994): *A társas érintkezés pszichológiája.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Földes Anna (1999): *Az interjú.* Press Publica Kiadó, Budapest.
- Grice, H. Paul (1975): *Logic and conversation. Syntax and semantics vol. 3.* Academic Press, New York- Hivatkozta: Zvolenszky Zsófia (Ismeretlen év): *H. Paul Grice- A társalgás logikája.* http://philosophy.elte.hu/zvolenszky/grice.htm#_ftn1
- Keresés időpontja: 2010. október 24.
- Kapuściński, Ryszard. *Los cinicos no sirven para este oficio- Sobre el buen periodismo.* Barcelona: Editorial Anagrama, 2003.
- Koncz István(2011): *Sikeres, mert hiteles,* Fapados Kiadó, Budapest
- Lindner András – Horváth Zoltán (2001): *Bereményi Géza.* HVG 2001/ 14., Budapest. 130. o.
- Margitay Tihamér (2007): *Az érvelés mestersége.* Typotex, Budapest.
- Maslow, Abraham. *Psychology of Science: A Reconnaissance.* <http://ddong.narod.ru/maslen1/index.htm> (Letöltés időpontja: 2012. január 29.).
- McQuail, Denis. *A tömegkommunikáció elmélete.* Budapest: Osiris Kiadó, 2003.
- Rosengren, Karl Erik. *Kommunikáció.* Budapest: Typotex Kiadó, 2006. (63-66., 91-108., 161-193.)
- Nyárády Gáborné – Szeles Péter (Ismeretlen év): *Public Relations I.* Perfekt, Budapest.
- Smith, Eliot R. – Mackie, Diane M. (2001): *Szociálpszichológia.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Szokolszky Ágnes (2004): *Kutatómunka a pszichológiában.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Tóth Szabolcs Töhötöm. *Első leütés: Gyakorlati újságírás nem csak kezdőknek.* Budapest: Másfél Flekk Kiadó, 2011.
- Wacha Imre (1996): *A korszerű retorika alapjai.* Szemimpex Kiadó, Budapest.

Juranovszky Andrea: Amerikai kísértetnovellák a nőiségről: A nőiség társadalmi élménye 19-20. századi amerikai kísértettörténetek kontextusában

(ELTE, Irodalomtudományi Doktori Iskola)

I.

A kísértettörténet műfaja jelentős népszerűsége miatt a 19. század végétől egészen a 20. század közepéig az amerikai irodalmi színtéren. Bár a korszakban megjelent novellák elsősorban tömegszórakoztatási célokat szolgáltak, szerzőik a korabeli társadalomról is igyekeztek kritikát alkotni a történetek releváns, élethű cselekményszálán keresztül. A kor egyik legmeghatározóbb irodalmi igényének a realizmus eszközét tekinthetjük, így a legtöbb novellaszerzővel szemben szintén elvárás volt a realista társadalomképhez, illetve életszerű problémákhoz való ragaszkodás. Ennek következtében a korra jellemző kísértettörténetek fantasztikus természetüknél fogva elrugaszkodtak ugyan valamelyest a realista irodalomtól, ám egyben pontos és korhű képet is próbáltak adni a századforduló Amerikájának társadalmi helyzetéről, és a társadalmi csoportok között felmerülő erőviszonyokról.

Számottevően megnövekedett ebben az időszakban a női szerzők száma, és sokan közülük a novella, azon belül is a kísértettörténet műfaját választották elsődleges irodalmi kifejező módként. A próza, különösen a rövid próza a korszak egyik, vagy tán egyetlen elfogadott női műfaja volt, s szerzők sokasága élt a publikálási lehetőségekkel már jóval korábban, a 18. század végén is (Jump 1). Történeteikben a korabeli női lét realista tükörben, mégis épp egy fantasztikus karakteren keresztül jelenik meg minden személyes és társadalmi problémakörével együtt. A legtöbb női szerző által íródott kísértettörténetre igaz, hogy női főszereplővel, női kísértet figurával dolgozott, és cselekménye fő középpontjában valamely, a korabeli női társadalmi élethez köthető kritika állt.

Így a korszakban született kísértettörténetek remek, ám egyelőre többnyire kihasználatlan tárházat nyújtanak a korra jellemző, nemeket illető társadalmi kérdések kutatásához. Tanulmányom célja három kiválasztott novella elemzése különös hangsúllyal a bennük rejlő társadalmi utalásokra, abban a reményben, hogy az általuk felvázolt társadalmi konfliktusok kiemelése felhívja a figyelmet a hasonló kísértettörténetek, valamint a korunkban még mindig elhanyagolt szerzők meghatározó irodalmi és kulturális jelentőségére.

Bár könnyedén választhattam volna hagyományos kísértettörténetek cselekményéhez hűen igazodó, „vérbeli” kísértetnovellákat a korszak női szerzőinek tollából, mégis inkább három olyan példát szeretnék felhozni, melyek jelentősen eltérnek a hagyományos kísértettörténet kereteitől, és szerkezetükkel, illetve különleges megközelítésükkel egyben a kísértet, mint irodalmi szereplő, kreatív és lehetőségekkel telt mivoltát is jól mutatják.

Az első választott novella Mary E. Wilkins Freeman *Luella Miller* című története, amely olyan szempontból különleges, hogy a történet „igazi” kísértetfigurája csak a narratíva végén jelenik meg, s bár beszélhetünk kísértésről, sőt, átvitt értelemben vett kísértetről is a novella kapcsán, nem egy konvencionális halál utáni visszatérés történik a cselekményben. A második példám Edith Wharton egyik novellája, a *The Fulness of Life* (Az élet teljessége), melyben magát a főszereplő szellemet kísérti elmúlt élete s félresikerült házassága még a halál utáni létben is. A harmadik történetet nem szokás a kísértetnovellák közé sorolni, holott a történet egyik (potenciális) szereplője kísérteties tulajdonságokkal bír, s narratív funkcióját tekintve megegyezik a hasonló történetekben megjelenő tényleges kísértetfigurák tulajdonságaival. Charlotte Perkins Gilman *The Yellow Wallpaper* (A sárga tapéta) című novellájáról van szó, amelynek női főszereplője egy befalazott, kísérteties nő alakját véli felfedezni szobájának tapétája mögött.

Mindhárom novellára jellemző, hogy női perspektívából, női főszereplővel és női társadalmi problémaköröket feszegetve tárják elénk az amerikai társadalom korabeli rétegzettségét, valamint a női lét kulturális meghatározottságát. Választásom azért pont erre a három történetre esett, mert mindegyik egyedülálló csavarral, nem mindennapi szemszöveget használva tágítja a kísértettörténet műfaji kereteit, s mindegyik a korabeli nőiség kérdésének más és más aspektusát megragadva formál képet a korra jellemző társadalom és kultúra milyenségéről.

A női kísértettörténetek társadalomkritikai szempontból történő akadémiai feldolgozására csak valamelyest megkésve került sor. A kísértettörténet mint műfaj gyakran háttérbe szorul akadémiai körökben, mivel még az igényes, irodalmilag értékes novellák többsége sem mindig éri el a kanonizált státuszt, s megítélésük rendszerint megragad a szórakoztató tömegirodalom szintjén. Másik nagy probléma, hogy a kísértettörténet önmagában nehezen kategorizálható jelenség, s így a műfajba tartozó történetek egyedi tulajdonságaik, illetve besorolhatatlanságuk miatt gyakran kiszorulnak a kort körülíró általánosabb novellagyűjteményekből (Smajic 1107). Végül fontos megjegyezni, hogy a kísértetirodalom akadémiai színterén csak nemrégiben, az utóbbi évtizedekben jelentek meg női szerzőkről készült tanulmányok, s ugyan sok szerzőnek sikerült azóta utólagosan kiemelt irodalmi elismerést szereznie, a többségük még a mai napig sem vált ténylegesen ismertté. Smajic a viktoriánus kísértetirodalomról szóló tanulmányában a kutatói érdeklődés egyfajta „különös és kitartó hiányáról” beszél, melynek okát a kísértettörténet műfajának nehezen megfogható jellegéhez köti (1107).

Talán az egyik legösszetettebb és legalaposabb vizsgálata az amerikai női kísértettörténet alakulásának Catherine A. Lundie *Restless Spirits* (Nyughatatlan lelkek) című szöveggyűjteménye, amely a novellák csoportosításán és megjelentetésén túl elemzi is a korszak kísértetirodalmának főbb jellemzőit. Ezt leszámítva kevés átfogó mű jelent meg a korabeli női kísértetirodalom feltérképezéséről, és ritkák az összehasonlító tanulmányok. A legtöbb megjelent kritika a kísértettörténeteket önmagukban vizsgálja, nem pedig más hasonló novellákkal párhuzamba hozva, és ezáltal a novellákat körülvevő, őket összekötő irodalmi hagyomány hatása rendre elhanyagolódik.

Ez a tanulmány két szempont alapján helyezi egymás mellé a választott történeteket. Egyrészt szeretném megvizsgálni, hogy a korabeli kulturális és társadalmi nőiségnek milyen oldalát emeli ki a szerző a történetben, mennyire értékeli pozitívnak a női szereplő társadalmi helyzetét, avagy milyen kritikát fogalmaz meg kora nőkérdésével kapcsolatban. Másodjára szeretném elemezni, hogy a három novella hogyan közelíti meg a kísértettörténet műfaji követelményeit, illetve hogyan változtat, alakít a hagyomány jellemzőin, új utakat nyitva meg ezzel későbbi hasonló történetek előtt.

II.

A kísértet valamint a szellem karaktere évszázadok óta része a világ számos kultúrájának, s jelenléte a halál élményének misztikuma nyomán mindig is releváns maradt mind irodalmi, mind másfajta művészeti ábrázolásokban. Talán éppen ezért vált a kísértettörténet olyan nehezen kategorizálhatóvá, hiszen a műfaj jóformán egyetlen meghatározó műfaji eleme maga a kísértet figurája, amely azonban különféle stílusú narratívákban, változatos és korokon áthidaló alakokban is megjelenhet. A hagyományos kísértettörténet alapélménye, hogy az élők kísértve érzik magukat valamely elhunyt szelleme által, és igyekeznek feloldani a visszajáró lélek nyughatatlanságát előidéző múltbeli problémát, ám ez a bizonyos alapparratíva könnyen átalakuláson eshet át, amint a kísértet és a kísértés fogalmai újraértelmezésre kerülnek.

A kísértettörténetek műfaját rendszerint a gótikus horror irodalom hagyományához szokás kötni (Lundie; Luckhurst; Shaw), holott sok közülük teljes mértékben mellőzi a gótikus irodalmi stílusjegyeket, és szándékos ellentétet képezve realizmusra törekszik cselekményében. A 19. század közepére a gótikus regény már túl volt első nagy hullámán, és megjelentek vele párhuzamban a paródiák és irodalmi ellenmozgalmak is. Ilyen paródia volt például Jane Austen *Northanger Abbey* című regénye, amelyben a hagyományos gótikus szerkezet már a humor forrásává válik, annak ellenére, hogy a regény egyben ki is használja a műfaj adta izgalmat az olvasóközönség megragadásához.

A szentimentalista ábrázolásmódot egyre inkább felváltotta a realizmus, míg a gótikus stílus korábbi fellengzős, melodramára és fantáziára alapozott történetei kezdtek nevetségessé, gyermekteggé válni a korabeli kulturális képzeletben. A 19. század második felében született kísértettörténetekre így egyre kevésbé volt jellemző a gótika szemléletéhez való ragaszkodás, és a komolytalanság vádjának elkerülése végett sok szerző fordult a realista irodalom eszközeihez. Mindezek ellenére nem tűnt el teljesen a gótika az irodalmi köztudatból, sokkal inkább a realizmusba ágyazva, visszafogottabb alakban maradt fenn. A kísértet figurája például önmagában is egy roppant gótikus jelenség, mivel a múlt egy

hátramaradt, problémákkal terhes örökségét hozza vissza a jelenbe, ténykedésével felbolygatva a jelen állapotát, és megakadályozva a jelenbéli szereplők továbblépését.

A korabeli történetek színtere általában a jelenkor lett, a gótikus múltbeli kalandozások helyett, és szereplőik már nem középkori lovagok, várurak és hölgyek voltak, hanem amerikai polgárok. A kísértetlátás motívuma is hétköznapias jelleget ölt a kor novelláiban, s ahelyett, hogy a szellem rémületet váltana ki az élők közül, inkább hétköznapi egyszerűséget sugároz. Maguk a szereplők is gyakran közönnyel, amolyan mindennapos nyugalommal veszik tudomásul a visszajáró lélek jelenlétét. Ahogyan azt Lundie megjegyzi, a korszak kísértetirodalmában „a holtakat és élőket elválasztó képzeletbeli kapuk szélesre tárva álltak, és mind a holtak, mind pedig az élők hamar hozzászórtak egymás társaságához” (Lundie 1).

A fizikális fantasztikum helyett továbbá megjelenik a korban az elme kísértettségének gondolata, s ez a korabeli irodalomra is kihat. Elterjednek a megbízhatatlan, élénk képzelettel rendelkező narrátorok, akik maguk sem biztosak abban, hogy valóban kísértetet láttak-e avagy csak a fantáziájuk játszott velük. A kísértetlátás ilyenfajta pszichológiai megközelítése jelentősen változtatta meg a kor történeteit, mivel bevezette, sőt, támogatta a képzelődés lehetőségét, ezzel tudományos magyarázatot adva a kísértetlátás élményének. Terry Castle a „mentális terek 'spektralizálásaként', kísértetiessé tételeként” írja le ezt a korra jellemző filozófiai gondolatmenetet, amely nyomán a kísértet gondolattá, a gondolat pedig kísértetté alakult a 19-20. század irodalmában (29).

A kísértetlátás ettől kezdve nem is mint fantasztikus esemény jelent meg egyes novellákban, hanem mint egy pszichikus élmény, amely a kísértetlátó elméjét feldúló problémák kivételéseként idéződött elő pszichológiailag levezethető folyamatok eredményeként. Ennek következtében maga a kísértet is szimbolikus jelentést kapott, s lelki problémákat, társadalmi konfliktusokat jelző szereplőként került a történetek középpontjában. Mindennek következtében, ahogy azt Smajic összegzi, a korabeli irodalmi figyelem „a kísértetről a kísértetlátóra”, a hétköznapi egyénre váltott (Smajic 1108).

Minden realista igyekezet ellenére maga a kísértet figurája továbbra is értelmezhető gótikus fantasztikus elemként ezekben a történetekben, és pusztán megjelenésével, illetve a jelenség tudományos voltának bizonytalanná tételével visszafogja a történetek realista ábrázolását. Nem tűnnek el a korból a ténylegesen gótikus szellemnovellák sem, így azt mondhatjuk, hogy a kísértettörténet korabeli változata valahol a realista és a gótikus irodalom határmezsgyéjén, önmagával szüntelen ellentmondásban létezett, s talán éppen emiatt a kettős, racionális, ám mégis fantasztikum felé hajló tulajdonsága miatt vált roppant izgalmassá a korabeli olvasóközönség szemében.

A korabeli társadalmi állapotok pontos leírása és az életszerű szereplők felvonultatása szintén hozzájárult a kísértetnovellák sikeréhez. Az olvasók könnyedén felismerhették saját szomszédjaikat a novellák főszereplőiben, és mind a korszak, mind pedig a helyszín rendre ismerős lehetett, ellentétben a korábbi gótikus regényekkel, melyekben gyakorta időben és helyben is eltolódott a cselekmény. Mivel a novellák igyekeztek pontos képet adni a korabeli társadalomról, a kísértettörténet cselekményén át közvetve koruk társadalmi szokásait, valamint a társadalom akkori nézeteit is tükrözték.

Különösen érdekes ez a tendencia a női szerzők által, nőkről írt novellákban, ugyanis a korszak irodalmában viszonylag ritkán szólalhattak meg női hangok, s a nőiség kulturális ideálját is többnyire férfi szerzők formálták. Diana Wallace a korabeli kísértetnovellákat a „női gótika” megközelítéséből vizsgálta, és tanulmányában a kísértettörténet műfaját a női társadalmi önkifejezés egyik leghatékonyabb eszközeként értékelte. Mint írja, „a kísértettörténet műfaja különleges szabadságot nyújtott a női szerzőknek, nem csupán azért, mert lehetőséget adott a *természetfeletti* irodalmi alkalmazására, hanem mert olyan, társadalmi erőviszonyokat és szexualitást érintő kritikák kerülhettek benne megfogalmazásra, melyek a realista művekben csak visszafogottabb hangnemben szerepelhettek” (Wallace 57). Sok szerző épp ezért soha vissza nem térő alkalomként ragadta meg a publikálás lehetőségét, és történeteivel nem csupán szórakoztatásra törekedett, hanem egyfajta társadalomkritika kifejezésére is.

A női szerzők által írt történetek azért is jelentősek, mert olyan női élmények bemutatását segítették elő, mint például az anyaság, avagy a gyermekszülés, amelyekről férfi szerzők nem tudtak volna saját maguk által is megélt, autentikus képet adni. A korabeli női kísértetnovellák többsége női szereplőkkel dolgozik, s karaktereik megfelelnek a korra

jellemző női szerepek valamelyikének. Így találhatunk a novellák főszereplői között anyákat, feleségeket, lányokat, cselédeket, komornákat és vénkisasszonyokat is.

Mindent összegezve azt lehet mondani, hogy bár a hagyományos kísértettörténet a gótikus hagyományra vezethető vissza, a 19-20. századi amerikai történetek elszakadtak a gótikus ábrázolásmódtól, és realista tükörben igyekeztek megragadni koruk társadalmának változatosságát. A korszak kísértettörténete erős pszichológiai értelmezésre alapozódott, s benne a társadalom főbb problémaköreinek komoly és hangsúlyos vizsgálata is zajlott a történet szórakoztató, fantasztikus cselekményszála mellett.

A női szerzők tollából íródott történetek legkiemelkedőbb jellemzője volt, hogy lehetőséget adtak a kor női hangjainak arra, hogy saját szemszögből, a társadalom női megélését bemutatva mondjanak véleményt kulturális és társadalmi helyzetükről. A következő részben szeretném megvizsgálni, pontosan hogyan is nézett ki az a női ideálkép, amely jellemezte a korszak normái által felállított és kulturálisan elfogadott nőábrázolást, s hogy hogyan kelt fel a nőiség ilyenforma nézete ellen a kor női szerzőinek jelentős rétege, többek között a kísértettörténet műfaján keresztül.

III.

A korban elvárt és kulturálisan tanított nőiség képének megvizsgálásához vissza kell menni a viktoriánus nőideál alapjaihoz. A korszakban elterjedt volt a nemeket elválasztó társadalmi szférák gondolata. Eszerint míg a férfiak eredendő helye a publikus, társadalmi, professzionális szférába esett, és így nekik jutott a kenyérkeresés, az alkotás valamint a politizálás feladata, a nőkkel szemben az otthon, valamint a család fenntartása vált elsődleges elvárassá. A nők családhoz kötését elsősorban egyfajta morális felsőbbrendűséggel magyarázta a kor kulturális szemlélete, azt a meggyőződést építve fel a korabeli képzeletben, hogy a nők a társadalom következő nemzedékének legalkalmasabb otthoni nevelői (Lundie 4).

A nemi szerepek ilyen jellegű megosztásához a társadalom évtizedeken át ragaszkodott, és a megszabott feladatkörök ki is zárták más, nem helyénvaló cselekedetek végzését. Így a nők, különösen a közép-, vagy felsőosztálybeli nők esetében nem minősült igazán helyénvalónak sem az irodalmi alkotás, sem a túlzott iskolázottság, de legkevésbé az önálló kenyérkereset. Mindez komoly gazdasági problémát jelentett olyan korabeli nőknek, akik nem akartak, vagy nem tudtak időben beházasodni, és önálló életvitelükkel hamar a társadalmi gúny céltáblájává váltak.

Hasonló problémával küzdöttek azok a nők is, akik ugyan megházasodtak, de életük végéig férjük keresetétől függtek anyagilag. A megélhetés elvesztésének aggodalma rendre visszatartotta ezeket a háziasszonyokat attól, hogy eltérjenek a számukra előírt társadalmi normáktól, így életük a társadalom elvárásainak folytonos teljesítésével, egyfajta állandó megfelelési kényszerrel járt. A viktoriánus korban népszerű lett az úgynevezett „igazi nő” (*true woman*) kulturális ideálja, amely az áhítatosság, az erkölcsi tisztaság, az engedelmesség és a háziasság négyesében fogalmazta meg a társadalom által megkövetelt női személyiséget (Welter 152). Tovább korlátozták a női viselkedés lehetőségeit a korszakban megjelenő, fiatal hölgyek nevelése céljából írt viselkedési útmutatók (*conduct books*), melyek szigorú előírásokkal szabták meg a női kinézet, viselkedés és gondolkodásmód kereteit.

Az egyik legjellegzetesebb lecke, amelyet a viselkedési útmutatókban találhatunk a nőket „a ház angyalaként” (*angel in the house*) képzelet el, és csöndre, türelemre, házastársi hűségre, valamint otthoni szorgalomra és feltétlen gondoskodásra inti őket. Elizabeth Langland, aki tanulmányában „senki angyalainak” nevezi a korabeli hölgyeket, egyben felhívja a figyelmet még egy fontos szerepükre, a család társadalmi státuszának fenntartására, amely szerep nagyban hozzájárult a női ideálképhez való hosszas társadalmi ragaszkodáshoz (291). A „ház angyala” motívum lett mind a 18-19. században, mind pedig a 20. század elején a felsőosztálybeli nőkkel szembeni elsődleges társadalmi elvárás, amely nem csak azért vált a női társadalmi lét elsősorú korlátjává, mert az otthonhoz kötötte a nők mindennapos életvitelét, hanem azért is, mert némaságra, hallgatásra kötelezte a feleségeket. A kor meghatározó nyelvét gyakran nevezték „férfiasnak”, amely tendencia kihatott a korabeli irodalomra is (Cutter x).

További elvárás volt a nőkkel szemben egyfajta passzivitás is, amely nevelési gondolat jóformán tehetetlenre, társadalmilag alkalmatlanra formálta a nőket, így gátolva számukra az önálló megélhetés lehetőségét. Míg az alsóbb osztályokba tartozó nők esetében

elengedhetetlen volt a munka, cseléd, nevelőnő, vagy hasonló munkakörben, a felsőbb osztályok hölgyei számára a tanulás gyakran megragadt a hímzés, társalgás és házvezetés szintjén. Ez a tehetetlenség később egyben a hölgyek bezártságának igazolásává is vált, mivel a megfelelő oktatás és munkaismeret hiányában még ha akartak sem tudtak volna önállóan elhelyezkedni.

A századfordulón az „igazi nő” képét egyre inkább felváltotta az „új nő” (*new woman*) figurája, aki önmagának gazdasági és szellemi függetlenséget szerezvén már bátran szólalhatott fel a társadalom nézetei ellen. A korszak kísértettörténeteinek nagy százaléka már ezzel a bizonyos új, független és tanult női szereplővel dolgozik, és rajta keresztül foglal állást a korszak nőideálját illetően.

A korabeli kísértetirodalomban az otthonba való bezártság élményét a kísértet alakja jeleníti meg. Jelenlétével a „ház angyala” képet a „ház kísértete” motívumra alakítja, és ezáltal meg is születik a korabeli női kísértetház narratíva. A korszakra jellemző kísértettörténetek látszólag nem törekedtek a társadalom rendszerének radikális felforgatására, de mégis megmutatták, sugallták a kor nőiség-ideáljával, női szerepeivel kapcsolatos kritikáikat. A történetekben a női kísértet halálát követően rendszerint szólásszabadságot kap az élőkkel szemben, és visszatekintőlegesen, amolyan kései tanulságként világítja meg volt élete nagy problémáit.

Bár a történetek többsége kritikát fogalmaz meg a korabeli társadalmi viszonyokat illetően, nagyon kevés novella vállalja az igazán radikális, vagy túlon túl kritikus szemléletmódot, és gyakran éppen a kísértet figuráját használva igyekszik bizonytalanná, többértelművé tenni a narratíva jelentését. Kérdéses lesz így tehát, hogy mennyire tekinthetők ezek a történetek a társadalmi rend megkérdőjelezőinek, annyi azonban biztos, hogy szereplőikkel rávilágítanak a kor nőiségének különböző jellegzetes aspektusaira, ezáltal gondolkodásra, átgondolásra biztatva olvasóikat. A tanulmány utolsó részében szeretném bemutatni, hogyan történik három konkrét példán keresztül a korabeli társadalomkritika megfogalmazása a korszakban divatos kísértetnovellák keretei között.

IV.

Mary E. Wilkins Freeman novellája, mely a *Luella Miller* címet kapta, 1902 decemberében jelent meg először az *Everybody's Magazine* folyóiratban. A szerző történeteiben rendszerint az új-angliai kisvárosi élet mindennapjait igyekezett realista ábrázolásmódon keresztül bemutatni. Novellái középpontjában gyakran helybéli női szereplők állnak, s női szemléletmódja, illetve komolytalannak titulált női témái miatt sokáig háttérbe szorult az irodalmi kritika köreiben.

Az írás számára elsősorban megélhetési formát jelentett, ugyanakkor egyben szórakozás is volt, s novelláiban a független női lét, és az önálló megélhetés korabeli nehézségeiről, valamint társadalmi és érzelmi előnyeiről számol be. Élete során egyszer megházasodott ugyan, de a házassága boldogtalannak bizonyult, majd többéves sikertelen együttélés után elvált férjétől, és attól kezdve függetlenül élte életét. *Luella Miller* című novellája az egyik leghíresebb kísértettörténete, és egyben a magatehetetlen „rokkantra” (*invalid*), önállósulatlanra nevelt korabeli hölgy figurájának elrettentő paródiája is.

A történet egy új-angliai kisvárosba kalauzolja az olvasót, ahol egy különös helyi legenda kísérti a környék lakóit. A legenda, melyet a történet jelenére már csak egyetlen helybéli ismer teljes egészében, egy rég elhunyt, borzalmas hírnévre szert tett fiatal hölgy életét meséli el, aki valaha a városka lakójaként több helybéli életét is romba döntötte határtalan magatehetetlenségével.

Luella Miller tanítónóként érkezik a kisvárosba, de hamar kiderül róla, hogy mindennemű munkára teljesen alkalmatlan, azonban törékeny alkata és halk, szelíd természete miatt képes rávenni másokat arra, hogy helyette végezzék el a rá váró feladatokat. Így bár hivatalosan tanítani kezd a helyi iskolában, valójában egy másik fiatal lány tartja helyette a tanórákat, miközben ő maga a háttérben hímézet, és midőn az a fiatal lány lassacskán belehal a Luellának végzett fáradalmaiba, valaki más veszi át a helyét.

Később aztán Luella megházasodik és felhagy a „tanítással”, akkor azonban férje kénytelen elvégezni helyette minden háztartási feladatot, mert ő maga semmire sem alkalmas. Nemsokára azonban férjét, sőt, annak családját is kimeríti, és mindenki, aki valaha segített Luellának, lassan belehal az érte végzett tömérdek feladatba.

A történet végén Luella súlyosan megbetegszik, de már nem marad senki a környéken, aki hajlandó lenne segítséget nyújtani neki, így egyedül marad a halálos ágyán. Itt jelenik meg a történet igazi kísértet jelene. Amikor ugyanis Luella meghal, a szomszédban lakó asszony észreveszi, amint Luella fakó szellemét kikíséri az összes, korábban érte elhunyt halott szelleme a háza ajtaján, és átsegítik őt a túlvilágra. Az összes többi kísértet „élettel telinek”, ragyogónak látszik szellemként, egyedül Luella tűnik még halálában is magatehetetlennek és gyengének.

Ezt a történetet úgy is szokás értelmezni, mint egy korabeli női vámpírnovellát, ugyanis Luella minduntalan kiszívja az életerőt a körülötte élő, érte serénykedő emberekből, és rengeteg utalás van a történetben a kiszipolyozásra, más emberekre való piócaszerű tapadásra is. Freeman elítéli és egyben kis is gúnyolja Luella viselkedését, azonban rávilágít arra is, hogy Luella természetét maga a társadalom nevelte ilyenre. A novella többi, független női főszereplője munka és tanulás nyomán erőssé, önállóvá válik, Luella azonban nem gyógyítható ki kényszeres tehetetlenségéből és másoktól való függéséből.

A történet azt sugallja mégis, hogy a társadalom részesnek érzi magát Luella állapotának előidézésében, és megpróbálja kárpótolni őt azáltal, hogy tagjai rendre az életüket áldozzák Luella ellátásának érdekében, szinte természetesnek véve a tényt, hogy Luellának nem kell, és nem is szabad dolgoznia. Kivételt képez ez alól a történet mesélője, a független asszony, akit felháborít Luella önelhagyása, és igyekszik felrázni őt ebből az állapotból, bár sikertelenül.

Luella nem más, mint az otthonába zárt, társalgásra és hímzésre nevelt finom hölgy paródiája, aki képtelen az önállósodásra, és társadalmi kísértetként tapad a körülötte élőkre annyira magatehetetlenül, hogy a legvégén már meghalni sem képes egyedül és önállóan. Története amolyan helyi legendaként még halála után is sokáig kísérti a kisváros mindennapjait, mint ahogyan az „angyal a házban” nőideál is évtizedeken át hatott az amerikai társadalom nőiségről alkotott képére, és csak a 20. század közepe táján következett be változás a nők szerepét illetően.

A novella tehát a korabeli nőiség élményének ezt a bizonyos magatehetetlenségre, bezártságra nevelt oldalát emeli ki, és technikájában igyekszik bemutatni a korabeli nőideál egyébként korhű, de eltúlzott változatát, amely kapcsán rávilágít a kor nőiségének egyik legnagyobb problémájára, a másoktól való folytonos társadalmi és gazdasági függésre. A novella nem tesz javaslatot a Luella típusú hölgyek megváltoztatására, és nem kritizálja egyértelműen a kor női nevelési elveit, ám pozitív, erős nőalakjaival megmutatja a sikeres női függetlenedés lehetőségét, és tanulásra, önállósodásra biztatja női olvasóit.

A történet kísértet jelene különleges abból a szempontból, hogy ahelyett, hogy visszautalna a címszereplő életére, és úgy fejezné ki a történet tanulságát, valójában a novella csattanójaként szolgál, mintegy kétszeresen, rétegezetten kísértetté téve a történet címszereplőjét. Luella már életében is kísérteties tulajdonságokkal bír, halálában pedig a többi kísértetnél képest is fakóbb, élettelenebb lesz. A történet legelrettetőbb üzenete az a tény, hogy Luellát még a halála sem tudja felrázni törékeny, esetlen helyzetéből, emléke pedig még sokáig figyelmeztető kísértetként lebeg a városka lakóinak képzeletében.

A tanulmányom második választott novellája Edith Wharton nevéhez fűződik. A *The Fulness of Life* 1893-ban jelent meg először a *Scribner's Magazine*-ban, és bár a történet szélesebb körben is ismertté vált, nem ez a novella lett Wharton legnépszerűbb és legtöbbet idézett műve. Wharton irodalmára a szatirikus hang, a társadalmi akadályok és kötöttségek hangsúlyozása, valamint a realista, kidolgozott történetábrázolás jellemző. Társadalmi helyzetéből eredően történeteiben leginkább a felsőbb osztályok, az amerikai aranykor új és régi gazdagjainak mindennapjai kerülnek előtérbe, és társadalmi kritikája is elsősorban a kor materializmusára, sekélyességére irányul. Leghíresebb műveinek regényei tekinthetők, köztük a *The Age of Innocence* (Az ártatlanság kora), valamint a *The House of Mirth* (A vigasság háza). Novellái eleinte magazinokban, később kötetben is megjelentek.

Wharton életében állandó lelki feszültséget jelentett a társadalom elvárásainak követése és írói ambícióinak kiteljesítése közötti folytonos ingadozás, amely végül depresszióhoz is vezetett. Edward Whartonnal kötött házassága sikertelen és boldogtalan volt, mivel férje nem támogatta írói pályáját, és kapcsolatuk több év után válással végződött. Az író nő élete második felében már Amerikát sem érezte igazán otthonának, így Franciaországban telepedett le, és ott is maradt élete végéig.

A *The Fulness of Life* inkább szellemtörténet mint kísértetnovella, mivel főszereplő kísértetalakja nem tér vissza az élők közé, bár történetével az élőknek igyekeznek példát mutatni a földi házasság boldogtalanságával kapcsolatban. A történet főszereplője egy háziasszony, aki halála után megtudja, hogy minden olyan lélek, aki földi házasságában nem talált igazi boldogságra, sikertelen életét követően találkozhat valódi lelki társával, és vele töltheti túlvilági napjait az örökkévalóságig.

A történet főszereplőjét életében olyan férfival hozta össze a sors, aki bár gondoskodott róla, valójában sohasem próbált érzelmileg és intellektuálisan a felesége közelébe kerülni. Kapcsolatuk így átlagosnak mondható volt ugyan, de az asszony sohasem élte át az „élet teljességének” élményét. A nő egy építészeti hasonlatot használva írja le kettejük viszonyát, mondván, hogy volt az ő házukban sok-sok rejtett, privát szoba amelyekbe személyiségének egy-egy mélyebb darabkáját zárta, de férje egyszer sem jutott tovább a „családi nappali” szintjénél, és nem is vágyott a távolabbi szobák megismerésére. Az olvasó megismerhet az asszony életéből még egy sokatmondó jelenetet, midőn egy alkalommal a templomban ülve majdnem sikerült megtapasztalnia az élet teljességének érzését, de amint megpróbálta azt megosztani férjével, kiderült, hogy a férfinak csupán sekélyes társasági eseményeken járt az esze a mise alatt, és pusztán csak ezeket volt hajlandó megvitatni feleségével.

A történet legkülönösebb fordulata a cselekmény végén jelenik meg. Amikor ugyanis az asszony megtudja, hogy vele ellentétben férjére nem vár igazi lelki társ a túlvilágon (mivel a férje úgy érezte teljesnek az életüket, ahogy megtörtént) akkor úgy dönt, hogy feláldozza saját lelki társával eltölthető jövőjét, és megvárja inkább férjét halálában, hogy aztán a túlvilágon folytathassák ugyanazt a boldogtalan, teljesség nélküli kapcsolatot, ami életükben jellemezte őket. A túlvilági szellem megpróbálja lebeszélni őt erről a döntéséről, de az asszonyban annyira felerősödik a társadalom elvárásaihoz, és a hűséges feleség normájához való ragaszkodás, hogy lemond az igazi lelki társáról férje érdekében.

A novella befejezése meglehetősen nyitott marad, ugyanis nem derül ki egyértelműen, hogy mi vezérli az asszonyt a döntés meghozatalára, a férje iránt érzett sajnálat, a hirtelen fellobbanó szerelem, vagy egyfajta társadalmi félelem attól, hogy halálában folt esik házastársi becsületén. Az asszony ugyan nem tér vissza kísérteti az élők, őt magát viszont kísérti a múltja, s még a túlvilágon is gátolja őt félresikerült házassága a továbblépésben. Olyan kísértettörténetről van tehát szó, amelyben maga a kísértet válik kísértés áldozatává, és valaha élt, teljesség nélküli énje alakul kísértetté az elméjében halála után.

A teljesség hiányára való utalás összeköti a kísértet irodalmi alakját a korabeli, töredékes életet élő, sekélyes közegbe zárt nő karakterével. A kísértet jelenléte tulajdonképpen nem más, mint a lét hiánya, avagy egyfajta zárójeles jelenlét, és a novella egyik sugallt üzenete az, hogy hasonló zárójeles jelenlét, teljesség nélküli, átlátszó élet jutott a társadalmi normákat hűen követő, ám boldogtalan főszereplőnek is. Míg élt, a férje nem látta őt igazán, halálában pedig elutasítja magától az egyetlen olyan lelket, aki észrevehetné a személyiségének összetettségét. A novella tehát a korabeli női lét lehetőségeinek korlátoltságát, felszínességét kritizálja, valamint azokat a kulturális szemléletmódokat, amelyek oly módon határozzák meg a korabeli feleség ideálképét, hogy közben lehetetlenné teszik a nők számára a teljes és sokrétű élet megtapasztalását. A társadalom nyomása még a halál után sem szűnik meg a főszereplő fejében, és megfelelési kényszerében inkább a töredékes, mástól függő létet választja a túlvilágon is.

A novella nem kritizálja egyértelműen a főszereplőt a döntése miatt, ám a történet befejezése mégis zavaró, elgondolkodtató hangulatot teremt. Mivel a novella nem ítélik az események felett, a történet befejezése jóformán tanulság nélkül marad, és az olvasón múlik, hogy hogyan értelmezi az asszony választását. Végezetül, felmerül, és mindvégig a levegőben lebeg a nagy kérdés, hogy vajon hasonló helyzetben a férj is meghozta volna-e ugyanezt az áldozatot a felesége kedvéért, válasz azonban nem érkezik az elbeszélés részéről, mert a történet véget ér, mielőtt a férj ténylegesen megjelenne a színen.

A harmadik elemzésre kerülő novellát, Charlotte Perkins Gilman *The Yellow Wallpaper* (A sárga tapéta, 1892) című történetét nem szokás a kísértettörténet műfajába sorolni, mivel cselekményét tekintve inkább szól egy asszony lelki leépüléséről és szellemi bezártságáról, mint egyfajta tényleges kísértésről. Mégis, mind szerkezetét tekintve, mind pedig a kísértetlátás élményének leírásában megegyezik a korabeli kísértettörténetek

jellegzetes formájával, és cselekményszálában nagyban épít a korszak kísértethagyományára.

A történet narrátora pihenőkúrára érkezik férjével egy ősi vidéki házba. A kúra előírásai szerint a nőnek semmilyen szellemileg vagy fizikailag megerőltető munkát sem szabadna végeznie, és a napi rövid sétákat leszámítva állandó pihenéssel kellene töltenie az idejét. Férje és családja szigorú tiltása ellenére azonban titokban naplóírásba kezd, és az így született történet képezi a novella alapját.

Hamarosan a nő egyetlen szórakozása a szobáját betérítő, zavaros és otromba mintával díszített sárga tapéta figyelése lesz, aminek szerkezete mögött egyre inkább egy bezárt, és bezártságtól fojtogatott nő alakját véli felfedezni, aki eleinte csak bizonyos napszakokban, aztán már szinte szüntelenül láthatóvá válik. Később a kísérteties alakot, amely néha egyedül van, néha pedig sokszorozott formában jelenik meg, a kertben is látni véli, és nemsokára ideje nagy részét a képzelte asszony tapéta mögül való kiszabadítására áldozza. A bezárt asszony mindenki más számára láthatatlan marad, bár a narrátor meg van győződve róla, hogy családja is érzékeli a tapéta foglyának jelenlétét. A történet végére a nő végleg megőrül szobája magányában, és a földön kúszva, valamint a falat kaparászva kezd értelmetlen, véget nem érő fel-alá mászkálásba, míg az ajtót rátörő férj elájul felesége látványától.

A narrátor egyre töredékesebb történetmesélése jól jelzi az asszony fokozatos leépülését, melyet, a történet sugallata szerint, maga a pihenőkúra és a velejáró észvesztő semmittevés vált ki. A narrátort szülés utáni depressziója miatt ítélik a korszakban egy ideig népszerű, női betegeknek gyakran alkalmazott gyógymódra, amely azonban csak ront az állapotán. A narrátor által látott kísértetszerű, falba zárt asszony alakjában önmaga elnyomását, elfojtottságát fedezi fel, s célja nem is igazán az asszony kiszabadítása, hanem megmutatása, felfedése férje és családja előtt.

A korszak kísértettörténeteinek gyakori eleme vagy kontextusa volt a nők számára előírt pihenőkúra, és elterjedt volt a gyenge idegzetűnek címkézett nő kísértetélményét leíró fantasztikus narratíva is. Hasonló történet volt például Harriet Prescott Spofford *Her Story* (1872) című novellája, avagy a Gilman novelláját követő, Josephine Daskam Bacon nevéhez köthető *The Gospel* (1913) című történet. A történettípus gyakori cselekményében a betegnek vélt, élénk fantáziával rendelkező főszereplő asszony válik pihenőkúrája során (vagy előtt) valamilyen természetfeletti élmény alanyává, ám feltételezett gyenge idegzete miatt környezete (valamint az olvasó) nem tartja hitelesnek az által elmondott történetet.

Spofford novellájában az örültek nyilvánított főszereplő asszony meséli el természetfeletti történetét, melyben férjét elrabolja tőle egy kísérteties tulajdonságokkal felruházott másik nő. Környezete képzelgésnek véli az általa leírt jeleneteket, míg ő maga az örültek háza mélyén is bizonygatja igazságát. Bacon novellájában a kísértetfigura a pihenőkúra idejét használja fel arra, hogy halál utáni felszólalásával gondolkodásra ösztökélje a történet narrátorát. A hasonló korabeli történetekben a narrátorok rendre megbízhatatlannak minősülnek állítólagos képzelgéseik következtében, és így az elbeszélésekben megfogalmazott, vagy sugallt kritika is veszít radikális természetéből. A legtöbb korabeli történet pont ennek a bizonytalanságnak köszönhetően tudott burkolt, és társadalmilag elfogadható formában véleményt alkotni a korszak társadalmi viszonyairól.

A *sárga tapéta* erre a hagyományra épülve, illetve azt formálva, mondja el narrátora különös élményének történetét. A főszereplő asszony mentális állapota ingadozó, és képzelete élénk ugyan, de a történet elején mégsem egyértelmű, hogy az általa látott jelenés a képzelete terméke csupán, avagy valódi kísértet. Ez a bizonytalanság fennmarad a novella utolsó szakaszáig, amikor is egyértelművé válik a nő szellemi összeroppanása, de a fordulat ellenére a novella továbbra is megmarad a korabeli hasonló kísértettörténetek alapnarratívájánál. Az elbeszélés egyik fő üzenete továbbá, hogy a narrátor szellemi leépülése nem változtat az általa leírt örjítő bezártság-élmény hitelességén, és nem jelenti azt sem, hogy a történetben családi szinten megfogalmazott, ám sokkal szélesebb spektrumban is alkalmazható társadalomkritika téves lenne.

Fontos megjegyezni, hogy Gilman novellája egy konkrét társadalmi üzenet közvetítésének céljából született, ellentétben a többi példával, melyeket elsősorban szórakoztató irodalomnak szántak. A szerző maga is alanya volt a novella által bemutatott gyógymódnak, és negatív hatásait saját magán megtapasztalva határozott úgy, hogy felhívja a korabeli társadalom figyelmét a pihenőkúra káros hatására. Történetével azonban sokkal

univerzálisabb társadalmi problémákat is előtérbe helyez, és rávilágít a korabeli női otthonhoz kötöttség fojtogató, szellemileg is kimerítő tulajdonságaira.

Az éveken át elutasított, valamint félreértett novella kiadásának viharos történetéhez hozzátartozik, hogy az azt publikáló William Dean Howells kötetében úgy nyilatkozott a történetről, hogy az „szörnyűségesen jó, túl jó ahhoz, hogy kinyomtassák” (Shumaker 588). Conrad Shumaker véleménye szerint a történet korabeli népszerűtlensége talán éppen onnan eredt, hogy a korszak olvasói túlságosan is jól értették annak üzenetét. Ahogy írja, a novella elutasításának fő oka az volt, hogy „túl mélyen és sikeresen támadta meg a nők helyét és szerepét meghatározó korabeli hagyományos világnézeteket” (Shumaker 598). Vagyis, Gilman novellája olyan érzékeny témát bolygatott fel, amely a társadalom számára nagyon is nyilvánvaló ügy volt, és amelyről a korszak domináns kulturális vonulata nem akart tudomást venni. Az örület szélére juttatott novellabeli narrátor pont ugyanezzel a közönnyel vádolja meg családtagjait, akik szerinte csak úgy tesznek, mintha nem látnák a falba zárt asszony alakját. Bár a narrátor eleinte a tapéta foglyának kiszabadításán dolgozik, a történet végére kiderül, hogy nem is igazán szabadon engedni akarta őt, hanem felfedni a társadalom előtt a kísérteties asszony létezését, hogy bebizonyítsa, nem az ő képzeletével van baj, hanem a társadalom szemléletével és ítéletképességével.

V.

A három novella tükrében azt lehet mondani, hogy a 19-20. század korszakának amerikai kísértetirodalmi hagyománya több volt olcsó és egyszerű tömegszórakoztatásnál. A történetek jól mutatják a műfaj társadalomkritikai, korrajzi illetve kulturális igyekezeteit, és változatos irodalmi megoldásaik, valamint a gótikus és realista hagyományokhoz kötődő különleges kapcsolatuk eredményeként mindenkor irodalmi értéket is képeznek. Bár a fent elemzett szerzők az évek során kivívták maguknak az akadémiai világ figyelmét, és jelentős utólagos elismerésben részesültek, nem szabad elfelejteni, hogy sok hasonló korabeli szerző illetve történet vár, még a mai napig is, ilyen jellegű újrafelfedezésre.

A történetek társadalomkritikai tulajdonságait tekintve kiemelendő azok „rávilágító” technikája, amely által a bennük megfogalmazott kritika jelzésszinten ugyan, de bemutatásra kerül. Mindhárom történet figyelmeztet, valamely, a szerző által gyakran személyesen is megtapasztalt korabeli problémakörre hívja fel a korszak olvasóinak figyelmét, rájuk bízva azonban a végső tanulság önálló levonását. Ez a megoldás egyben a kísértettörténet egyik jellegzetes műfaji jellemzőjeként is értelmezhető. Ahogyan azt a három narratíva példázza, a kísértettörténet irodalmi kereteinek folytonos újraértelmezése nyomán maga a műfaj számtalan módon válik alkalmassá társadalmi üzenetek kinyilvánítására.

A novellák különleges megközelítése és a bennük rejlő, kísértethagyományt formáló irodalmi fordulatok kiemelik a műfaj rugalmasságát, valamint a kísértet figurájának sokszínűségét. A hasonló korabeli kísértetnovellák elemzése tehát nem csak korrajzi vagy társadalomkritikai jellemzői miatt válhat jelentős irodalomtörténeti törekvéssé, hanem a kísértettörténet formájának jövőbeli tágítása és újragondolása szempontjából is.

Irodalomjegyzék

- Castle, Terry. „Phantasmagoria: Spectral Technology and the Metaphorics of Modern Reverie.” In: *Critical Inquiry*, Vol. 15. No. 1. The University of Chicago Press: 1988
- Cutter, Martha J. *Unruly Tongue: Identity and Voice in American Women’s Writing, 1850-1930*. University Press of Mississippi: 2008
- Jump, Harriet Devine. (ed.) „Introduction” In: *Nineteenth-Century Short Stories by Women. A Routledge Anthology*. Routledge: London and New York, 2001
- Langland, Elizabeth. „Nobody’s Angels: Domestic Ideology and Middle-Class Women in the Victorian Novel”. In: *PMLA*, Vol. 107. No. 2. Modern Language Association: 1992
- Luckhurst, Roger. (ed.) „Introduction”. In: *Late Victorian Gothic Tales*. Oxford University Press: Oxford and New York, 2005
- Lundie, Catherine A. (ed.) *Restless Spirits: Ghost Stories by American Women, 1872-1926*. University of Massachusetts Press: 1996
- Shaw, Bradley S. „New England Gothic by the Light of Common Day: Lizzie Borden and Mary. E. Wilkins Freeman’s ”The Long Arm””. In: *The New England Quarterly*, Vol. 70. No. 2. The New England Quarterly, Inc.: 1997

- Shumaker, Conrad. „Too Terribly Good to be Printed: Charlotte Gilman’s ‘The Yellow Wallpaper’”. In: *American Literature*, Vol. 57. No. 4. Duke University Press: 1985
- Smajic, Srdjan. „The Trouble with Ghost-Seeing: Vision Ideology, and Genre in the Victorian Ghost Story.” In: *ELH*, Vol. 70. No. 4. The Johns Hopkins University Press: 2003
- Wallace, Diana. „The Ghost Story as Female Gothic”. In: *Gothic Studies*, Vol. 6. No. 1. 2004
- Welter, Barbara. „The Cult of True Womanhood: 1820-1860”. In: *American Quarterly*, Vol. 18. No. 2. The Johns Hopkins University Press: 1966

Gábrity Eszter: „Ahol nem tudnak magyarul, ott én önként átváltok szerbre, -Vajdasági magyar migránsok és ingázók államnyelvvvel kapcsolatos nyelvi ideológiái¹⁵

(Szegedi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskolája)

Absztrakt:

Jelen kutatás a Magyarországra vándorolt és Magyarország-Szerbia között ingázó vajdasági magyar közösség nyelvi ideológiáinak megismerésére irányul. A két- illetve igen gyakran többnyelvű vajdasági magyar migránsok és ingázók a gyakori utazás és élethelyzetek változtatásainak következtében a határ egyik és másik oldalán más-más nyelvi helyzettel szembesülnek, azonban mindkét esetben egy közös vonás rejlik a nyelvi helyzetük mögött, ez pedig a nyelvi alárendeltség. A szerbiai oldalon az államnyelv magasabb rendűsége, és az ezzel járó ideológiák állnak szemben a magyar nyelv használhatóságának szűk és alárendelt helyzetével, míg a magyarországi oldalon a magyar standard nyelvváltozat elismerésének és pozitív értékelésének kizárólagossága helyezi a vajdasági magyar nyelvváltozatot alárendelt viszonyba. A vajdasági magyar közösség nyelvi szempontú önértékelése, saját anyanyelvük más nyelvváltozatokhoz viszonyított negatív megítélése nincs pozitív hatással a közösség jövőjére. A vajdasági magyar közösség nyelvi helyzetének megismerése és feltérképezése segítséget nyújthat a nyelvpolitikai intézkedések és döntések meghozatalában, mely pozitív változásokat indíthat el a közösség nyelvi és társadalmi helyzetében. Jelen kutatás a vajdasági magyar ingázók és migránsok államnyelvvvel szembeni nyelvi ideológiáit vizsgálja.

Kulcsszavak: vajdasági magyar, migráns és ingázó, ideológia, államnyelv, anyanyelv,

Bevezető

Az alábbi kutatás betekintést kíván nyújtani a vajdasági magyar közösség elvándorolt és ingázó tagjainak szerb nyelvvel szembeni nyelvi ideológiáiba. A vizsgálódás célja megismerni mindazokat a nyelvi ideológiákat, hiedelmeket, véleményeket és képzeteket, melyek kihatással vannak a vajdaságból Magyarországra vándorolt vagy ingázó kisebbségi magyar közösség mindennapi nyelvhasználatára, nyelvről/nyelvekről és nyelvváltozatokról való gondolkodásukra, esetlegesen hosszabbtávú jövőjükre. A nyelvi ideológiák feltérképezése abból az okból irányul a vajdasági magyar migránsokra és ingázókra, mert életmódjukból eredően meglehetősen sokrétű és összetett nyelvi helyzetekbe kerülnek a határ mindkét oldalán, amelyekben más és más nyelvekkel illetve nyelvváltozatokkal találkoznak továbbá más és más nyelveket illetve nyelvváltozatokat használnak.

Jelen tanulmány arra próbál választ keresni, hogy milyen vélekedések övezik a vajdasági magyar migránsok és ingázók anyanyelvét (vajdasági magyar kontaktusváltozatot) a szerb nyelv viszonylatában. A vizsgálódás arra kíván fényt deríteni, hogy milyen ideológiák, vélemények, hiedelmek és ideák vannak kihatással a vajdasági magyar migránsok és ingázók által használt nyelvek viszonyára.

Irodalmi áttekintés

A nyelvi ideológiákkal való foglalkozás meglehetősen új jelenség a társadalomtudományos kutatási palettán. A nyelvi ideológiákra irányuló kutatások a nyelvhasználók vélekedéseit kívánják feltárni: hogyan gondolkodnak a beszélők a nyelvekről/nyelvváltozatokról, akár saját, akár idegen nyelvről legyen szó, milyen rejtett, kétségbevonhatatlannak tűnő elvek irányítják a nyelvhasználatot, mely nyelveket és nyelvváltozatokat övezik pozitív és negatív vélemények. A nyelvi ideológiák megismerése nem csupán a nyelvek és nyelvváltozatok közötti viszonyrendszerbe nyújt betekintést, hanem a szélesebb társadalmi viszonyrendszerrel is értékes információval szolgál. Az egyes nyelvi ideológiák kialakulása (vagy kialakítása) és fenntartása, továbbá a nyelvek/nyelvváltozatok között kialakított viszonyrendszer rámutat a közösségen belül használt nyelvek beszélőinek

---

¹⁵ Az alábbi kutatás az „Integrating (trans)national migrants in transition states” (TRANSMIG) című 2009-2012 között zajló kutatói projekten belül jött létre, melyet a Svájci Tudományos Nemzeti Alap támogatott. A projekt koordinátora dr. Doris Wastl-Walter (Berni Egyetem).

hatalmi viszonyrendszerére is. Mely csoportok nyelve/nyelvváltozata élvez magas presztízst és elismerést rámutat, mely csoportok birtokolják a hatalmat vagy kihatással vannak a döntésekre (Irvine és Gal 2000, Lanstyák 2009, Woolard és Schieffelin 1994).

A nyelvi ideológiák Lanstyák (2009: 2) az alábbi módon határozza meg:

„olyan gondolatok, gondolatrendszerek, amelyek a nyelvi rendszerrel, a nyelvhasználattal, a nyelvi közösségek helyzetével, a nyelvek egymáshoz való viszonyával stb. kapcsolatos tények magyarázatára és igazolására szolgálnak. Egy másik, tágabb felfogás értelmében a nyelvi ideológiák magukba foglalják a beszélők által meg nem fogalmazott – s őt nem is tudatosul – nyelvvel kapcsolatos meggyőződéseket is, melyek meglétére a beszélők nyelvi viselkedéséből lehet következtetni.”

Az ideológiák legnagyobb többsége, beleértve a nyelvi ideológiákat is, nem racionális érvelési alapokon nyugszik, bár sajátos „logikai rendszerrel” maguk az ideológiák is rendelkeznek. Az ideológia olyan vélemény- és nézetrendszer, amely széles körökben működő konszenzuson alapszik, amelyet megkérdőjelezhetetlen, örökigazságnak tekintünk, sosem vonunk kétségbe, annak ellenére, hogy kialakulások okáról nem tudunk és meglétük negatív hatással lehet bizonyos csoportokra. Az ideológiák megléte a társadalom tagjai körében észrevétlenül működik, biztosra vesszük vesszük őket, kétely nélkül elfogadjuk mindegyiket, sőt jómagunk is terjesztjük, fennmaradásukat napról napra reprodukáljuk, továbbá az ideológiákkal szembemenő, azokat megsértő tevékenységeket mélyen elítéljük. Az ideológiák kultúraspecifikusak és kialakulásukat a történelmi, társadalmi, gazdasági események befolyásolják. Ezek az ideológiák vetítődnek ki magára a nyelvi ideológiákra is.

A nyelvi ideológiák igen ritkán tudatosulnak, beágyazódnak az adott közösség kultúrájába, leginkább a felszín alatt működnek és kihatással vannak nyelvről való gondolkodásunkra, saját nyelvhasználatunkra, továbbá mások nyelvhasználatáról való vélekedéseinkre is. A nyelvi ideológiák gondolatrendszere természetesnek, normálisnak tartott folyamat, amely immár észrevétlenül fejt ki hatását mindennapi nyelvhasználatunkra és arról történő vélekedéseinkre. A nyelv köré fonódott ideológiák és képzetek mélyen beleépültek tudatunkba, észrevétlenül befolyásolják nyelvhasználatunkat, illetve arról alkotott véleményünket, amellet pedig örökérvényű és mindenki által ismert és elismert tudás képzetét keltik, melyek kétségbe vonása fel sem merül. Azonban a nyelvi ideológiák sosem magáról és csupán a nyelvről szólnak, hanem túlmutatnak önmagukon. A szélesebb társadalmi, gazdasági és történelmi viszonyrendszerhez kapcsolódik, mely szoros összefüggésben van a társadalmi identitás és a hatalom kérdésével a társadalmon belül. A nyelvi ideológiák kialakulása és újratermelése különféle kulturális, társadalmi, gazdasági és politikai intézményrendszereken keresztül zajlik, amelyek mögött korántsem nyelvi, hanem gazdasági, politikai és társadalmi, továbbá hatalmi érdekek bújnak meg. Ez a jelenség a gyakorlatban, a mindennapi életben oly módon jelentkezik, hogy a nyelvi ideológiák egyes csoportok érdekeinek megfelelő módon fejt ki hatását a közösség egyes tagjaira (Irvine és Gal 2000, Lanstyák 2009, 2011, Silverstein 1979).

A nyelvi ideológiák egyik legfontosabb funkciója a nyelvi alapú azonosítás (beazonosítás) és megkülönböztetés. Az egyes beszélőközösségek tagjai hajlamosak úgy tekinteni a nyelvi különbségekre mintha azok tulajdonképpen az egyes közösségek különbözőségét jelölnék, azonban, e folyamat pontosan fordítva működik. Az egyes közösségek nyelvi különbségei és különbözőségei abból a célból születnek, hogy elhatárolhassák, elkülöníthessék magukat más közösségektől. Tehát nem a nyelvi különbség szüli a közösségek elkülönülését, hanem a közösségek elkülönülési és azonosítási igénye eredményezi a nyelvi különbségeket. A nyelvi ideológiák segítenek ezek az eltérések racionalizálásában, továbbá a hierarchiarendszer kialakításának megmagyarázásában (Irvine és Gal 2000). Bármilyen nyelvi elem, bármely nyelvi szinten (fonológia, morfológia, szintaxis, lexika, pragmatika) alkalmas egy csoport elkülönítésére másoktól. Először egy nyelvi elem (nyelv, dialektus, nyelvváltozat vagy egyes nyelvi változók) indexikussá válik egy társadalmi csoport nyelvhasználatában, alkalmassá válik arra, hogy közvetlen kapcsolatot fedezhessünk fel a nyelvi változó és a csoport között. Tehát, ha valaki egy bizonyos nyelvet/dialektust/nyelvváltozatot vagy egy nyelvi változó adott nyelvi változatát használja, a hallgatóság azzal a csoporttal hozza kapcsolatba és azonosítja, amelyben az adott nyelv/dialektus, stb. használatos. A csoporttal való azonosítás lehet pozitív és negatív is, történhet szándékosan vagy akaratlanul is, a beszélő és a hallgató oldaláról egyaránt. A nyelvi ideológiák révén az egyes nyelvi különbségek társadalmi értelmezést, ezáltal pedig „értéket” kapnak, azaz egyes nyelvi elemek megítélése pozitív, míg

másoké negatív lesz. Az ideológiák teszik lehetővé azt, hogy ne a közösséget értékeljük, hanem annak nyelvhasználatáról ítélkezzük pozitívan vagy negatív, ami természetesen magára a közösségre is kivetítődik (Irvine és Gal 2000, Woolard és Schieffelin 1994).

A nyelvi ideológiák egyike az úgynevezett nyelvi standardizmus, mely egyike a legelterjedtebb nyelvi ideológiáknak. Lényege, hogy egy adott nyelvváltozatot nyelvileg magasabb rendűnek, jobbnak, szebbnek, tökéletesebbnek, kifejezőbbnek vélnek és erre a változatra tekintenek normaként. Az ideológia azt sugallja, hogy az adott nyelvváltozat felsőbbrendű a többi nyelvváltozathoz (általában nyelvjáráshoz) képest, amelyek tökéletlenek, kevésbé szépek, sok esetben pedig egyenesen helytelenek. Nem meglepő, hogy az a nyelvváltozat, melyre standardként tekintenek, minden esetben ahhoz a csoporthoz köthető, mely a hatalmi rendszer legfelsőbb fokán foglal helyet (Lanstyák 2009, Milroy 2001).

A nyelvi ideológiák feltérképezése többnyelvű közösségekben még nagyobb jelentőséggel bír, hiszen a beszélőközösség nyelvi repertoárja bővebb, ezáltal pedig összetettebb is a közösség nyelvi mintázata. Nem csak egy nyelv és annak nyelvváltozatai, dialektusai, hanem immáron több nyelv és annak nyelvváltozatai, dialektusai hatnak ki a mindennapi interakciókra. Korábbi tapasztalatok szerint a domináns közösség nyelve élvez legmagasabb elismerést és presztízst, mely egyben a döntő, hatalmi helyzetben levő intézmények nyelve/nyelvváltozata. Csakúgy, mint a nyelvi standardizmus esetében, csupán most nem egy nyelven belüli nyelvváltozatok rangsora alakul ki az ideológia révén, hanem a közösségben használt egyes nyelve viszonya hierarchizálódik. Leggyakrabban az ország hivatalos nyelve (és annak is standard változata) válik a hegemon intézmények nyelvéné, melynek fennmaradását és meglétét (továbbá újratermelését) a nyelvi ideológiák teszik lehetővé. A domináns nyelvi ideológia nem csak a többségi, de a kisebbségi nemzetek ideológiájává is válik, hiszen, azt a benyomást keltik, hogy döntéshozó, hatalmi pozícióban azok vannak, akik az adott nyelvet/nyelvváltozatot beszélik, tehát annak az adott nyelvnek magasabb az értéke, megbecsülése az élet bármely területén (politika, munkapiac, kultúra, média, oktatás, stb.) mint más egyéb nyelveknek (Blackledge 2000).

Módszertan

Jelen kutatás adatgyűjtése mélyinterjúk készítésével zajlott. A módszer melletti döntést a kutatási téma érzékenysége és kifinomultsága indokolta. A vizsgálódás olyan okok, indokok és érvek feltérképezésére irányult, melyet az írásbeli megkérdezés nem tett volna elérhetővé. A vizsgálódás során az alanyok által megfogalmazott gondolatok, attitűdök, vélemények és érzések megismerése volt a cél, nem pedig tényszerű adatok gyűjtése. Az alábbi érvek alapján került sor a kvalitatív adatgyűjtés mellett való döntésre. A kutatási eredmények – a mélyinterjúk elkészítésének mennyiségi korlátaiból kifolyólag – nem tekinthetők reprezentatívnak a teljes közösségre vonatkozóan.

A teljes kutatásban megközelítőleg 32 interjú készült, azonban az alábbi kutatásban 9 interjúalany nyelvi ideológiái kerültek vizsgálatra. Az alanyok közül négyen Magyarországra vándorolt vajdasági magyarok (két nő és két férfi, 28-43 év közöttiek), öten pedig a rendszeres ingázók a két ország között (két nő és három férfi, 24-59 éve közöttiek).

1. Adatelemzés: államnyelvi ideológia a vajdasági magyar migránsok és ingázók körében

1.1. Az államnyelv kötelező ismeretének ideológiája

Többnyelvű közösségben a domináns nemzet, általában a többségi nemzetnek kedvező nyelvi ideológiák uralkodnak. Ezek közül talán a legelterjedtebb ideológia szerint a kisebbségben élő közösség magától értetődő kötelessége és felelőssége az államnyelv elsajátítása és számos szintéren való elvárt (kötelező) használata. Az ideológia hatékony működésének köszönhetően sem a többségi, sem pedig a kisebbségi nemzet nem vonja kétségbe az ideológia tartalmát, azaz senkiben sem merül fel, hogy miért nem kétoldalú a kétnyelvűség, azaz a többségi nemzet miért nem beszéli/tanulja a kisebbség nyelvét, miért csak a kisebbségi nemzet beszéli/tanulja a többségi nemzet nyelvét. Az ideológia beagyazottságának sikerességét bizonyítják a következő interjúrészletek, melyekben burkolt, rejtett módon figyelhető meg az államnyelvvél szembeni nyelvi ideológiák.

(1) *Óriási volt a kaszárnya, más egységekbe tartoztak. Tehát igazából praktikusán én rá voltam kényszerítve, és minden más magyar, albán vagy egyéb, hogy tanulja meg azt a nyelvet, amit egész Jugoszláviában használnak. Ez szerintem nagyon helyes dolog. ...*

Ez volt a garancia arra, mindenkinek, nálam sokkal rosszabb nyelvkészségű embereknek is, hogy annak ellenére, hogy sokkal jobb lenne anyanyelven tanulni, na de hát, hogy fogok akkor érvényesülni, hacsak nem magyar lakta területen sikerül állást kapnom. De és ha, meg amennyiben nem így van, hanem a szűkebb Szerbiában kapnék állást, hát akkor... Persze, jó dolog anyanyelven tanulni, de aztán hogy fogok tudni érvényesülni utána. Én nem tudom, mi nehezebb: idegen nyelven tanulni, vagy idegen nyelven a magyar tanulás után elhelyezkedni. Tehát ez garancia volt arra, ez a sorkatonai szolgálati kényszer, amit mindenki utált, én is, hogy hát biztos, hogy úgy megtanul az ember szerbül, hogy abban hiba nincs. És tulajdonképpen én megtanultam, és igazából azóta tudok jól. (Zsolt, 43 éves, orvos, migráns)

Zsolt nézőpontjában a domináns nemzeti nyelvi ideológia körvonalainak erős tükröződése mutatkozik. Az az elvárás jelentkezik, mely szerint a többnyelvű Szerbiában (az interjúalany katonai sorszolgálatának ideje alatt, Jugoszláviában) az etnikai, vallási, kulturális és nyelvi sokszínűség ellenére, mindenki köteles (legfőképpen saját érvényesülése érdekében) elsajátítani a hivatalos államnyelvet. Más lehetőség, megoldás nem mutatkozik mint, hogy mindenki a domináns, többségi nemzet nyelvét sajátítsa el anyanyelve mellett, és így próbáljon boldogulni. Az interjúalany a katonaság intézményi rendszeréhez társuló sorkatonai szolgálatra kiváló lehetőségként tekint az államnyelv sikeres elsajátítása céljából. Csodálkozva tekint azokra a kisebbségi sorstársakra, akik nem érznek motivációt a szerb nyelv elsajátítása és használata iránt. Zsolt szavaiban a domináns nemzeti kisebbséggel szembeni elvárások, azaz a domináns nyelvi ideológiák reflexiója mutatkozik.

(2) Hunor: *Tehát tulajdonképpen ez az, ami felidegesíti őket, mondjuk ebből a részből meg is értem, hogy... Tehát hogyha valakihez pofáznak izé szerbül, és hát nem tud visszabeszélni nekik, legalább megszidja az anyjukat, de legalább szerbül! Ha már itt élsz. Akkor az felidegesíti őket. Hát megértem, mondjuk koleszban is voltunk, és kínaiak voltak. Egy kukkot nem tudott magyarul. De miért nem tud magyarul? Ő jött ide, nem? Ez szerintem ez így van.*

Interjúztató: *Akkor milyen nyelven kommunikáltak a kínaiak? Angolul?*

Hunor: *Angolul, persze. Hát jó, az egy dolog, hogy az angol egy világnyelv, de akkor is! Ide jöttél, és tanulj meg! Hát nem?*

Interjúztató: *Előbb-utóbb biztos megtanulnak valamilyen szintre.*

Hunor: *Hát, ja. De az a baj, hogy a magyar az ilyen befogadó, hogy na hát akkor beszéljen angolul. Nem beszélsz angolul, bazdd meg! Bocsánat!*

Interjúztató: *Nyugodtan mondja!*

Hunor: *Igenis magyarul fogsz beszélni, itt vagy, ugyanúgy, ahogy Szerbiában is, igen, szerbül fogsz beszélni, és tudjál szerbül... És akkor, emiatt szerintem emiatt van egy csomó konfliktus. (Hunor, 28 éves, gyógytornász, migráns)*

Hunor szavai arról tesznek tanúbizonyságot, hogy nézetei szerint a többségi nemzet természetes és jogos elvárása, hogy mindazok a nemzetek, akik az adott ország területén élnek sajátítsák el az államnyelvet. Ennek elmulasztása pedig esetlegesen haragot válthat ki a domináns nemzet tagjai körében, mely konfliktusokhoz vezethet. Az interjúalany szavai arról árulkodnak, hogy a kisebbségi nemzet nyelvi téren is engedelmessé válik a domináns nemzeteknek, hogy elkerülje a konfliktus és biztosítsa a megtűrést. Hunor egyenes párhuzamot von a Magyarországra bevándorló kínai és a Vajdaság területén évszázadok óta autochton magyar közösség között. Ugyanolyan elvárásokat támaszt mindkét közösséggel szemben, mind a kínai közösség Magyarországon, mind pedig a magyar Szerbiában, olyan területen él, amelyen nem az ő anyanyelvüket beszélik, ezért kötelesek megtanulni annak az országnak a nyelvét, amelynek területén élnek.

(3) Interjúztató: *De akkor Ön, Önök otthon biztos magyarul beszéltek, magyar iskolába jártak, és akkor az óvodában kezdtek szerbet? Vagy az utcán, vagy ez így magától ragadt az emberekre?*

Edít: *Nem, hát az utcán is már, mert az épületből – elég nagy épületben laktunk... Az nem volt féltő, hogy most leküldöd a gyereket az utcára, és valami történni fog veled, hanem minden gyerek lent volt; és hát szerbek is vegyesen; és ha akartunk velük játszani, akkor meg kellett tanulnunk szerbül. Elég nehezen, de azért tudtam már, amikor elindultam általános iskolába, de ott még nem volt annyira szükségem a szerb nyelvre. Hát, amikor harmadikban kezdtük tanulni a szerb nyelvet, akkor már nem is*

gondolkodtunk ezen, ugyanúgy tudunk szerbül, mint magyarul.” (Edit, 39 éves, nyomdász, migráns)

Edit beszámolója arról árulkodik, hogy a többségi nemzettől nem elvárás a többnyelvűség, avagy a közösség kisebbségi nyelveinek elsajátítása. Ha a kisebbségi nemzet valamely tagja a többségi nemzet tagjával szeretne kommunikálnia, azt többségi nyelven teheti meg, a fordított helyzet nem elvárás sem a többségi, sem pedig a kisebbségi közösség részéről.

- (4) *“Anna: ... tartsa meg mindenki – én azt mondom – a saját eredeti nyelvét, mindenki. Kár, hogy az indiánok is elvesznek. Érték. Minden érték, meg kell tartani, de ahogy mondtam, a zentaiak tanulják meg a szerbet. Szerbiában élnek; aki nem akar ott élni, az jöjjön ide (Magyarországra), ha ott (Szerbiában) akar maradni... Egy csomó gyerekkel találkozom, aki nem tud szerbül, és húszon-valahány éves.*

Interjúztató: *Otthon?*

Anna: *Igen. És idejöttek (Magyarországra), de vissza (Szerbiába) is mentek. Én nem tudom, hogy lehet boldogulni egy országban, akármennyire két nyelv hivatalos. A rendőrök többsége szerbül beszél, akárhogy nézzük. Tehát lemegy esetleg a montenegrói tengerpartra, és megy azon a szerb határon, és nem tud szerbül, szerb állampolgárként. Én ezért is igyekeztem megtanulni helyesen magyarul beszélni, mert szerintem megtiszteltem magam és másokat, hogyha már itt vagyok (Magyarországon), akkor megtanuljak.”* (Anna, 32 éves, biológus, migráns)

- (5) Interjúztató: *Fontosnak tartja-e, hogy a gyerekei a magyar mellett a szerb nyelvet is megtanulják és használják?*

Zsuzsa: *Nagyon is fontosnak tartom, van egy hétéves kisfiam, akinek magyar az anyanyelve, de járatom szerbórára is, úgyhogy szerintem, aki itt él Szerbiában, annak fontos mind a kettő nyelvet tudni.* (Zsuzsa, 41 éves, vállalkozó, ingázó)

Anna és Zsuzsa nézőpontja támogatja a kisebbségi közösség anyanyelvének elsajátítását és megőrzését, azonban emellett elmulaszthatatlan kötelessége minden szerbiai állampolgárnak az államnyelv elsajátítása. Az interjúalany közvetlen kapcsolatot lát az egyén által birtoklás útlevél és az egyén nyelvismereti kötelezettsége között: ha szerb állampolgár vagy, és szerb útlevelel rendelkezel, állampolgári kötelességed a szerb nyelv ismerete és használata (legfőképpen az állam hivatali képviselőivel szemben: határőrök és rendőrök). Mindezeket a domináns nemzeti szemléletű nyelvi elvárásokat Anna önmaga számára is elvárásaként fogalmaz meg a Magyarországra való emigrálásból eredően. Úgy érzi kötelessége elsajátítani a Magyarországon beszélt standard nyelvváltozatot, tiszteletlenség volna a befogadó nemzettel szemben a nyelvet „helytelenül” (azaz nyelvjárásián, vajdaságiasan vagy szerb nyelvi elemekkel tűzdelt változatban) használni Magyarország területén.

- (6) *“Ezenkívül, hogy én még tehát a szerb nyelvet azt beszélem, és írok is. Tehát azt tudom mondani, hogy egyidőben, mint tartományi munkavédelmi felügyelő elég komoly öö szinten kellett ezt a nyelvet művelnem, mert különböző jegyzőkönyveket is kellett diktálnom, írnom. Hát ez a tudásom az évek folyamán azért már egy kicsit már mostan lassan ilyen tizenév után azért kicsit megkopott, de azért még hát megértem magam.”* (Róbert, 59 éves, vállalkozó, ingázó)

Róbert szavai arról árulkodnak, hogy maguk a kisebbségi nemzet tagjai is természetes jelenséggé tekintenek arra, hogy ha valaki állami/bürokratikus funkcióba kerül, magától értetődő elvárás az államnyelv magas szintű ismerete és használata mindezekben a helyzetekben.

- (7) *„Is-is, tehát mindenütt... nyilvánvalóan, hogy az ő választásukról van szó elsősorban. Mi mindig szerettük volna, hogyha itt próbálják meg a boldogulást, tehát pont a szerb nyelv hiányos tudása miatt itt eleve nem lett volna olyan esély. De egy picikét a család is mindig hibás, itt én is büntudatot érzek, de, mondom, ez nem egyértelmű. Itt valahogy a... Tehát az egész oktatási rendszerünk olyan, hogy a... hogy a szülőnek több felelősséget kell vállalnia, és mindig pluszokat hozni, ... ez... a választásban is mi magunkra vagyunk hagyva, tehát valójában nem igazán tanácsolnak nekünk egyértelmű válaszlehetőségeket erre a kérdésre, és... és nekünk magunknak kell feltalálni magunkat, tehát... (Attila, 49 éves, történész, ingázó)*

Attila szavaiban a domináns ideológia elvárása körvonalazódik, mely szerint a kisebbségi nemzetek tagjai saját felelősségükre és saját erőforrásaiból biztosítsák az

államnyelv sikeres elsajátítását, illetve gyermekek esetében a szülő gondoskodjon arról, hogy a nyelvismeret hiánya ne eredményezzen diszkriminációt, hátrányt a kisebbségi nemzetiségek körében. Nem fogalmazódik meg elvárásként vagy lehetőségként, hogy a sikeres integrációban (de nem asszimilációban) az állam is segítséget nyújtson. A domináns nézet érvényesül az államnyelv elsajátítását illetően, azaz a kisebbségek maguk gondoskodjanak a szerb nyelv elsajátításáról, pénzt, időt, energiát saját részükről fektessenek be, ha a munkaerőpiacon, a társadalmi és gazdasági életben a többségi nemzethez képest hasonló esélyekkel szeretnének érvényesülni.

(8) Interjúztató: *És milyen gyakran és kivel szoktad használni az idegen nyelveket? Tehát a magyaron kívül...*

Attila: *Hát a szerb az ugye egyértelmű, azt... azt nem is... tehát azt tényleg nem tekintem idegen nyelvnek, hiszen a szakmai körökben is, ugye... mi azért Szerbiában élünk, itt működünk, tehát szakmailag is...* (Attila, 49 éves, történész, ingázó)

Attila reakciója az idegen nyelvekre a szerb nyelv esetében, arról árulkodik, hogy az anyanyelvéhez és a többi idegen nyelvhez képest az államnyelv más státuszt élvez. A szerb nyelv közelebb kerül az anyanyelvhez és kevésbé számít idegen nyelvnek abból a környezeti tényből eredően, hogy az ország hivatalos nyelve a szerb és mind a közvetlen, mind pedig a tágabb környezetben, szerbül beszél a többségi nemzet. Emellett pedig felszínre kerül a munkapiac és államnyelv szoros összefonódása is. Attila is elfogadja, természetesnek tartja, hogy Szerbiában szakmai körökben szerbül kell beszélni és a kisebbségieknek is ehhez az elváráshoz kell alkalmazkodniuk, amennyibe be szeretnének kapcsolódni az adott szakmai körbe.

1.2.Szerb nyelvre váltás ideológiája kétnyelvű helyzetben

Két- és többnyelvűek körében gyakori jelenség a beszélgetőpartner nyelvi ismereteinek és nyelvtudásának szintjéhez való alkalmazkodás. A két-/többnyelvű egyének, ha lehetőségükben áll és nyelvtudásuk ezt lehetővé teszi, arra nyelvre váltanak, amelyet a beszélgetőpartner használni tud vagy maga is beszél a sikeres kommunikáció érdekében.

(9) Judit: *Hát, itthon amikor hazajövök természetesen, hogy piacon, boltban, hivatalos helyeken, bankban, rendőrségen, ahol nem tudnak magyarul, ott én önként átváltok szerbre, mivel hogy én könnyen beszélem, akkor nem. Sokan tudnak a hivatalos helyeken is magyarul szerb ajkúak is, de én akkor szívesen beszélek szerbül, mert én, ha én jobban tudok beszélni, mint ő, akkor inkább szerbül beszélünk.* (Judit, 52 éves, gyári munkás, ingázó)

(10) Interjúztató: *Hogyan jellemeznéd a szerbiai baráti közösségi életet? Kikkel jársz össze, milyen nyelven beszélgettek a társaságban? Tehát gondolok itt arra, hogy vannak-e szerb nyelvű ismerőseid, barátaid, akivel szorosabban tartod a kapcsolatot?*

Róbert: *Hát ő olyan ismerőseim ő most pillanatnyilag van, akikkel, akivel éppen szerbül beszélek, de hát inkább azt tudom mondani, hogy ő egy vegyes házasságból való és hát ő a neve magyar, de inkább az édesanyja nyelvét vette át, vagyis a szerb nyelvet. Ő Molnár Tamás Szabadkáról és hát ővele szerbül beszélünk, mer' hát he-he mégiscsak szerb a, a hát könnyebben megy neki a szerb nyelv, mint a magyar nyelv, de egyébként hát a barátaim között mostanában, akik úgymond közeli barátaim, mivel Zentán nem nagyon voltak szerbek se, akik...akikkel meg Újvidéken találkoztam, azoktól tulajdonképpen már messze kerültem, és azokkal nem tartom a kapcsolatot úgyhogy mással igazából nem is beszélek szerbül.* (Róbert, 59 éves, vállalkozó, ingázó)

Judit és Róbert szavaiban a domináns nemzet elvárásai visszhangzanak, amelyek a kisebbségi nemzet nyelvi alkalmazkodására irányul. Míg a többségi nemzet részéről dicséretre méltó és szép gesztus valamely kisebbségi nyelv elsajátítása, korántsem elvárás. Ezzel szemben pedig a kisebbségi nemzettől jogos elvárás az államnyelv ismerete. Bár a Judit maga is úgy véli sokan beszélnek a többségi nemzet tagjai közül magyarul, illetve Róbert is elismeri, hogy ismerőse magyarul is beszél, mégsem vélik úgy, hogy szükséges volna a magyar nyelv használata és az esetleges többlet energia kifejtése a magyar nyelvtanulás érdekében, hiszen az interjúalanyok – saját bevallásuk szerint – szívesen beszélnek szerbül, ha ezzel a szerbül jobban beszélő beszélgetőtársán segít. Míg a gesztus természetes jelenségként hat egy olyan többnyelvű környezetben, amelyben a beszélgetőpartner közötti erőeloszlás egyenlő vagy megközelítőleg egyenlő, azonban ebben a

helyzetben az erőviszonyok a szerb oldal javára billennek, melyet a nyelvi ideológiák is fenntartanak és állandóan újratereztik.

Azokban az esetekben, amikor már csoportszintű nyelvváltásra kerül sor (vagy éppen annak elmaradására), eltérő mozgatóereje van a nyelvi váltásnak (vagy éppen nem váltásnak). Ezekben a helyzetekben a nyelvek státusza kihat csoportszintű nyelvválasztásra. Ha egy csoport kétnyelvű tagjai adott nyelven társalognak egymással és a társaságba belép egy egyén, aki nem beszél csak a kétnyelvűek csupán egyik nyelvét, a csoport tagjai vagy illendőségből (hogy nem érezze kirekesztettnek magát) vagy pedig a nyelvi ideológiákból eredő nyelvek közötti hatalmi viszony hat ki a nyelvváltásra. Amennyiben egy olyan egyén tartózkodik a társaságban, aki nem beszél (vagy nem beszél magas szinten) az államnyelvet, melynek státusza és presztízse magas, a társaság még ha beszél is a kisebbségi nyelvet nem (valószínű, hogy) át fog váltani a kisebbségi nyelv használatára. Azonban fordított esetben, ha a társaság kisebbségi nyelven beszélget és ebbe a társaságba egy szerb ajkú csatlakozik, még akkor is, ha a szerb ajkú beszélgetőpartner beszél magyarul a társaság (általában) szerb nyelvre vált át. A nyelvváltásra a nyelvi ideológiák sikeres működése révén, mind a többségi nemzet, mind a kisebbségi nemzet természetes jelenséggént tekint és automatikusan, hezitálás nélkül működik.

(11) Interjú készítője: *És milyen nyelven beszélgetnek?*

Árpád: *Többnyire magyarul, de vannak köztük, akik szerbek, úgy hogy kénytelenek vagyunk szerbül beszélni velük, ami természetesen nem okoz problémát. (Árpád, 24 éves, munkanélküli)*

(12) Interjú készítője: *A szerbiai baráti társaság, illetve közösségi életét hogyan tudná esetleg jellemezni és kik azok akikkel össze szokott járni, illetve milyen nyelven beszélgetnek a társaságban? Ugye itt volt szó arról, hogy vannak szerb nemzetiségű ismerősök, barátok...*

Zsuzsa: *Hogyha többen vannak a társaságban szerbek, akkor természetesen szerbül beszélgetünk, ... Hogyha már több van a társaságban szerb, akkor beszélünk szerbül is. (Zsuzsa, 41 éves, vállalkozó, ingázó)*

Mind Árpád, mind pedig Zsuzsa megnyilatkozása arról árulkodik, hogy „természetesen” az államnyelvre váltanak, ha szerb nyelven beszélő egyének csatlakoznak a társasághoz. A töprengés nélküli nyelvváltás a nyelvi ideológia eredményes működését támasztja alá.

Konklúzió

Jelen kutatás a vajdasági kisebbségi magyar közösség Magyarországra vándorolt és Magyarországra ingázó tagjainak államnyelvvél kapcsolatos nyelvi ideológiáira irányult. A vizsgálódás célja, hogy felfedje milyen ideológiák rejlenek a meglehetősen komplex nyelvi helyzetben kerülő mobil közösség nyelvhasználata mögött, milyen elvek, hitek és képzetek befolyásolják a közösség anyanyelvéről és a szerb nyelvről való gondolkodást, vélekedést.

A kutatásból megállapítható, hogy a vizsgált közösség függetlenül attól, hogy állandó jelleggel Magyarországon vagy Szerbiába él hasonló ideológiákkal rendelkezik. Ezek a nyelvi ideológiák pedig meglehetősen egybeesnek a többségi nemzet által közvetített nyelvi ideológiákkal. A domináns hegemonia által közvetített ideológiák, azok hatalmi pozíciójából eredően, sikeresen épülnek bele a kisebbségi közösség tagjainak tudatába is, mely észrevétlenül fejti ki hatását a közösség nyelvhasználatára, nyelvről való vélekedéseire, nyelvek hasznosságának megítélésére.

Az alábbi kutatás alanyairól elmondható, hogy a többségi nemzeti nyelvi ideológiák igen erős mindennapi hatással vannak az interjúalanyok által használt és beszélt nyelvekről való gondolkodásukra, saját anyanyelvük megítélésére és helyzetére a közösségi életben belül (függetlenül attól, hogy korábban tagjai voltak vagy jelenleg is még tagjai a közösségnek). Megállapítható, hogy a domináns nézeteknek kedvező, a jelenlegi egyenlőtlen hatalmi helyzetet fenntartó és annak újratermelését segítő nyelvi ideológiákkal rendelkeznek a vajdasági magyar elvándorolt és ingázó közösség tagjai.

Irodalomjegyzék

- Blackledge, Adrian. 2000. Monolingual ideologies in multilingual states: Language, hegemony and social justice in Western liberal democracies. In: *Estudios de Sociolingüística* 1 (2), 24-45.
- Gal, Susan. 2002. Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power. In: Keresztes, L. és Maticsák, S. szerk. 2002. *A magyar nyelv idegenben*. Debrecen: Debreceni Egyetem, 197-204.
- Irvine, Judith és Gal, Susan. 2000. Language ideology and linguistic differentiation. In: Kroskrity, P. V. szerk. 2000. *Regimes of language: Ideologies, politics, and identities*. Santa Fe: School of American Research Press, 35-84.
- Lanstyák, István. 2009. Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 9 (1): 27-44.
- Lanstyák, István. 2011. Nyelvi problémák és nyelvi ideológiák. In: Hires-László, Kornália, Karmacsi, Zoltán, Márku, Anita szerk. 2011. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest-Beregszász: Tinta Könyvkiadó. 48-58.
- Milroy, James. 2001. Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5/4: 530-555.
- Silverstein, Michael. 1979. Language Structure and Linguistic Ideology. In: Clyne, P. R, Hanks W. F. and Hofbauer, C. J. szerk. 1979. *The Elements: A Parasession on Linguistic Units and Levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society. 193-247.
- Woolard, Kathryn A. és Schieffelin, Bambi B. 1994. Language Ideology. *Annual Reviews Anthropology* 23: 55-82.

Pukánszky Judit: A média által közvetített soványságideál internalizációja és a szülői hatások a testképre

(SZTE-BTK, Neveléstudományi Doktori Iskola)

A testkép jellegzetességei

A testkép egyrészt az egyén saját testével kapcsolatos pszichológiai élményeit, attitűdjeit jelenti, valamint ezen élmények szerveződési módját (Szabó, 2000). Más felfogásban vizsgálva, a testkép komplex, többtényezős konstruktumként kezelendő, mely magában foglalja az egyén testével kapcsolatos észleleteit, érzéseit, gondolatait és viselkedését (Cash és Pruzinsky, 1990). A testkép tartalmaz affektív és kognitív elemeket is, ezért a saját testhez kapcsolódó érzések és gondolatok különbözőek lehetnek. A testkép tehát szoros összefüggést mutat a pszichés jóléttel, befolyással bír az egyén közérzetére és önértékelésére (Túry és Szabó, 2000). Más kutatók kapcsolatot találtak a testi elégedetlenség és a depressziós megbetegedések között (Stice, 2002). Súlyosabb esetben a testtel való elégedetlenség állandósulhat és testképzavarrá válhat. A testképzavarok fontos szerepet játszanak egyes étkezési zavarok, mint az anorexia nervosa és a bulimia nervosa kialakulásában és fenntartásában.

Vannak olyan tényezők, melyek a testképre pozitív hatással lehetnek, ezek közé sorolható a nem elit, nem esztétikai sportok gyakorlása (Smolak, Murnen és Ruble, 2000), illetve a külső megjelenés helyett a tanulással és sporttevékenységgel elért sikerek (Geller, Zaitsoff és Srikameswaran, 2002). Az előzőekkel szemben negatív hatást gyakorolhat a testképre a túlsúly, a soványságideál internalizációja és a szociális támogatás hiánya (Stice és Whitenton, 2002).

A testi elégedetlenség növekedése kamaszkorban központi kérdéssé válhat, és különösen lányok esetében kelthet frusztrációt, ahogy a másodlagos nemi jellegek hangsúlyossá válásával és a testzsír növekedésével egyre eltávolodnak a kulturálisan elvárt testi megjelenéstől (Tiggemann, 2002; Rosenblum és Lewis, 1999). A serdülőkori testi elégedetlenség fokozódása párhuzamba állítható Stiegel-Moore és Kearney-Cooke (1997) eredményeivel, mely szerint a gyerekek megjelenésével kapcsolatos szülői attitűdök serdülőkorban negatívabbá válnak, mint a gyermek életének korábbi szakaszaiban. Egy régebben végzett kutatás is alátámasztotta a korán serdülő lányok fokozottabb testi elégedetlenségét és a hozzá kapcsolódó depresszív tünetek jelenlétét, míg a korán serülő fiúknál ellentétes tendenciákat találtak, mivel ők elégedettebbek voltak testükkel, és a csoporton belül domináns, vezető szerepet töltöttek be (Brooks-Gunn és Reiter, 1990).

Thompson és munkatársai (2002) a testképzavarok és a táplálkozási zavarok kifejlődésében három fő szociokulturális forrást határoztak meg; a kortársak, a szülők és média szerepét. A kutatók szerint, két mechanizmus megléte járul hozzá ahhoz, hogy a három komponens kifejtse hatását: a megjelenésre vonatkozó szociokulturális ideálok internalizációja, valamint a mások külsejével való összehasonlítási hajlam. A dolgozat további részében az említett modell két komponensét, a média és a szülők hatását fogjuk alaposabban megvizsgálni.

A médiahatások és a testkép kapcsolata

Napjainkban a nyugati társadalmak elvárásai szerint a női testnek rendkívül karcsúnak kell lennie, azonban ez a legtöbb nő számára elérhetetlennek bizonyul (Thompson és mtsai., 1999). A szociokulturális elvárások közvetítő közege a média, ahol a bemutatott szereplők karcsú testi megjelenését realiztikusnak, és bárki számára könnyen elérhetőnek tüntetik fel (Thompson és Heinberg, 1999). A média különböző asszociációkkal együtt jeleníti meg a sovány és kövér szereplőt. A karcsú szereplőket gyakran boldognak és sikeresnek tüntetik fel, míg a kövér szereplőket boldogtalansággal, depresszióval hozhatók kapcsolatba, vagy pedig komikus karakterekként jelennek meg (Forgács, 2008, Tiggemann, 2002). A médiahasználat arra hajlamosíthatja főként a női médiafogyasztókat, hogy a bemutatott, idealizált testekkel összehasonlítsák saját testi megjelenésüket. Ekkor minél nagyobb az észlelt különbség, a diszkrepancia, annál erőteljesebb lehet a testi elégedetlenség mértéke (Halliwell és Dittmar, 2006).

Annak ellenére, hogy a legtöbb női médiafogyasztó hasonló ingerekkel szemesül a televízióból, az interneten vagy a magazinokon keresztül, mégsem hat mindegyikükre egyformán a befogadott ingerek sorozata, a testi elégedettség csökkenése nem lesz mindegyikükénél detektálható. Thompson és Stice (2001) szerint a sovány nők expozíciója akkor fokozza a női befogadó testi elégedetlenségét, ha ainternalizálták a soványságideált. Ha a személy internalizálja a szépségre és testi vonzerőre vonatkozó szociális standardokat, növekszik testképzavarok és étkezési zavarok előfordulásának esélye, így az internalizáció egyben kockázati tényezőt is jelent. A soványság internalizációját elősegíthetik a szociális megerősítések, melyek érkezhettek a médiaüzeneteken keresztül, valamint a család és a kortársak megjegyzései és viselkedése útján.

A média testképre gyakorolt azonnali hatásait számos kutatás bizonyította az elmúlt tíz évben, amelyekben videoklipek, filmsorozat-részletek, reklámok, magazinok ingeranyagait felhasználták fel. E kutatások általános tanulsága a vizsgálati személyek hangulatára és a testi elégedettségére gyakorolt negatív hatás. A következőkben bemutatott kutatási eredmények tükrözik a média erőteljes, azonnali hatását a testképre vonatkozóan.

A televízió testképet és étkezési szokásokat befolyásoló, mintaadó szerepét hangsúlyozta Becker és munkatársainak vizsgálata, melyet természetes körülmények között, a Fidzsi-szigeteken végeztek, ahol eredetileg a teltkarcsú női test volt a szépségideál. A kutatók az itt élő serdülő lányok táplálkozási magatartását vizsgálták a televíziós műsorszórás bevezetése előtt, majd egy hónappal utána, és három évvel később. Az eredmények szerint három év elteltével a kóros testsúlykontroll-módszereket alkalmazó fiatalok száma drasztikus növekedést mutatott. (Túry és Pászthy, 2008).

Magazinokból származó ingeranyagok felhasználásával történt Yamamiya és munkatársainak (2005) kísérlete, akik a kísérleti csoport számára húsz, különféle női magazinokból összeválogatott, vékony modellekről készült képet mutattak be, míg a kontroll csoport húsz gépkocsiról készült képet kapott ingerként. A karcsú modellek bemutatását követően a kísérleti személyek testi elégedetlensége növekedést mutatott, mely már öt másodperces expozíció után is mérhető volt. Különösen azoknál a személyeknél volt erőteljes hatás mérhető, akik hajlamosak voltak a média közvetítette soványságideál internalizációjára, és akiknél a szociális összehasonlítás erőteljes tendenciája mutatkozott meg.

A videoklipek hatásvizsgálata ugyancsak alátámasztotta az idealizált médiaüzenetek testképre és testi elégedettségre gyakorolt negatív hatását. Bell és munkatársai (2007) vékony tagokból álló lányegyüttesek toplistás videoklipjeit vetítették a kísérletben résztvevő 16-19 éves lányoknak. A videók megnézését követően nagyobb fokú testképpel kapcsolatos elégedetlenséget detektáltak a vizsgálati személyeknél. Más kutatók a sorozatok és szappanoperák követése, valamint a testi elégedetlenség között találtak kapcsolatot (Tiggemann és Pickering, 1996).

A média különféle csatornáin túl, a médiahasználattal töltött időtartam a befolyásolhatja az egyén testi elégedettségét. Vaughan és Fouts (2003) longitudinális vizsgálatában azok a fiatal serdülő lányok, akik szignifikánsan növelték a divatmagazinok olvasására fordított időt, szignifikáns növekedést mutattak az étkezési zavarokra utaló tüneteikben. Más, szintén serdülő lányok körében végzett kutatásban erős korrelációt találtak a diétás tanácsokkal szolgáló cikkek olvasási gyakorisága, valamint a testsúly és testalak megváltoztatására irányuló törekvések között (Neumark-Sztainer és mtsai., 2003).

Tehát összegzésként elmondható, a karcsú nőket ábrázoló magazinokból származó fotók öt másodperces bemutatása után (Yamamiya és mtsai, 2005), míg filmek esetében 10 perces expozíciót követően már kimutatható a testi elégedetlenség növekedése (Bell, Lawton és Dittmar, 2007). A testképet érintő azonnali hatás tehát rendkívül gyorsan érvényesül, viszont arra csak rövid távon gyakorol befolyást. Azonban ha a sovány szereplők újra és újra megjelennek a média egyes felületein, az ismétlés következtében a testi elégedetlenség fenntarthatóvá válhat (Tiggemann, 2002).

A testképet befolyásoló szülői hatások

A szülők testképre gyakorolt hatásait vizsgálva Fisher és munkatársai (1980) egy korai kutatásban azt találták, hogy a szülői elvárások a még meg nem született gyermek külsejével és nemével kapcsolatban már érvényesülnek. Az elvárásoknak megfelelő nem és külső elégedettséget vált ki a szülőből, melyet gyakran tudattalanul, nonverbálisan közvetít gyermeke felé, ezzel is befolyásolva a gyerek alakuló testképét. A gyermek tehát internalizálja, ahogy a szülő beszélt vele, ahogy megérintette vagy ahogy elfogadta, elutasította. Ezen kívül az olyan szülői megnyilvánulások, mint a gyermek által viselt ruhák becsmérése, a testsúly dicsérete, bírálata, vagy a gyermek által fogyasztott ételekhez, a gyermek étkezéséhez kötött megjegyzések szintén befolyásoló erővel bírhatnak a gyermeki testképre vonatkozóan (Smolak, 2002).

Stiegel-Moore és Kearney-Cooke (1997) szerint a szülők gyermekük megjelenésével kapcsolatos attitűdjei a gyermek növekedésével egyre negatívabbakká válnak. Míg az egészen fiatal gyerekeket megjelenését, étkezését és sportolási szokásai igen pozitívan értékelik, általános iskolás gyerekekhez már kevésbé pozitív a szülői viszonyulás, és serdülőkorban tapasztalható a legkedvezőtlenebb szülői viszonyulás. Ez az eredmény összefüggésbe hozható a kamasz lányokra jellemző negatív testképpel, melyet a kutatók a szülői kritika internalizációjával magyaráztak.

A szülők lényegi szereppel bírnak a kulturális értékek és normák közvetítésében, melybe a társadalmilag kívánatosnak vélt testalkat és testsúly is beletartozik. A szülők mintaként szolgálva is alakítják a gyermek alakuló testképét, ebben a folyamatban főként az anyák szerepe lehet rendkívül hangsúlyos. Ha az anya internalizálta a média által közvetített, soványságideálra vonatkozó üzeneteket, mindez a gyermekre is hat, és fokozódhat az étkezési zavarok előfordulási gyakorisága (Cooley, Toray, Wang és Valdez, 2007). Ha az anya testképe negatív, ha rendszeresen hangoztatja kritikáit saját megjelenését illetően, a lányok azonosulás révén saját testükkel kapcsolatban hasonló negatív viszonyulást mutathatnak a jövőben (Smolak, 2002; Kearney-Cooke, 2002). Továbbá a serdülő lányok nagyobb valószínűséggel diétáztak, és szerettek volna soványabbak lenni, ha azt tapasztalták, hogy édesanyjuk számára fontos a saját testsúlya (Field, 2005). Strong és Huon (1998) kutatásában a serdülők által észlelt, fogyókúrára sarkalló szülői nyomás facilitáló erővel bírt a gyermek diétás motivációira, míg abban az esetben, ha a szülők a gyermek autonómiatörekvéseit és magabiztosságát bátorították, akkor kevesebb fogyókúra készítés volt mérhető. Más kutatások is rámutattak arra, hogy a testsúlyukkal és táplálkozási szokásaikkal túlzóan foglalkozó anyák nagyobb valószínűséggel csökkentették gyermekük ételadagját vagy javasolták a gyermek számára a fogyás lehetőségét (Francis és Birch, 2005). Az anya negatív testképe, táplálkozási zavara tehát kockázati faktort jelenthet a gyermek táplálkozási zavaraira nézve.

Összegzés

A negatív testkép kialakulásában számos tényező szerepet játszik, akárcsak a sok esetben testképzavarral jellemezhető étkezési zavarok esetén (Túry és Szabó, 2000). Így a negatív testkép étkezési zavarok forrása lehet. A média fontos szerepet játszik a testi elégedetlenség kialakulásában, mivel a legtöbb nő számára elérhetetlen testi megjelenést közvetíti (Kearney-Cooke, 2002; Tiggemann, 2002).

A médiahatások és a testkép kapcsolatát vizsgáló kutatások egyik lényeges tanulsága, hogy a vékony modellek ismételt bemutatása és befogadása a soványságideál internalizációjához vezethet. Ezért az önértékelés egyik lényegi meghatározó eleme a megjelenés (Tiggemann, 2002). Azonban vannak olyan egyéni tényezők, melyek egyes személyeket érzékenyebbé tesznek a médiahatásokkal szemben, így rájuk erőteljesebben hatnak a testképet érintő médiaüzenetek (Stice és Whiteman, 2002).

A család ellensúlyozó erővel léphet fel a médiahatásokkal szemben (Neumark-Sztainer, Eisenberg, Fulkerson, Story, Larson, 2008), azonban a családtagok is közvetíthetnek a soványságot hangsúlyozó médiaüzenetekhez hasonló hatásokat (Haworth-Hoepfner, 2000), melyek akkor válnak dominánssá, ha például az anya testképzavarban vagy táplálkozási zavarban szenved (Francis és Birch, 2005), vagy ha túlzott mértékben azonosul a média által közvetített soványságideállal (Cooley, Toray, Wang, Valdez, 2007).

Irodalomjegyzék

- Bell, R. T., Lawton, R., Dittmar, H. (2007). The impact of thin models in music videos on adolescent girls' body dissatisfaction. *Body Image*, 4, 137-145.
- Brooks-Gunn, J.; Reiter, E. O. (1990). The role of pubertal process in the early adolescent transition. Feldman, S. S., Elliott, G. R. (szerk.) *At the threshold: The developing adolescent.*, Cambridge, MA, US: Harvard University Press, 16-53.
- Cash T., F. és Pruzinsky T. (1990). *Body images: Development, deviance, and change.* New York, US: Guilford Press
- Cooley, E., Toray, T., Wang, M. C., Valdez, N. N. (2007). Maternal effects on daughters' eating pathology and body image. *Eating Behaviors*, 9, 52-61.
- Field, A., Austi, S. B., Striegel-Moore, R. Taylor, C. B., Camargo, C. A., Laird, N., Colditz, G. (2005). Weight concerns and weight control behaviours of adolescents and their mothers. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 159, 12, 1121-1126.
- Fisher, G., Fisher, J. és Stark, R. (1980). The body image. In *Aesthetic Plastic Surgery.* Boston, Little Brown, 1-32.
- Forgács, A. (2008). Médiaüzenetek – Evészavarok. *Lege Artis Medicinae*, 2008. 18. 11, 822–824.
- Francis, L. A., Brich, L. L. (2005). Maternal weight status modulates the effects of restriction on daughters' eating and weight. *International Journal of Obesity*, 29, 942–949.
- Geller, J., Zaitsoff, S. L., Srikameswaran, S. (2002). Beyond shape and weight: Exploring the relationship between nonbody determinants of self-esteem and eating disorder symptoms in adolescent females. *International Journal of Eating Disorders*, 32, 3, 344-351.
- Halliwell, E., Dittmar, H. (2006). Associations between appearance-related self-discrepancies and young women's and men's affect, body image, and emotional eating: A comparison of fixed item and respondent-generated self-discrepancy measures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 447-458.
- Kearney-Cooke, A. (2002). Familial influences on body image development. In Cash, T., F., Pruzinsky, T. (szerk.) *Body image. A handbook of theory, research, and clinical practice.* New York: Guilford Press, 99-107.
- Kearney-Cooke, A., Striegel-Moore, R. (1997). The Etiology and Treatment of Body Image Disturbance. In: Garner, D.M. & Garfinkel, P.E. (Eds.) *Handbook of Treatment for Eating Disorders.* Guilford, New York, 295-306.
- Neumark-Sztainer, D., Eisenberg, M. E., Fulkerson, J. A., Story, M., Larson, N. I. (2008). Family meals and disordered eating in adolescents: Longitudinal findings from project EAT. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 162. 1, 17-22.
- Rosenblum, G. D., Lewis, M. (1999). The relations among body image, physical attractiveness, and body mass in adolescence. *Child Development*, 70.1, 50-64.
- Smolak, L. (2002). Body image development in children. In Cash, T., F., Pruzinsky, T. (szerk.) *Body image. A handbook of theory, research, and clinical practice.* New York: Guilford Press, 65-73.
- Smolak, L., Murnen, S. K., Ruble, A.E. (2000). Female athletes and eating problems: A meta-analysis. *International Journal of Eating Disorders*, 27, 4, 371-380.
- Stice, E., Whitenton, K. (2002). Risk factors for body dissatisfaction in adolescent girls: A longitudinal investigation. *Developmental Psychology*, 38, 5, 669-678.
- Strong, K. G., Houn, G. F. (1998). An evaluation of a structural model for studies of the initiation of dieting among adolescent girls. *Journal of Psychosomatic Research*, 44, 3-4, 315-326.
- Szabó P. (2000). A testkép és zavara. In Túry, F., Szabó, P. (szerk). *A táplálkozási magatartás zavarai: Az anorexia nervosa és a bulimia nervosa.* Budapest, Medicina Könyvkiadó RT, 59-76.
- Thompson, J. K, Stice, E. (2001). Thin-ideal internalization: Mounting evidence for a new risk factor for body-image disturbance and eating pathology. *Current Directions in Psychological Science*, 10, 5, 181-183.

- Thompson, J. K., Berg, P. (2002). The Tripartite Influence model of bodyimage and eating disturbance: A covariance structure modeling investigation testing the mediational role of appearance comparison. *Journal of Psychosomatic Research*, 53, 5, 1007-1020.
- Thompson, J. K., Heinberg, L. J., Altabe, M. N., és Tantleff-Dunn, S. (1999). *Exacting beauty: Theory, assessment and treatment of body image disturbance*. Washington, DC: American Psychological Association
- Thompson, J. K., Heinberg, L. J., Altabe, M., Tantleff-Dunn, S. (1999). *Exacting beauty: Theory, assessment, and treatment of body image disturbance*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Thompson, J. K., Heinberg, L.J. (1999). The media's influence on body image disturbance and eating disorders : We've reviled them, now can we rehabilitate them? *Journal of Social Issues*, 55, 339-353.
- Tiggemann, M. (2002). Media influences on body image development. In Cash, T., F., Pruzinsky, T. (szerk.) *Body image. A handbook of theory, research, and clinical practice*. New York: Guilford Press, 91-98.
- Tiggemann, M., Pickering, S. (1996). Role of television in adolescent women's body dissatisfaction and drive for thinness. *International Journal of Eating Disorders*, 20(2), 199-203.
- Túry, F., Pászthy, B. (2008) *Evészavarok és testképavarok*. Budapest, Pro Die Kiadó
- Vaughan K. K., Fouts G. T. (2003). Changes in television and magazine exposure and eating disorder symptomatology. *Sex Roles*, 49, 7-8.
- Yamamiya, Y., Cash, T. F., Melnyk, S. E., Posavac, H. D., Posavac, S. S. (2005). Women's exposure to thin-and-beautiful media images: body image effects of media-ideal internalization and impact-reduction. *Body Image*, 2, 74-88.

Berzsenyi Emese: Nők az iszlám világban – muszlim nők a modern Európában (ELTE PPK, Neveléstudományi Doktori Iskola)

A globalizáció és a vallási alapon meghatározott civilizációk.

Tapasztalataim mindinkább bizonyítják, hogy globalizált világunkban a nyitottság és az információk tömeges áramlása ellenére sem értik meg hazánk fiataljai a vallási alapon meghatározott társadalmak lényegi rendjét. Ők már a nyugati kultúra Európájának szekularizációjában felnövekedett generáció, számukra a vallási törvények a magánélet és a hit szférájába tartoznak. Nehezen tudják elfogadni, hogy korunk civilizációinak nagyobbik hányada még mindig a hagyományok által meghatározott évezredekben él boldog mindennapjait.

„A civilizációt meghatározó összes objektív elem közül azonban a legfontosabb rendszerint a vallás. ... Az emberiség történelmének fő civilizációit igen jelentős mértékben azonosították a világ legnagyobb vallásával.”¹⁶

A II. Világháború óta végbement politikai változások mélyen érintették a Föld népeinek jelentős részét. Mindenki újra keresi önmagát és ez az önkeresés nem lett könnyebb a média mindent átható és megnyitó szerepének felerősödésével sem. Sőt, olyan nehézségeket támaszt, melyekre soha nem volt példa az emberiség történetében.

Az összehasonlító vallástörténet nem csak a régen volt dolgokkal foglalkozik, hanem a jelen társadalmi és kulturális különbségeiben is meglátja az összefüggéseket.

Azok a társadalmak – mint például az iszlám világ – ahol a vallás totalitárius rendszere mindent áthat – az élet egészére ad pontos, részletes útmutatást – igényli az ilyen szemléletet.

1. kép: muszlimok aránya a Földön, a lakosság arányának százalékos eloszlásában (2009-es adatok alapján)¹⁷

Földünk népességének egynegyede muszlim, azaz az iszlámvallás híve. Hazánkban is egyre több muszlim él¹⁸, sőt vallási identitásukat kereső honfitársaink közül is többen válnak muszlimmá.

Viszonyok és viszonyulások – „Az Iszlám világ és a Nyugat”.

Hivatkozva Samuel P. Huntington „A civilizációk összecsapása és a világrendek átalakulása” című művében leírtakra, azt mondhatjuk: hogy az iszlám civilizáció alkalmazkodott a nyugathoz, de az új rendet nem a nyugati ideológiákban, hanem magában az iszlámban kívánja megtalálni.

Soha nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy „a civilizációk közül, egy másik civilizáció szemszögéből lényegesen egységesebbnek tűnnek, mint amilyenek valójában”¹⁹.

Nők az iszlám világban

„A legjobbak köztetek pedig azok, akik legjobbak asszonyaikhoz” (at-Tirmidi)²⁰

Az iszlám világgal és muszlim nők életével kapcsolatosan számtalan tévhit, előítélet létezik a nyugati emberek fejében. Ezek még olyan országokban (pl. USA, Németország, Franciaország stb.) is táptalajt lelnek, ahol a lakosság hazánkénál jelentősebb hányada a civilizáció valamely kultúrájából származik. A nők helyzetének kérdése különösen

¹⁶ Huntington 51. o.

¹⁷ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ea/World_Muslim_Population_Pew_Forum.png

¹⁸ A Magyarországi Muszlimok Egyházának (MME) elnöke, Sulok Zoltán egy nagyon részletesen kidolgozott tanulmánya szerint mintegy 30.000 fő. Rendszeres vallásgyakorlók ebből kb. alig 3000 fő.

¹⁹ Rostoványi 46.

²⁰ At-Tirmidi: Abu Eisa Mohamed ibn Eisa ibn Szúra asz-Szulami at-Tirmidi, Tirmid városban született Dzsáhún szélén a Hidzsra után 209-ben (824-ben). Hidzsász, Irak és Khoraszán lakóitól hallott hadiszokat. Közmegegyezés alakult ki arról, hogy imám (vezető) és szaktekintély volt, olyannyira, hogy al-Bukhári is támaszkodott rá és vett át tőle, annak ellenére, hogy tanítója volt. Tirmidben halt meg a Hidzsra után 279-ben (892-ben), 70 évesen. Számos könyvet írt az ilalról (a hagyományláncolat hibáiról) és más vallási témákról.

(Forrás: http://www.iszlamweb.hu/index.php?content_type=article&content_id=214)

foglalkoztatja a nyugatiakat, de az iszlám világon belül is fontos társadalmi és politikai kérdéssé vált. Olyan kérdés ez, mely megkívánja, hogy több oldalról és szemszögből tanulmányozzuk – egyaránt fontosak a történeti, vallási, jogi, politikai, társadalmi, kulturális és irodalmi aspektusok.

A nők helyzetétől és szerepétől nem választható el a gyermekek világa. A muszlim nők életük egy bizonyos szakaszában családanyák. Kötelességtudatuk, elhivatottságuk és ezzel társadalmi felelősségvállalásuk is jelentősen más irányt mutat, mint nyugati társaik céljai és életlehetőségei, vagy a velük szemben támasztott elvárások.

Az iszlám tanítása szerint a férfi és a nő egyenlők egymással, de nem azonosak. Ez megmutatkozik biológiai felépítésükben, mely egyben meghatározza ontológiai küldetésüket. A társadalom egységére és gyarapodására, szellemi fejlődésére és általános jólétére való szüntelen törekvés isteni előírás, ezért a nők anyai szerepe egyfajta hitvallás, mellyel a közösség (*umma*)²¹ alapvető egységének, a családnak gondos irányításával magát az isteni rendet szolgálják. A hagyomány szerint²² maga Mohamed próféta mondta, hogy „Az *anya lábainál terül el a paradicsom*”²³. Tehát a világ rendje, boldogsága, tudása – azaz összességében tekintve jóléte – attól függ, milyenek azok az anyák, akik a társadalom tagjait felnevelték.

Rendezett és szélsőségektől mentes körülmények között a leánygyermekek is tanulnak, ez természetesen függ képességeiktől, a szülők anyagi helyzetétől, vagy annak a közegnek a szokásaitól, melyben élnek. Azután életük egy későbbi szakaszában, mikor gyermekeik már megnőttek és nincs igényük anyjuk állandó jelenlétére, a nő ismét munkát vállalhat.

Tehát a tanult nő általánosan elfogadott jelenség az iszlám világban, sokan képzik magukat az otthon eltöltött évek alatt is, hogy saját gyermekeiket jobban taníthassák, valamint később a munka területén hasznos tagjai legyenek a társadalomnak.

„A nő egyenlő a férfival a műveltségre és a tudásra való törekvésben. Amikor az iszlám előírja a muszlimoknak a tudásra való törekvést, akkor nem tesz különbséget nő és férfi között. Majdnem tizennégy évszázaddal ezelőtt, Mohamed kijelentette, hogy a tudásra való törekvés muszlim nőknek és férfiaknak egyaránt kötelező.”²⁴

2. kép: Diplomaosztó a gázai Iszlám Egyetemen²⁵

Női viseletek és viselkedési szabályok

A vallásjogi előírásokon és kötelezettségen kívül a nők helyzete nagy különbségeket mutat az egyes muszlim országok között, sőt egyazon ország váltakozó kormányzásának időszakai alatt is. Ezek az eltérések azonban nem az iszlámból erednek, hanem sokkal inkább a különböző kultúrák szokásain és irányelvein alapulnak. „Már gyermekkorunkban megtanultuk, hogy a vallásnak a férfiolvasata volt az, ami behatárolta a nők lehetőségeit, nem maga a vallás.” Írja Benazir Bhutto²⁶, az iszlám világ első szabadon választott női miniszterelnöke.

Alapjaiban, az iszlámban a nő jogai és kötelességei egyenlő mértékűek a férfival, de nem szükségszerűen azonosak, felelőségük mértéke megegyezik, de az élet más-más területeire terjed ki. A kereszténység tanításával ellentétben a Korán állásfoglalása szerint a nő nincs alárendelve a férfinak, nem alacsonyabb rendű teremtmény.²⁷ Viszont a rendszer alapvetően

²¹ Umma, azaz hívők (muszlimok) közössége. A közösség méretétől függetlenül, mely lehet akár csak egyetlen család, egy település, ország, vagy akár a Földön élő minden muzulmán.

²² A *szunna* az iszlám *szunnita* ágában *Mohamed próféta* és társai cselekedeteinek, tanításainak összességét jelenti. A szunna a Korán utalásain kívül elsősorban a Mohamed életére vonatkozó hagyományokra, az ún. *hadiszokra* épül.

²³ Bhutto 71. o.

²⁴ Maged 42. o.

²⁵ Forrás: <http://alethonews.wordpress.com/2010/01/28/photographs-from-the-islamic-university-of-gaza/>; Letöltés: 2012.10.30.

²⁶ Pakisztán miniszterelnöke 1988-ban húsz hónap után buktatják meg, 1993-ban újraválasztják, és három évig tudja megtartani posztját. Született: *Karacsi, 1953. június 21.* – Merénylet áldozata lett: *Ravalpindi, 2007. december 27.*

²⁷ Maged 337. o.

az i.sz. 7. századi arábiai szokásokon nyugszik, melyben a nők és a férfiak életfeladatai alapvetően különböztek. „Igen rövid idő alatt, a 9-10. századra már ki is formálódott az iszlám teljes, ekkor már írásban is lefektetett, majd jogilag is kodifikálódott rendszere, s ennek gyakorlati útmutatója, a muszlimok mindennapi viselkedését részleteiben is szabályozó 'magatartási kódex', a saría.”²⁸

Ennek fényében érdemes itt felidézni a hét évszázaddal későbbi keresztény Európából Emmanuel Le Roy Ladurie: *Montaillou, egy okszitán falu életrajza (1294-1324)* című könyvéből. Montaillou dél francia vidék a Pireneusok lábánál. Paraszti kultúrája hatalmas nőgyűlölő háttérrel hordoz ebben a korban. Szerintük a női lélek, mint olyan nem nyerhet bebocsátást a Paradicsomba az asszony halála után, akikben lakozott; e léleknek előbb arra van szüksége, hogy egy hímnemű lényben lakozzék (ha csak rövid időre is). „Semmit nem ér a férfi, ha nem ura a feleségének. A nők ördögök. Az asszony lelke a koca lelke, vagyis szinte semmi!”²⁹

Nyugodtan kijelenthetjük, hogy az iszlám vallásjogi rendszere keletkezésének időpontjában hihetetlen változásokat - teljes modernizációt hozott, melynek hatására egészen a koraujkor végéig bőven megelőzte a keresztény Európát. Le kell szögeznünk, hogy ez alapjaiban még ma is élhető, fenntartható és boldog világot biztosít a benne élők számra. „Az iszlám a magasan fejlett társadalmi élet vallása.”³⁰ Természetesen az elmúlt majd ezernégyszáz év alatt ennek is jelentkeztek vadhajtásai, akár a túlzott modernizáció, akár a hagyományokhoz való erőszakos visszatérés irányába. Erről még későbbiekben szeretnék röviden szólni.

A fennmaradás és a túlélés legalapvetőbb élettörvényeinek megfelelően a nők elsődleges feladata az anyaság, a család, a gyermeknevelés területére koncentrálódott, míg a férfiak kötelessége volt ennek teljes biztonságát megteremteni és a család minden tagját ellátni az élethez szükséges dolgokkal tehetségük és lehetőségeik szerint.

„Próféta mondd a feleségeidnek, a leányaidnak, és a hívők feleségeinek, hogy borítsák az (orcájukra) köntösük egy részét! Így érhető el leginkább az, hogy elismertessenek és ne zaklatassanak. Allah megbocsátó és könyörületes.”³¹

„És mondd a hívő nőknek, hogy süssék le a tekintetüket és ügyeljenek a szemérmükre és ne mutassák a díszeket, csupán azt, ami látható és kendőzzék el a ruha kivágásukat és ne mutassák díszüket kivéve férjüknek, atyjuknak, apósuknak, fiaiknak, férjük fiainak, fivéreiknek és leány testvérük fiainak, asszonyaiknak, a (rabszolganőknek), akiket jobbjuk birtokol, és férjiszolgáiknak, akikben (már) nincs (nemi) vágy, és a gyermekeknek, akik még nem tudnak semmit a nők szemérméről, és nem szabad a lábukkal dobogni, nehogy kitudódjék az elrejtett díszük. Ti hívők! Forduljatok mindnyájan megbánóan Allahhoz! Talán boldogultok.”³²

Sok szakirodalom keveri a különböző muszlim női viseletek nevét, típusát – nem is szólva a internetes honlapok tartalmairól és képeiről. Szeretném az alábbiakban ezeknek néhány, sokat emlegetett alaptípusát bemutatni és hozzá a kapcsolódó magyarázatokat is megadni:

Burka

A 19-20. században az afgán nők legnagyobb részének ismeretlen volt a burka. Pedig évszázadokon át használták, de csak a népesség egy nagyon szűk rétege a Hindukus lejtőin élő pastu törzsek közül néhány. A 20. század elején vezették be ismét, mikor az uralkodó elrendelte, hogy háremhölgyei és feleségei a (mintegy 200 hölgyet érintett) palotán kívül kötelesek viselni ezt a ruhadarabot, hogy a köznép egyetlen sóvár tekintete ne illssze őket. Ezek gazdagon himzett selyem ruhadarabok voltak és az ötvenes évekre a felsőbb társadalmi rétegek divatjává vált

3. kép: Afgán nők burkában³³

Maga a burka egy, a teljes testet betakaró lepel. A fejükön pnttal, vagy gumival rögzítik a nők, hátul teljesen földig ér, elől csípőig. Kilátni belőle csak egy keskeny, rácsosra

²⁸ Rostoványi 22. o.

²⁹ Le Roy Ladurie 273. o.

³⁰ Al-Hashimi 62. o.

³¹ Korán: A szövetségesek, 33. szúra, 59. ája (vers)

³² Korán: A világosság 24. szúra, 33. ája

³³ Forrás: <http://thepulpit.freedomblogging.com/tag/islam/>; Letöltés: 2011.10.22.

himzett nyíláson lehet. Bár viselőjének mindkét keze szabad, mégis meglehetősen kényelmetlen viselet.

Az 1996 őszen hatalomra került tálib rendszer vezette be, minden nő számára kötelezően, a leányoknak 10-12 éves koruktól kellett hordaniuk.

A tálibok szó szerint értelmezve a Koránt a 7. századi állapotokat kívánták visszaállítani Afganisztánban. A nők nem dolgozhattak, a leányok nem járhattak iskolába. Bezárták az általános műveltséget oktató tanintézeteket és csak a rendszer elveihez hű férfiak taníthattak hitismereteket és csak fiúgyermek számára.

A nők nem táncolhattak, nem énekelhettek még saját otthonaikban sem, a gyemekektől elszedték és megsemmisítették a figurális játékokat (babák, plüssmacik stb.). Tilos volt a magas sarkú cipő viselése és a körömlakk, szájrúzs használata is. A törvény ellen vétőket üldözték, azonnak és nyagyon súlyosan megbüntették. A nők nem részesülhettek orvosi ellátásban, a modern orvoslás isten ellen valónak és bűnnek számított. Csak férfi felügyelettel hagyhatták el otthonaikat.

Az amerikai hadsereg a 2001. szeptember 10-i toronytámadás után két hónappal lerohanta és elfoglalta Afganisztánt, de a félelmet a szorongást és az elnyomottság érzését még sokáig nem tudták kiűzni a nők szívéből.

Erről az első szabad tavaszról számol be nagyon hitelesen és részletesen *Asne Seierstad: A kabuli könyvtáros* című dokumentumregénye.

Csador

Iránban, Reza Pahlavi sah nyugati mintát követő modernizációs politikájának sok ellensége volt. Amikor ennek jegyében államilag betiltatta a kendő (hidzsáb) viselését, sok asszony hetekig, hónapokig nem tudott kimenni az utcára.

4. kép: Irán, a teheráni egyetem női udvara³⁴

Itt szeretném idézni Dr. Anwar Klára muszlim vallásjogászt, az MME hittanárát: „A kendő viselete egyáltalán nem kötelező, felvétele eleve a muszlim nőnek szívéből kell, hogy fakadjon, azaz a hit szívből eredő külső megnyilvánulása.” Tehát a kendő, vagy fátyol viselése egyfajta hitvallás, a hit külső megnyilvánulása, vallási jelkép.

Ebben az összefüggésben érdemes megvizsgálni a nyugati világ női divat kultúrájának fejlődését. A 20. század első felében a nők elképzelhetetlennek tartották, hogy kalap, kendő, vagy sapka nélkül nyilvánosan megjelenjenek. Saját civilizációjuk szokásait nagymértékben változtatta meg a II. Világháború, melyet akár határvonalnak is tekinthetünk. Az azt megelőző társadalmi szabályok, melyek meghatározták az öltözködést, a viselkedést, a nemek egymáshoz való viszonyát, valamint a család és a vallás fogalmát, még sokkal közelebb álltak a mai iszlám világ alapvető normáihoz, mint azt mai fejlettségünk gondolnánk.

Tehát az iráni kettősség, mely a modernizáció és a hagyományörzés közötti oda-vissza váltást jelentette sok szélsőséges megnyilvánulásra adott okot mindkét fél számára.

1979-ben, mikor Khomeini ajatollah iszlám forradalma győz egyik napról a másikra tér vissza a régi rend egy szigorított, fegyveres hatalommal és elnyomással párosított változata.

Ahogy Afganisztánban is, úgy Iránban is azonnal a nők jogait csorbították meg. Bár továbbra is tanulhattak és dolgozhattak, olyan diszkriminatív megkülönböztetés áldozataivá váltak, mely szintén nem egyeztethető össze az iszlám alapvető normáival.

Például a házasságtörés esetében mindkét rezsím bevezette a halálbüntetést (megkövezésre ítélték a bűnös asszonyt). Azonban a tényekhez hozzátartozik, hogy már az is bűnnek számított, ha egy nő szóba állt az utcán egy idegen férfival – még arra a kérdésre sem volt szabad válaszolni, hogy mennyi az idő, vagy merre van ez és ez az utca. A lányoknak tilos volt nevetni közterületen (az iskola is közterület), tilos volt szaladni a busz után, és a csador alatt nem hordhattak feltűnő színű, figurális mintával ellátott ruházatot, vagy szűk nadrágot.

³⁴ Forrás: <http://m.muslimblog.co.in/muslim/muslim-women-and-understanding-of-quran>.

Letöltés: 2011.10.22.

A csador egy félkör alakú lepel, mely egészen bokáig ér. Kendő szeűen eltakarja a fejet és befedi az egész testet. Nehézsége, hogy kézzel kell összefogni, tehát viselőjének egyik keze mindig foglalt. Ennek hátközépig érő változata a kimár. Melyet hosszú nadrággal és kabáttal, vagy bő, köntös szerű felsőruházattal viseltek. Ezt már az áll alatt össze lehetett fogni. Színe többnyire fekete, mert ez a szín a fény-árnyék hatások miatt teljesen leplezi viselőjének alakját. Természetesen bármilyen más színű és mintájú anyagból is készülhet csador.

Az iráni iszlám forradalom éveiről, és az Irakkal folytatott háború viszontagságos körülményeiről nyújt nagyon pontos képet *Azár Náfiszi: A Lolítát olvastuk Teheránban* című regénye női szemmel, főleg a nők és lányok életére reflektálva.

Nikáb

Ellentétben a burkával és a csadorral a nikáb nem egy bizonyos ruhadarabot, hanem egy öltözet együtttest jelent.

5. kép: Nők nikábban³⁵

Teljes a nikáb akkor, ha viselőjének csak a szeme körüli vékony csík látszik a testéből, ezt is többnyire napszemüveg védi az arabiai nap erős fényétől. A nikáb is legtöbbször fekete, a nagy melegben egészen vékony anyagból is készülhet, mert nem látszik át. Része egy teljes testet eltakaró, hosszú felsőruha, fejkendő, kesztyű, természetesen zárt cipő, vagy átlátszatlan harisnya és egy arckendő, mely mint írtam, csak a szemeket hagyja szabadon. Ez a viselet az Arab-félszigeten gyakori³⁶, Szaúd-Arábiában a nők számára kötelező.

Szaúd-Arábiában máig sincs polgári törvénykönyv, hanem a saría, az iszlám vallásjog a törvény. A nőknek nincs választójoguk, egyedül nem utazhatnak, nem vezethetnek autót sem. Viszont a tanulás útja nyitva áll előttük, sokan szereznek diplomát olya szakmákból, melyeket később esetleg használni fognak tudni.

A nők munkavállalásának összefüggésében érdemes megemlíteni, hogy vannak bizonyos szakmák, melyeket kifejezetten nőknek vannak fenntartva, vannak, ahol a feladatok és a területek megosztásával, férfiakkal dolgoznak közösen és vannak kizárólag férfiaknak fenntartott szakmák. Olyan esetek ritkán fordulhatnak elő, hogy nő legyen egy férfi főnöke, főleg ha korban nem jóval idősebb nála. Női szakmák a nő-, gyermek-, és csecsemőgyógyászat, az ezeket kiszolgáló és segítő tevékenység (asszisztens, nővér, laboráns, gyógyszerész stb.),s a tanári pálya

6. kép: Gyermekorvos³⁷

Meg kell jegyezni, hogy még az orvosi ellátásban is gondosan ügyelnek a testi kapcsolatok vallásjogban meghatározott rendjére. Amennyire lehet ruhában, vagy letakarva vizsgálják a beteget, a betegápoló személyzet minden esetben azonos nemű a beteggel. Lévén, hogy a levetközöttség, felöltözöttség fogalmai teljesen mások, mint a világunkban meg kell jegyezni, hogy férfiak ködöktől térdig, nők válltól térdig még azonos neműek előtt is el kell takarják testüket.

Hidzsáb

A hidzsáb, azaz a kendő viselése az egész világon minden muszlim nő számára vallási előírás, hitvallásuk³⁸ jele.

Feladata, hogy takarja a nő haját, nyakát, fülét. Ennek másik változata az al-almira, mely két külön kendőből áll, az egyik a haját szorítja le, amásik a fület, nyakat takarja el.

³⁵ Forrás: <http://izzatulillah.wordpress.com/2008/01/09/women-in-islam/>; Letöltés: 2011.10.22

³⁶ Bár Egyiptomban és a térség más országaiban is megjelenik.

³⁷ Forrás: <http://idealmuslimah123.blogspot.com/2011/03/rights-of-women-in-islam.html>; Letöltés: 2011.10.22.

³⁸ Ez nem számít különlegesnek, hiszen zsidó nők (ortodox, hasszid) számára is kötelező a haj, mint szexuális szimbólum elfedése.

Ezt már tetszés szerinti ruhákkal lehet párosítani, a fiatalok szívesen viselik farmarnadrággal is.

7. kép: Tawakul Karman és a hidzsáb³⁹

Szeretném az említés szintjén bemutatni Tawakul Karman asszonyt, az első muszlim nőt, aki megkapta a Nobel-Békedíjat. 2011-ben megosztva másik két afrikai hölgyel nyerték el a kitüntetést.

Tawakul Karman (1979. 02. 07. Jemen) jemeni békeaktivista, aki a nők jogaiért küzd, három gyermek édesanyja.

A másik híres muszlim hölgy, akit szeretnék még röviden bemutatni, Benazir Bhuttó, az iszlám világ első szabadon választott női miniszterelnöke volt. Kétszer választották meg, minkétszer lemondásra is kényszerítették. 2007-ben újra elindult a választásokon, egy öngyilkos merénylő áldozata lett december 27-én. Három gyermek édesanyja volt.

7.kép: Benazir Bhuttó⁴⁰

A pakisztáni viselet sokban különbözik az iszlám világ egyéb női ruhadarabjaitól, erős indiai hatásra a felkendő viselése nem annyira szigorúan szabályozott, sajlának hívják ezt a változatát.

A kendő viselésének korlátozása – hidzsáb törvény nyugat-európa egyes országaiban

A nyugati demokráciák alapvetően megengedik a vallásszabadságot és vallási jelképek viselését. A kendő, vagy fátyol viselése hitvallása a muszlim nőnek, ezzel a Korán előírását teljesíti, mely szerint csak az arca és a keze lehet látható.

Az európai emberek szeme nincs hozzászokva a teljes testet és arcot eltakaró nő ruhadarabok látványához. Ez joggal, vagy vélten vált ki félelmet és ellenszenvet. Azok az országok, ahol a társadalom arányához képest sok muszlim él és közülük sokan ragaszkodnak konzervatívnak tűnő hagyományaihoz, ott az állambiztonság érdekében törvényeket hoztak. Természetesen ezek igazságosságát és jogosságát is érdemes mindkét fél szemszögéből megvizsgálni, vagy legalább röviden bemutatni az álláspontokat.

Ha az iszlám világ ezernégyszáz éves kultúráját és hagyományait tekintjük, be kell látnunk, hogy a rendszer, melyet saját maguknak – a maguk civilizációjának szabályaiként megalkottak – működik. Természetesen nem, vagy csak korlátozásokkal alkalmazható egy másik civilizáció keretein belül. Az elmúlt évtizedekben az nyugati emberek szeme hozzászokott a kevesebb, testhez simuló ruhadarabok látványához és csak nehezen tudjuk elképzelni a teljes muszlim női öltözet jogosságát.

8. kép: Női öltözékek nyugati és iszlám mértékkel⁴¹

Több európai országban hoztak olyan törvényeket, mely tiltja a muszlim nőknek a teljes öltözet viselését, voltak olyan próbálkozások, melyek a fejkendőt alapjában véve tiltották be a nyilvános helyeken.

Ha itt élünk egy másik civilizációban, nekünk is be kell tartanunk az ottani szabályokat – „Rómában élj úgy, mint a rómaiak!” – bizonyosan lehetne rá megoldást találni, hogy a nyugati világban élő muszlim nők se érezzék magukat teljesen kiszolgáltatottnak. Hiszen be kell látnunk, ha valakit törvényesen eltiltanak hitének megvallásától és azt is megtiltják neki, hogy olyan mértékben fedje be testét ruhával, ami számára a felöltözöttség biztonságát kelti, akkor ez semmiképpen nem tesz eleget a vallásszabadság és az emberi jogok feltételeinek.

A másik oldalról viszont, mint a fentiekben bemutattam, van rá lehetőség, hogy ők is, a mi civilizációnk tagjaiként is eleget tegyenek vallási kötelezettségeiknek és mégis beilleszkedjenek a környezetükbe.

³⁹ Forrás: <http://www.enduringamerica.com/home/2011/12/11/yemen-document-the-nobel-peace-prize-speech-of-tawakkul-karm.html>; Letöltés: 2012.06.06

⁴⁰ Forrás: <http://www.bisp.gov.pk/acknowledgements.aspx>; Letöltés: 2011.10.22.

⁴¹ Forrás: <http://blogs.taz.de/arabesken/category/frauen/>; Letöltés: 2011.10.22.

Mindkét oldalról megismerni, elismerni, elfogadni és nyitni kell! Ellenkező esetben a globalizáció visszajára fordul és a kölcsönös előnyök helyett az ellentétek kiélezésének válik eszközévé, avagy színterévé.

Irodalomjegyzék

- **KORÁN** – Simon Róbert fordítása, negyedik kiadás (2001); Helikon Kiadó, Budapest
- **Balogh Tímea (2007):** „*A nők helyzete az iszlámban*”; Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar – Gazdaságdiplomácia és Nemzetközi Menedzsment Szak
- http://elib.kkf.hu/edip/D_13651.pdf
- **Bhutto, Benazir (2007):** *A kelet lánya*, Ulpius-Ház Könyvkiadó, Budapest
- **Dobrovits Mihály (é.n.):** „*Szex és Iszlám*”; Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-tár
- <http://tereless.hu/keletkultinfo/dobrovits.html>
- **Huntington, P. Samuel (2008):** *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, Európa Könyvkiadó, Budapest
- **Kéri Katalin (2003):** „*Holdarcú, karcsú ciprusok —Nők a középkori iszlámban*” — És más írásai az iszlám történetéről
- <http://kerikata.hu/>
- **Le Roy Ladurie, Emmanuel (1997):** *Montaillou*, Oziris kiadó, Budapest
- **Maged, Elloulou Mustafa (2007):** „*A nő helyzete az arab társadalomban-a modern egyiptomi irodalom és feminizmus tükrében*”; Miskolci Egyetem BTK - Irodalomtudományi Doktori Iskola, Irodalom és Kultúratudományok (Prof. Dr. Kemény Dénes)
- <http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=219>
- **Maros Kitti (2008):** „*A japán, a kínai, a muzulmán, a hindu jogi kultúra és ezek modernizációs lehetőségei*”; Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar - Doktori Iskola - Jogelméleti Program (Prof. Dr. Visegrády Antal)
- http://doktori-iskola.law.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Maros_Kitti_Dolgozat.pdf
- **Náfiszi, Azár (2007):** *A Lolitát olvastuk teheránban*, Európa Könyvkiadó, Budapest
- **Rostoványi Zsolt (2004):** *Az iszlám világ és a nyugat*; Corvina Kiadó, Budapest
- **Seierstad, Asne (2005):** *A kabuli könyvárus*; Ulpius-Ház, Budapest

Túri Tamás: Elérhető múzeumok – közszolgáltatások komplex akadálymentesítése (Breuer Marcell Doktori Iskola, Pécs)

Bevezetés

Magyarországon az akadálymentesítés 1997-től vált kötelezővé. 1998. január 1-jét követően minden új építésű vagy felújítandó, átalakítandó épület tervezésekor, vagy kivitelezése során kötelezően figyelembe kell venni az akadálymentesítés szempontjait. Az Esélyegyenlőségi törvény (1998. évi XXVI törvény) már konkrétan szabályozza, hogy a közintézményeknek akadálymentesnek kell lenniük. Az egyenlő esélyű hozzáférést biztosító környezet nem kizárólag a fogyatékos személyek életkörülményeit javítja, hanem az időskorú, a beteg, a babakocsit használó emberek mindennapjait is megkönnyíti.

A környezet és a közszolgáltatás akadálymentes kialakításánál különböző embercsoportokat, ill. szituációkat kell figyelembe vennünk: (1) idősek (2) hátrányos helyzetűek - mozgáskorlátozottak, látássérültek, vakok, nagyothallók, siketek, ill. értelmi fogyatékosok ... (3) átmeneti fogyatékkal élők - kismamák, végtag töröttek ... (4) szituációk, helyzetek – csomagcipelés, bébi hordozós közlekedés, hátizsákos közlekedés, zajos környezetben való munkavégzés ...

Egyre több az időskorú ember és így a hozzáférhető környezetet igénylő személy. Növekszik a megváltozott munkaképességű személyek száma is. Abban, hogy mindenki egyaránt képes legyen arra, hogy az épített környezetet és a közszolgáltatásokat egyenlő esélyekkel használhassa, az építésznek rendkívül fontos szerep van.

Napjainkban sajnos számos középület „használatlan” ezen emberek számára. Saját munkáink során több középület komplex akadálymentesítését kellett építési engedélyezési és kiviteli terv formájában kidolgoznunk, megterveznünk (földhivatal, orvosi rendelő, művelődési ház, óvoda). Úgy gondoljuk, az építész feladata, hogy az egyetemes tervezési elvek alkalmazásával olyan környezetet formáljanak, amely mindenki számára egyenlően használható.

„A múzeumokra nézve az akadálymentesítés kötelező „... gondoskodni kell a közlekedés, a közterületek és a közhasználatú épületek több szempontú fizikai akadálymentesítéséről, az információkhoz való hozzáférésben és az információk megértésében akadályozott személyek szükségleteire figyelemmel a kommunikációs akadálymentesítésről. Az egyenlő esélyű hozzáférést akadályozó körülmények felszámolására komplex programot kell kidolgozni. (...) Az épített környezet akadálymentesítése, a fogyatékos személyek igényei szerinti átalakítása érdekében folytatni kell az érvényes építési jogszabályok és szabványok áttekintését, annak felmérését, hogy azok - közhasználatú építmények vonatkozásában - mennyiben teljesülnek. (...) Minden induló, új, állami forrásból, illetve EU forrásból történő beruházás esetén a támogatás odaítélésénél kötelezővé kell tenni azt, hogy a létesítendő épület, építmény, tömegközlekedési vagy egyéb közhasználatú eszköz megfeleljen az akadálymentes környezet elvárásainak.” (10/2006. II.16 sz. Országgyűlési Határozat az új Országos Fogyatékosügyi Programról – OFP)

Múzeumok

A múzeumok a tudományok és művészetek szentélyei. Az emberiség kultúrájának, fejlődésének tárgyi emlékeit egybegyűjtő, feldolgozó, rendező és másoknak bemutató kulturális intézmény. Napjainkra a múzeum, a múzeum fogalma erős változásokon ment keresztül.

1. ábra: Múzeumok funkciója régen

2. ábra: Múzeumok funkciója ma

A múzeumok ma már nem csak egyszerűen kiállítások, rendezvényeknek adnak otthont. A látogatók már nem csak passzív szemlélői a kiállításoknak. Fontos szempont lett a

látogatóbarát kiállítások létrehozása, a modern technikai eszközök igénybevételével az interaktív közreműködésre készítetés, hogy a látogató maga is részévé váljon a kiállításnak.

3. ábra: Múzeumok látogatói szemmel

A múzeum épületek gyakran városi „tereptárgyak” és ugyanúgy részei a múzeumi élménynek, mint a kiállítások és programok bennük. A múzeumok funkcionális rendje alapvetően két részre osztható: a közönség oldalra és az intézményi oldalra. Az utóbbi időben számos múzeum ismerte fel közönségének sokszínűségét. Rábredtek arra, hogy a kiállításnak többnek kell lennie, többet kell adnia, meg kell oldania a felmerülő kérdéseket.

A múzeumok, kiállítóhelyek látogatói között Magyarországon alig találunk fogyatékos embereket. Pedig a fogyatékkal élők egy része a múzeum „sokszínű” közönsége. Múzeumaink az ehhez szükséges személyi és technikai feltételeket nem tudják biztosítani, nincsenek felkészülve a fogyatékos emberek fogadására.

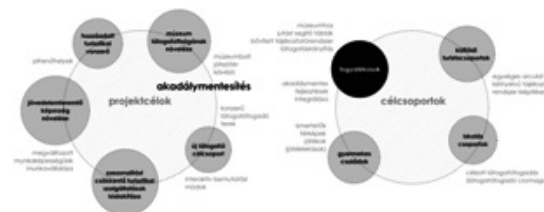
4. ábra: Múzeumi látogatottság (2008 – 2009) állandó kiállítások esetén

5. ábra: Múzeumok fejlesztendő területei

2006-ban egy új nemzeti programban (10/2006. II.16. sz. Országgyűlési Határozat az új Országos Fogyatékosügyi Programról – OFP) hivatalosan is megfogalmazták, hogy a közönséget fogadó intézményekben, tehát a múzeumokban is a fogyatékos látogatók számára segédfelszereléseket kell biztosítani.

„A múzeumokra nézve az akadálymentesítés kötelező „... gondoskodni kell a közlekedés, a közterületek és a közhasználatú épületek több szempontú fizikai akadálymentesítéséről, az információkhoz való hozzáférésben és az információk megértésében akadályozott személyek szükségleteire figyelemmel a kommunikációs akadálymentesítésről. Az egyenlő esélyű hozzáférést akadályozó körülmények felszámolására komplex programot kell kidolgozni. (...) Az épített környezet akadálymentesítése, a fogyatékos személyek igényei szerinti átalakítása érdekében folytatni kell az érvényes építési jogszabályok és szabványok áttekintését, annak felmérését, hogy azok - közhasználatú építmények vonatkozásában - mennyiben teljesülnek. (...) Minden induló, új, állami forrásból, illetve EU forrásból történő beruházás esetén a támogatás odaítélésénél kötelezővé kell tenni azt, hogy a létesítendő épület, építmény, tömegközlekedési vagy egyéb közhasználatú eszköz megfeleljen az akadálymentes környezet elvárásainak.” (10/2006. II.16 sz. Országgyűlési Határozat az új Országos Fogyatékosügyi Programról – OFP)

6. ábra: Múzeumok hosszú távú innovatív hasznosítása

A magyarországi múzeumokban nem is olyan régóta veszik számba a fogyatékkal élő látogatókat. A fogyatékkal élő személyek eltérő szükségletekkel rendelkeznek, ezért minden eltérő csoportot figyelembe kell venni. Ilyenek a látás-, hallássérültek, mozgáskorlátozottak, értelmileg akadályozottak, kommunikációban korlátozott és az autizmussal élő, a súlyosan vagy halmozottan fogyatékos személyek.

7. ábra: A kiállítások funkcionális összetettsége

Egyenlő esélyű hozzáférés

„Az egyenlő esélyű hozzáférés biztosítása, a megfelelő tárgyi környezet kialakítása mellett sok múlik az épületekben található szolgáltatások kialakításán és működtetésén. A gazdasági, társadalmi, kulturális, szabadidős és rekreációs tevékenységekben való részvétel egyenlő esélyeinek biztosítása érdekében a létesítés mellett az üzemeltetés, azaz a szolgáltatás akadálymentessége is fontos szerepet játszik.” (Tóth E.)

A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény 2007. évi módosítása jelentős szemléletbeli változást eredményezett. Ezt megelőzően elsősorban a mozgássérült személyek szükségleteit szem előtt tartó középületek akadálymentesítési kötelezettségeit, követelményeit felváltotta a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés megteremtése.

"egyenlő esélyű hozzáférés: a közszolgáltatás egyenlő eséllyel hozzáférhető akkor, ha igénybevétele - az igénybe vevő állapotának megfelelő önállósággal - mindenki, különösen a mozgási, látási, hallási, mentális és kommunikációs funkciókban sérült emberek számára akadálymentes, kiszámítható, értelmezhető és érzékelhető; továbbá az az épület, amelyben a közszolgáltatást nyújtják, mindenki számára megközelíthető, a nyilvánosság számára nyitva álló része bejárható, vészhelyzetben biztonsággal elhagyható, valamint az épületben a tárgyak, berendezések mindenki számára rendeltetésszerűen használhatók és a szolgáltatások egyformán igénybe vehetők." (1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról)

A komplex akadálymentesítés határideje 2015. Ezt követően az akadálymentes környezet igényeinek nem megfelelő közhasználatú létesítmények, közszolgáltatások üzemeltetői szankcionálhatók.

Mivel a múzeumok többségénél az épület már adott, a meglévő lehetőségekkel kell megfelelően gazdálkodni. Nehéz a helyzet a meglévő vagy a műemléki épületek esetében a fizikai akadálymentesítések során. A múzeumi funkció esetében sem merülhet ki az akadálymentesítés, a fogyatékos személyek fogadása az épületek átalakításában.

8. ábra: A fogyatékoság meghatározása és típusai

Akadálymentesítés

„Akadálymentes egy épület akkor, ha annak kényelmes, biztonságos, önálló használata minden ember számára biztosított, ideértve azokat az egészségkárosodott egyéneket vagy embercsoportokat is, akiknek ehhez speciális létesítményre, eszközre, illetve műszaki megoldásra van szükségük.” (1997. évi LXXVIII. tv. 2.§ 1 bekezdés)

9. ábra: A fogyatékos és nem fogyatékos emberek régiónkénti területi megoszlása

10. ábra: A fogyatékos személyek aránya a háztartásokban és a fogyatékos gyermekek aránya

Az akadálymentesítés nagy előnye, a fogyatékkal élő személyek közszolgáltatáshoz való egyenlő esélyű hozzáférése mellett, hogy a fogyatékkal élők speciális helyzetének figyelembevétele az általános látogatóközönség jobb minőségű fogadásához is vezet a megközelíthetőség, a tájékozódás, a kényelem tekintetében.

Elérhető múzeumok

A múzeumok akadálymentes kialakításánál figyelembe kell venni az építészeti, műszaki és üzemeltetési adottságokat. A meglévő és újonnan tervezett múzeumok akadálymentes tervezésénél valamennyi fogyatékosági típusra figyelemmel kell lenni. A meglévő múzeumépületek esetén a hozzáférhetőség jelenlegi állapotát kell megvizsgálni, a közlekedést, a megközelíthetőséget, a parkolást, a bejáratokat, a jelzési rendszereket, a szolgáltatások hozzáférhetőségét, a megvilágítást, a táblák – feliratok rendszerét. Fel kell térképezni az akadályokat.

A múzeumok akadálymentesítésének két alapvető követelménye a látogathatóság és az adaptálhatóság.

„Látogatható az épület, ha minden használó képes látogatása céljának megfelelően önállóan és egyenlő módon használni. ... Az adaptálhatóság a környezet nagyobb felújítási, átalakítási munkálatok nélküli átalakíthatóságát jelenti, hogy az megfelelően az épületet vagy lakóházat, illetve a külső környezetet használó emberek változó igényeinek, szükségleteinek.” (Szabó Zs.)

Ha a kulturális intézményeket vizsgáljuk akadálymentesség szempontjából, az elsőszámú probléma a helyváltoztatás. Mivel az akadálymentesség kérdése a társadalom jóval nagyobb szegmensét érinti, mint amire a fogyatékkal élőkkel kapcsolatban gondolni szokás. A népesség öregedése az elsősorban számba vehető meghatározó tendencia. Egyre több az időskorú ember és így a hozzáférhető környezetet igénylő személy is. Növekszik a megváltozott munkaképességű személyek száma is.

Abban, hogy mindenki egyaránt képes legyen arra, hogy az épített környezetet és a közszolgáltatásokat egyenlő esélyekkel használhassa, az építésznek rendkívül fontos szerepe van. Minden építész feladata és kötelessége, hogy az egyetemes tervezési elvek alkalmazásával olyan környezetet alakítson ki, amely mindenki számára egyenlően használható, hozzáférhető. Ezeknek a fontos elveknek a műszaki nyelvre való lefordítása és műszaki rajzi közérthetősége, ábrázolása a folyamat fontos része.

11. ábra: A múzeumi akadálymentesség felépítése és folyamata

A múzeumok komplex akadálymentesítését mindig az adott környezet, a helyszín és az adott szolgáltatás határozza meg. Az „ököl szabályok” ismereteseek, de nincs minden helyzetre előírás és „recept”. A cél minden esetben az egyszerű hozzáférhetőség biztosítása.

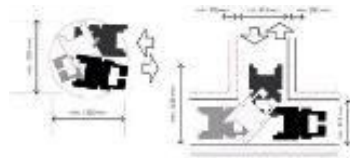
12. ábra: A múzeumi akadálymentesítési projekt előkészítése

A múzeumok komplex akadálymentesítésénél szem előtt kell tartani az egyetemes tervezési elveket, az alap építési és tervezési előírásoknak megfelelően kell eljárni, használva és figyelembe véve a hozzáférhetőségi irányelveket.

A fogyatékkal élő múzeumi látogatók számára is biztosítani kell a kényelmes és biztonságos közlekedést az épületekben és környezetükben. A fogyatékkal élők az ép emberekkel egyenrangú felhasználók. A kiállítás tervezők, kurátorok, gyűjtemények menedzserei, tervezők, szerkesztők, fejlesztők, múzeum pedagógusok és a kiállítási csapatok tagjai abban a különleges helyzetben vannak, hogy megoldást hozhatnak az intézmények komplex akadálymentesítési folyamatában.

A tervezési eszközöket, mint minden kreatív erőforrást működőképes megoldássá kell alakítani. Frissítések, finomítások és módosítások kidolgozására van szükség. Hozzáférhetőségi irányelvekre, iránymutatásokra van szükség a jövőben. Az iránymutatásoknak részben az egyetemes tervezési és részben az egyenlő hozzáférés kritérium követelményeinek kell megfelelnie.

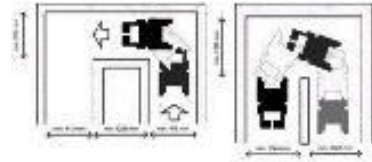
Ezek egyike a közlekedési útvonalak mérete, a megközelíthetőség és az ezek mindenki számára érthető kijelölése, a közlekedési útvonal jól megvilágított, világosan meghatározott, könnyen követhető legyen. A szintkülönbség áthidalást, akadálymentes leküzdését biztosítani kell minden felhasználó számára (rámpa, lift, emelőlap...).

13. ábra: Akadálymentes közlekedésvizsgálat – minimum helyigények

14. ábra: Akadálymentes közlekedésvizsgálat – minimum helyigények

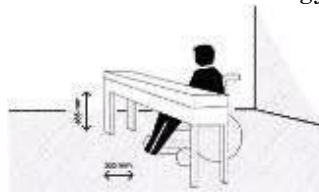
Biztosítani kell a vakok és gyengén látók számára biztonságos közlekedési útvonalakat (látható - érzékelhető információk, feliratok). Az infokommunikációs akadálymentesítés célja, hogy bármely fogyatékkal élő személy számára segítse az információ elérését és segítse a kommunikációs akadályok elhárítását.

Ilyen intézkedés az információs táblák (útvonaljelző táblák, irányjelző táblák, helyiségtáblák), térkép, vaktérkép elhelyezése, mely segíti a tájékozódást. A mobil FM rádiós indukciós hangerősítő készülék, vezető és figyelemfelhívó sáv elhelyezése, kontrasztos színezés, a szellemi fogyatékosok számára tájékoztató kiadványok készítése egyszerű szövegekkel, piktogramokkal, mely segítik az információ elérését.

A kiállítások létrehozásánál fontos szempont a hozzáférhetőség, hogy a kiállítási tartalom a többféle intellektuális látogatói szinthez igazodjon. A bemutatás lehetőleg több érzékszervi csatornán keresztül történjen.

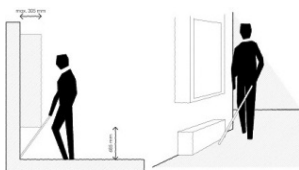
A kiállítási tárgyak (grafikák, kellékek...) vizuálisan elérhetőek legyenek a fogyatékkal élő emberek számára, a kiállítási tárgyak elhelyezése ne jelentsen a látogatók számára veszélyt. A kiállítások hasznos elemei lehetnek a hozzáférhető, tapintható és az audiovizuális „leírással” rendelkező kiállítási tárgyak (reprodukciók, modellek...).

15. ábra: Fekvő vitrin esetében a minimum körüljárhatóság

16. ábra: Vizuális hozzáférhetőség – kiállítási vitrinek kialakítása

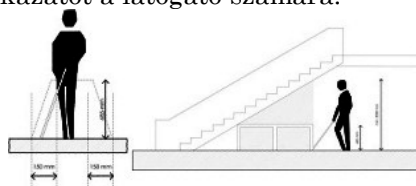
17. ábra: Falra függesztett tárgyak alsó részének kialakítása

18. ábra: Pihenősarkoknál kialakított munkahelyek kialakítása minimalizálja a különbségeket ülő és álló látogatók között

A sietek és nagyothalló emberek számára is biztosítani kell a hiányzó információkat, minden kiállítás tartalmazzon interaktív eszközöket, audiovizuális programokat (zene szöveggel, szövegbeszéddel, filmek felirattal...).

A belsőépítészeti kialakítás, a bútorok esetében is biztosítani kell a megtekinthetőségi hozzáférést, azon látogatók számára is, akik rövid ideig állva vagy csak ülve képesek ezt megtenni, ezért minden kiállításon ülőhelyet kell biztosítani. A vitrinek ne jelentsenek veszélyforrást, biztonsági kockázatot a látogató számára.

19. ábra: Közlekedési és veszélyes tartományok

Összefoglalás

A múzeum gerjeszti az érzékeket, ezért a kiállításnak többnek kell lennie egy egyszerű tárlatnál. Érthetőnek és élvezhetőnek kell lennie. A „mindent a szemnek és semmit a kéznek” jelszavak számos helyen már nem érvényesülnek. Úgy kell megtervezni a múzeumok kiállításait, hogy a látogatók, a „sokszínű” közönség, a fogyatékkal élők számára is izgalmas és vonzó módon megközelíthető, elérhető és befogadható legyen.

Irodalomjegyzék

- Tóth E. – Segédlet a közszolgáltatások egyenlő esélyű hozzáféréseinek megteremtéséhez – Komplex akadálymentesítés, szerk.: Pandula A., Dunakeszi, 2009.
- Turi T., Horváth M. - Közszolgáltatások komplex akadálymentesítése a gyakorlatban, szerk.: Bitay E., XVI. Fialtal Műszakiak Tudományos Ülésszaka Nemzetközi Tudományos Konferencia, Erdélyi Múzeum Egyesület, konferenciakötet, Kolozsvár, 2011.
- C. Ranise – „Érted?! – Értem?!” Hogyan fogadjuk fogyatékos embertársainkat múzeumainkban?, Oktatási segédanyag, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2009.
- Szabó Zs. – Akadálymentesítés - Szabadtéri Néprajzi Múzeumban 2008-2009 között végzett akadálymentesítési felmérései és projektmunkája alapján „Országos felmérés az iskolák múzeumhasználatáról”
- J. Majewski. - Smithsonian Guidelines for Accessible Exhibition Design, Smithsonian Accessibility Program, Washington DC

Kósa Balázs: Közszolgáltatások komplex akadálymentesítése a gyakorlatban – művelődési ház akadálymentesítése

(Breuer Marcell Doktori Iskola, Pécs)

Bevezetés

Magyarországon az akadálymentesítés 1997-től kötelező. 1998. január 01. óta minden új építésű vagy felújítandó, átalakítandó épület tervezésekor, vagy kivitelezése során kötelező figyelembe venni az akadálymentesítés szempontjait. Esélyegyenlőségi törvény (1998. évi XXVI törvény) konkrétan szabályozza, hogy a közintézményeknek akadálymentesnek kell lenniük. Az egyenlő esélyű hozzáférést biztosító környezet nem kizárólag a fogyatékos személyek életkörülményeit javítja, hanem az időskorú, a beteg, a babakocsit használó emberek mindennapjait is megkönnyíti.

A környezet és a közszolgáltatás akadálymentes kialakításánál különböző embercsoportokat, ill. szituációkat kell figyelembe vennünk:

- idősek
- hátrányos helyzetűek - mozgáskorlátozottak, látássérültek, vakok, nagyothallók, siketek, ill. értelmi fogyatékosok
- átmeneti fogyatékkal élők - kismamák, végtag töröttek
- szituációk, helyzetek – csomagcipelés, bébi hordozós közlekedés, hátizsákos közlekedés, zajos környezetben való munkavégzés

Egyre több az időskorú ember és így a hozzáférhető környezetet igénylő személy. Növekszik a megváltozott munkaképességű személyek száma is.

Abban, hogy mindenki egyaránt képes legyen arra, hogy az épített környezetet és a közszolgáltatásokat egyenlő esélyekkel használhassa, az építészeknek rendkívül fontos szerepe van.

Az építészek feladat, hogy az egyetemes tervezési elvek alkalmazásával olyan környezetet formáljanak, amely mindenki számára egyenlően használható. Ezeknek a fontos elveknek a műszaki nyelvre való lefordítása és műszaki rajzi közérthetősége, ábrázolása a folyamat fontos része.

Tervezési elvekről általánosan

Az akadálymentesség szempontjából legoptimálisabb építészeti megoldás megtalálásához a beruházó és tervező közös munkájára van szükség, amely nem nélkülözheti az adott épület funkcióinak, műszaki állapotának és szerkezeteinek részletes ismerete. A tervezési folyamatba célszerű bevonni az épületet használókat is, az ügyfelek és dolgozók tapasztalatainak figyelembevétele. A tervezési koncepció megfogalmazásánál fontos szempont a fogyatékossgal élő személyek véleménye is. Az igényeket és megvalósításukat komplexen kell kezelni, az épület használhatóságának jelentős javulását szem előtt tartva. Az épületeket és környezetüket nem csak a jelen igényekre, hanem a jövőbeni (használat és használók szempontjából változatos) folyamatosan változó igények figyelembevételével akadálymentesen kell megtervezni és kivitelezni vagy felújítani. Az épületek (közösségi épületek) kialakításánál a másik fő szempont az épületben elérhető, igénybe vehető szolgáltatások igénybe vevőinek, használóinak eltérő képességei.

Műszaki követelmények és megoldások grafikai megjelenítése

Az építészek és szakmérnökök közreműködésével az akadálymentesítés témakörében kiírt pályázatok tervezési programjait, az intézmények (földhivatalok, óvodák, bankok...) komplex akadálymentesítését, a közszolgáltatások egyenlő esélyű hozzáférését az építészek által kidolgozott műszaki tervdokumentációk elkészítésével biztosítják. A műszaki dokumentációk (tervek, műszaki leírás ...) az épületek teljes – és vagy részleges akadálymentesítést érintő fő funkcionális elemein keresztül mutatják be a fizikai és infokommunikációs akadálymentesség műszaki követelményeit. Az akadálymentesség műszaki követelményei:

- épület körüli környezet kialakítása (parkolók, járdák, gyalogutak);
- megközelítés (rampák, bejáratok, szélfogók);
- belső közlekedés (folyosók, felvonók, lépcsők, korlátok);
- belső helységek kialakítása (járófelület, falburkolat, ügyfélszolgálat);
- vizesblokk kialakítása (alaprajzi elrendezés, nézetrajzok, részletrajzok);

- akadálymentes közlekedés helyigényei;
- térbeli tájékozódás elemei (információs táblák, megvilágítás, tipográfia, piktogramok, vezetősávok, térképek ...);
- szolgáltatásszervezés (sérültek szempontjából, ügyféltér, ügyfélhívó)

Általános ismertetés - alapfogalmak meghatározása

Annak érdekében, hogy az akadálymentesítés témakörét megfelelő szemszögből vizsgáljuk, ezáltal célravezető következtetéseket vonhassunk le, elengedhetetlen az alapfogalmak, meghatározások ismerete. Tudnunk kell, hogy a környezet milyen hatást gyakorol a fogyatékosokra és tisztában kell lennünk a törvényhozási folyamatok során használt kifejezésekkel is.

A helytelen és zavaró értelmezések elkerülése érdekében elsősorban azt kell meghatározni, mit értünk fogyatékoság alatt. Felmérésünkből kiderült, hogy a köztudatban a fogyatékos egyén legtöbbször mozgássérült vagy mentálisan sérült embert jelent, ami nem fedti a valóságot. Az Egészségügyi világszervezet (WHO) nemzetközi osztályozás alapján három fogyatékosági fokozatot különítünk el: károsodás, fogyatékoság, ill. rokkantság.

„A károsodás időszakos vagy állandó anatómiai, élettani vagy pszichológiai veszteséget, rendellenességet jelent. A károsodás biológiai működési zavar.” (Dr. Klauber András: Multimorbid betegek rehabilitációja) Károsodott tehát egy végtagját veszített személy, de egy agyvérzést elszenvedő ember is.

„A fogyatékoság emberi funkciózavart jelent: az ember normális szenzoros, motoros vagy mentális funkcióihoz szükséges képességek részleges vagy teljes, átmeneti vagy végleges hiánya.” (Dr. Klauber András: Multimorbid betegek rehabilitációja) A fogyatékoság fajtái tehát az értelmi fogyatékoság, az érzékszervi fogyatékoság, testi és/vagy mozgásszervi fogyatékoság, halmozottan fogyatékosok. Az 1998. évi XXVI. törvény így határozza meg: fogyatékos személy az, aki érzékszervi - így különösen látás-, hallásszervi, mozgásszervi, értelmi képességeit jelentős mértékben vagy egyáltalán nem birtokolja, illetőleg a kommunikációjában számottevően korlátozott, és ez számára tartós hátrányt jelent a társadalmi életben való aktív részvétel során. Ha például az egyén kar amputáció miatt elveszti írásképeségét, vagy az agyvérzés következtében elveszti beszédfunkcióját, fogyatékos személlyé válik.

„Az egyén kora, neme és társadalmi szerepei szerint elvárható mindennapi tevékenység tartós akadályoztatottsága.” (Dr. Klauber András: Multimorbid betegek rehabilitációja) A rokkantság tehát az embernek, mint társadalmi lénynek a társadalmi szerepeiben, funkcióiban bekövetkező zavar. Ha például valamely fogyatékoság következtében az egyén elveszti munkahelyét, hátrányos helyzetbe kerül, melynek egyéb következményes problémái is lehetnek. A rokkantság tehát társadalmi funkciózavar és a fogyatékoság következménye. A felsorolt fogalmak folyamatot képezhetnek. Amennyiben nem avatkozunk be megfelelő módon és időben, a károsodásból fogyatékoság, a fogyatékoságból pedig rokkantság, hátrányos helyzet alakulhat ki.

A fogyatékoság típusainak definiálása

A különböző fogyatékoságokkal élők különböző épülethasználati problémákkal szembesülnek, más-más eszközökkel lehet biztosítani számukra az akadálymentességet. Ezen felhasználói problémák tipizálhatóak és ilyen szempontból a fogyatékoságok karakterisztikus csoportokat alkotnak.

„A mozgáskorlátozottság, vagy mozgássérültség fiziológiai fogyatékoság. Mozgáskorlátozott az az egyén, akinél a mozgásszervrendszer veleszületett vagy szerzett károsodása és/vagy funkciózavara miatt jelentős és maradandó mozgás akadályozottság áll fenn, melynek következtében megváltozik a mozgásos tapasztalatszerzés és a szocializáció.” (Bartos Adél, Csillag Ágnes: Általános ismeretek a „fogyatékoságügyről”) Mozgáskorlátozottságot okozhatnak különböző mozgásszervi megbetegedések, melyek az egyén életének bármely szakaszában felléphetnek. A különböző betegségek más és más formában hatnak a mozgásra és a mozgásrendszerre. A mozgásképeségre az esetleges sérülések kiterjedtsége és súlyossága is nagy hatással van. „A jelentősen eltérő kóreredet és károsodás miatt a mozgáskorlátozottság egyénileg is sok eltérést mutat.” (Bartos Adél, Csillag Ágnes: Általános ismeretek a „fogyatékoságügyről”) A mozgássérülés fő típusai a petyhüdt bénulások, ortopédiai elváltozások, agykárosodás utáni rendellenességek, amputáció, végtaghiányos

fejlődési rendellenességek. Az akadálymentesítésnél figyelembe kell vennünk ezen személyek segédeszközeinek méreteit, helyigényeit. Hiányosságukat segíteni tudjuk, ha fokozottan figyelünk például a csúszásmentességre, a szintkülönbségek áthidalásának módjára, a biztonságra és az esetleges szükséges eszközadaptációkra.

1. ábra. Szemléltető kép - mozgáskorlátozottság vagy mozgássérültség

Látássérült az a személy, akinek látása az ép látás 33%-a, vagy annál kevesebb, illetve 10 fokos, vagy annál szűkebb a látótere. A látássérültség fogalma tág, ezen belül két nagy csoportot különíthetünk el: gyengén látók, ill. vakok.

„Gyengén látó az a személy, akiknek jobban látó szemén, szemüveggel korrigált visusa az ép látás 10-33%-a közé esik.” (Kovács Krisztina: A gyengénlátó vagy aliglátó gyermekek együttnevelése) A visus egy mértékegység, a látásélesség adata. Azt mutatja meg, hogy melyik az a legnagyobb távolság, ahonnan az ember a szám, ill. betűjeles teszten kiválasztott jelet még felismeri. A jobbik szem figyelembevétele azért fontos, mert a két szem mért visus eltérő lehet és az egyén automatikusan a jobbat fogja használni információszerezés céljára. Fontos megemlíteni a szintén a gyengén látók csoportjába tartozó alig látó egyéneket is. „Alig látó az a személy, akinek jobban látó szemén korrigált visusa 0,1 alatti, vagyis az ép látás 10%-ánál kevesebb.” (Kovács Krisztina: A gyengénlátó vagy aliglátó gyermekek együttnevelése)

2. ábra. Szemléltető kép – gyengénlátás, aliglátás vagy vakság

A vakság az WHO definíciója szerint az az állapot, ha a látásélesség a jobban látó szemén nem haladja meg az 5%-ot, illetve a látótér nem nagyobb, mint 20 fokos. A vakságról különböző szempontok szerint beszélhetünk. Tudományos értelemben vak a fényérzékelés nélküli szem. Általános értelemben vakság alatt azt értjük, ha mindkét szem vak. Pedagógiai szempontból vak az a személy, akinek látásvesztése 90-100%-os. Társadalmi szempontból vak az az egyén, akinek a látásélessége a teljes látásélesség egy tizede. Szakmai vakságról akkor beszélünk, ha valaki a munkakörét gyenge látása miatt nem tudja ellátni. Megkülönböztetünk tehát teljesen vak és fényérzékelő személyeket. Teljesen vak, aki a fényt nem érzékeli. Fényérzékelő az, aki a fényt érzékeli, annak irányát meghatározza, viszont megkülönböztető képessége gyakorlatilag nincs – közvetlen környezetében sem tud szeme segítségével tájékozódni.

A látássérültek jelentős hátrányt szenvednek az önálló tájékozódásban, az önálló felhasználásban és a biztonság terén. Ezen személyek számára az épületek vizuális információhordozó elemeit kell lefordítanunk és számukra értelmezhetővé tennünk. Figyelni kell például a felerősített, kontrasztos jelzésekre, a tükröződés elkerülésére a gyengén látók érdekében és bottal, talppal vagy egyéb módon érzékelhető jelzésekre a vakok érdekében.

Hallássérülés gyűjtőfogalma alatt az orvostudomány a halláskárosodást, a hallásvesztést, a halláscsökkenést, a hallászavart, a halláskiesést, a nagyothallást és a siketséget érti. A hallássérültek többsége rendelkezik hallókészülékkel használható hallásmaradvánnyal. A hallássérülés osztályozható súlyosság szerint, így megkülönböztetünk enyhe nagyothallást, közepsúlyos-, ill. súlyos nagyothallást, valamint a hangérzékelés teljes hiányát jelentő siketséget.

3. ábra. Szemléltető kép – hallássérültek, nagyothallók, siketek

Nagyothallónak tekinthetők azon személyek, akiknek halláskárosodásuk mértéke mindkét fülön 30-90 dB között van. A nagyothallók hallókészülék segítségével többé-kevésbé megértik a hangzó beszédet, és ők maguk is érthetően, artikuláltan beszélnek.

Siket az a személy, akinek audiogramja min. 90 dB halláscsökkenést mutat mindkét fülön. Ez azt jelenti, hogy az illető egyáltalán nem hall semmit, vagy azt, hogy hallásmaradványa csak az erőteljes mély hangokat illetve a vibrációt észleli. A hallássérülteknek a környezet hallható információinak megértésében kell segítenünk. A nagyothallók számára elegendő lehet a hangok felerősítése, azonban a siketek számára csak a vizuális információ nyújthat segítséget.

„Az értelmi fogyatékoság a központi idegrendszer fejlődését befolyásoló örökletes és környezeti hatások eredőjeképpen alakul ki, amelynek következtében az általános értelmi képesség az adott népesség átlagától az első évektől kezdve számottevően elmarad, és amely miatt az önálló életvezetés jelentősen akadályozott.” (Lányiné, 1986)

Orvosi szemszögből nézve intelligenciacsökkenésről van szó. A BNO-10 (Betegségek Nemzetközi Osztályozása) három kritériumot fogalmaz meg: jelentősen átlag alatti intellektuális teljesítmény; az adaptív működés deficitje, vagy károsodása az alábbiak közül legalább két területen: kommunikáció, önellátás, családi élet, szociális/kapcsolati készségek, önmaga irányítása, iskolai készségek, munka, szórakozás, egészség, biztonság; valamint, hogy 18 éves kor előtt jelentkezik.

Az értelmi sérült emberek intelligenciahányadosuk szerint a következő csoportokba sorolhatók: enyhe mentális retardáció (50-69 közötti IQ), mérsékelt mentális retardáció (35-49 közötti IQ), súlyos mentális retardáció (20-34 közötti IQ), nagyon súlyos mentális retardáció (20 alatti IQ). Az enyhén sérült egyének általában tanulásban akadályozottak. Arányos, ép megjelenésűek, felnőttkori beilleszkedésük sikeresnek mondható. A 20 és 49 közötti IQ-val rendelkező mentálisan sérült egyének értelmi fejlődésükben akadályozottak. Jellemző a szenzoros és motoros vagy mentális képességek részleges vagy teljes hiánya, fejlődési tempójuk lassú. Az írás-olvasás elemeit elsajátítják, egyszerű munkavégzésre, önkiszolgálásra, szociális magatartásra nagyon jól megtaníthatók. Önálló életvezetésük jelentősen akadályozott, de segítséggel, állandó fejlesztéssel nagymértékben fokozható. Szociális Foglalkoztató Intézetekben, Szakosított Otthonokban, családjukkal és legújában kiscsoportos lakóotthonokban élnek. A nagyon súlyos mentálisan retardált személy szintén értelmi fejlődésében sérült. Állandó felügyeletre, ápolásra szoruló egyének, általában intézetekben élnek.

4. ábra. Szemléltető ábra – értelmi sérült emberek

Az értelmi fogyatékosok számára a leglényegesebb dolog az áttekinthetőség, egyszerűség és az alternatív információközlés. Ezt tehetjük szimbólumok, illusztrációk használatával, ikonokkal, színekkel esetleg Bliss szimbólumokkal.

Beszéd fogyatékosoknak tekintjük azokat az ép hallással bíró gyerekeket, fiatalokat és felnőtteket, akinél a beszéd fejlődése nem indul meg, kórosan késik vagy valamely területen hibásan működik. A beszéd fogyatékoság osztályozásánál elsősorban a tüneteket kell figyelembe venni. Ennek megfelelően beszélünk megkésett beszédfejlődésűekről (retardált beszédfejlődésűek és aláliások), pöszékről, orrhangzósokról, dadogókról, hadarókról, afáziasokról (vagy annak társtüneteiben szenvedőkről). A beszéd fogyatékoság igen egyes típusai csak hátrányt jelentenek, amíg mások alapjaiban zavarják meg az emberi kapcsolatrendszer, a társadalomba történő beilleszkedést és az ismeretszerzést. A beszéd fogyatékosági alapszintű csoportok a hangképzési zavarok csoportja, az orrhangzós beszéd, a beszéd ritmus zavarait képző csoport, valamint a beszéd-, írás-, olvasásképtelenség.

A némaság az érthető beszédre való tartós képtelenséget jelenti. Különbséget kell tenni a nem beszélés, a beszédképtelenség és a némaság közt. A nem beszélő lehet, hogy tud beszélni, csak például mutizmus – súlyos viselkedési gátlás miatt nem beszél.

Az autizmus egy idegi-fejlődési rendellenesség, ami csökkent mértékű társadalmi kapcsolatokban, kommunikációs képességekben, abnormális viselkedési és érdeklődési

mintázatokban nyilvánul meg. Az autista problémájának lényege a szociális-kognitív és kommunikációs készségek fejlődésének zavara, amely a személyiség fejlődésének egészét áthatja. Nem elmebetegség, hanem fejlődészavar, viszont ritkán fordul elő önmagában, jellemzően együtt jár más rendellenességekkel, például értelmi fogyatékossgal. Bizonyos régebbi tipológiák két típusát különítették el: a súlyosabb Kanner-szindrómát és a kevésbé súlyos Asperger-szindrómát. Ma már csak autisztikus zavart, illetve az Asperger-szindrómát különböztetik meg. Asperger-szindróma esetén a páciens kiválóan képes szavakkal kommunikálni például írásban, de a kommunikáció kísérőjelenségeinek (arckifejezés, testbeszéd, hanghordozás) értelmezése nehezen megy neki, a szemkontaktust nehezen viseli. Az Asperger-szindrómára – az autizmussal ellentétben – jellemző a normális ütemű nyelvi fejlődés, valamint az átlagos vagy annál magasabb intelligenciaszint.

A súlyos, veleszületett fejlődési rendellenességek csoportjába tartozó kórkép, melynek lényege az, hogy az emberi génállományt alkotó 46 kromoszóma helyett 47 van jelen, mégpedig a 21-es kromoszómapárhoz egy abnormális kromoszóma adódik. A Down-kór közepsúlyos értelmi fogyatékossgal és testi rendellenességekkel társul, például lapos arc, ferde, egymástól távolabb ülő szemek. A fogyatékossgal e típusánál az oktatás és fejlesztés nagyon fontos, amit már csecsemőkorban érdemes elkezdni. A fejlesztéseken résztvevőket szinte mindenre meg lehet tanítani, fiatal felnőttként bizonyos szakmákat, betanított munkákat is jól elsajátítanak. Ezek az emberek ugyanúgy képesek részt venni a kultúrában, mint az egészséges emberek.

A siketvakságba olyan fogyatékos állapotok tartoznak, amikben a látás és a hallás is annyira sérült, hogy az egyik érzék sérülését nem lehet a másikkal kompenzálni. Ez egy többszörös fogyatékossgal, ami magában foglalja a látás- és a hallássérülést, mégsem tekinthető egyszerűen a siketség és a vakság kombinációjának; ezért rendszerint külön fogyatékossgai típusként kezelik. A siketvak emberek kommunikációja a tapintáson alapszik. Használják a jelnyelv tapintásos formáját (kézből kézbe jelezés) és a hangnyelv átkódolását. Számukra speciális kódrendszereket dolgoztak ki. Sokuk beszélni is képes. Beszédértésük halláscsökkenésüktől függ. A siketvak állapotnak két típusát különböztetjük meg. Veleszületett siketvak az a személy, akinek már születésekor olyan mértékű látás- és hallássérülése van, mely állapot számára speciális, siketvakok számára kialakított gondozást, fejlesztést tesz szükségessé. Szerzett siketvakságról akkor beszélünk, ha a már meglévő látás- vagy hallássérüléshez a későbbi életkorban társul a másik érzékszerv súlyos fokú károsodása.

Egyidőben két vagy több, egymással nem közvetlenül oki kapcsolatban álló különböző fogyatékossgal is megfigyelhető. Kialakulásáért általában a központi idegrendszer komplex sérülése felelős. A halmozottan sérültség tehát több betegségből tevődik össze, például mozgássérült, látássérült, hallássérült, értelmi fogyatékos. Hazánkban súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermeknek tekintjük azokat, akik legalább két területen a legsúlyosabb minősítést kapják.

A beszédképtelenséget ideiglenes állapotnak tekintik, tehát remélhető, hogy az adott személy valamikor beszélni fog. A némaságnak többféle oka lehet, például siketség, értelmi fogyatékossgal, autizmus.

Előzmények

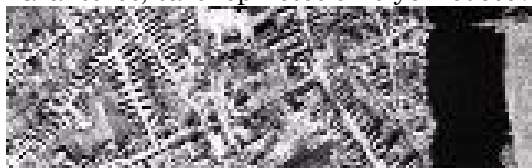
Fadd Község Önkormányzata a község központjában lévő Művelődési Ház és Könyvtár épületét kívánta korszerűsíteni és a beruházással együtt megoldani az épület akadálymentesítését is. A rekonstrukciós felújítás és akadálymentesítés elkészültével az Önkormányzat teljes értékű európai színvonalú művelődési szolgáltatást nyújt a településen élők számára.

A Művelődési Ház meglévő állapota miatt nagy nehézséget jelentett az épületben lévő közszolgáltatások igénybevétele. Az akadálymentesítési munkálatok elvégzése esetén lehetőség lesz arra, hogy az intézményben a közszolgáltatásokat igénybe vegye bárki, emberi méltóságának csorbítása nélkül. Az átalakítás figyelembe vette a fogyatékossgal élők speciális igényeit, testi sajátosságait, egészségi állapotát. Tekintettel volt a babakocsival érkező vagy a kismamákra, idős emberekre, mozgásukban átmeneti egészségromlás miatt korlátozott betegekre.

A tervezési program készítésénél fontos szempont volt a meglévő állapot, a tervezett külső – belső átalakítások, funkciók elhelyezése, használhatóság bemutatása és az akadálymentesítés kritériumai. A meglévő állapot feldolgozását a felmérési tervdokumentáció - jelenlegi állapotok felmérése, környezet felvezetése, burkolatok, a növényzet jelölése – tartalmazta.

A pályázati tervdokumentáció összeállításánál figyelembe vettük a település tágabb és szűkebb környezetét, a kiemelt értékek bemutatását. A helyi értékeknek biztosít lehetőséget a művelődési ház azzal, hogy a településen belüli elhelyezkedést tekintve, az üdülőövezet közelsége, a vízpart, a szórakozás, a speciális sportnak, illetőleg a rendezvényeknek nyújt megfelelő helyszínt. A művelődési ház szerves része a településnek, nemcsak helyszínét tekintve azzal, hogy a falu szívében van, hanem változatos rendezvényeivel „művházi életével”, eseményeivel. A művelődési ház épülete, a templom és a kastélypark közötti karakteres, saroképületes elhelyezkedésével valódi „központ” a településen (faluközpontban).

5. ábra. Fadd község központja – a település szívében a művelődési ház

6. ábra. Művelődési ház helyszínrajza

A pályázati tervdokumentáció koncepcionális összeállításának elsődleges célja a falu, a tágabb és szűkebb környezet, a helyi értékek és lehetőségek (üdülőövezet, vízpart, szórakozás, sportlehetőségek, rendezvények), a művelődési ház létjogosultsága - szerves része, a szíve a falunak, az épületben zajló élet, rendezvények, események, annak szervezése, a művelődési házat használó egyesületek, szervezetek bemutatása, a több funkció és több használó elhelyezése az épületben, az épület komplexitása, minél részletesebb bemutatása.

Akadálymentesítési koncepció

Az akadálymentesítendő létesítmények tervezésük idején cca. 50 évvel ezelőtt, a tervezési előírások között még nem szerepeltek a jelenleg már kötelezően előírt akadálymentesítési követelmények, ezért az épület nem tudja kielégíteni hátrányos helyzetű embertársaink mindennapi életét megkönnyítő elvárásait. Az épület nem akadálymentesített.

A helyzet megszüntetése érdekében, az országos szintű kezdeményezéshez csatlakozás és a törvényi határidő tette időszerűvé a probléma megoldását.

Az intézményben jelenleg is működő és alaprajzi elhelyezkedésében nem változó funkciói az aula, az iroda, a könyvtár és olvasóterem a hozzá tartozó raktárakkal, a közösségi helységek, vizesblokkok, az üzlethelység, a büfékonyha és a színházterem a kapcsolódó öltözőkkel

A rekonstrukcióhoz készített tervezési programban megkívánt bővítés a meglévő beépítést csak az akadálymentesítést érintő rámpák, lépcsők és a kerékpártároló miatt növelte minimálisan

7. ábra. Művelődési Ház és Könyvtár környezetének komplex akadálymentesítése – helyszínrajz

Az akadálymentesítést az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. év CXXV. törvény megköveteli. A projekt közvetlen célja a középület célirányos fejlesztése, akadálymentesítés

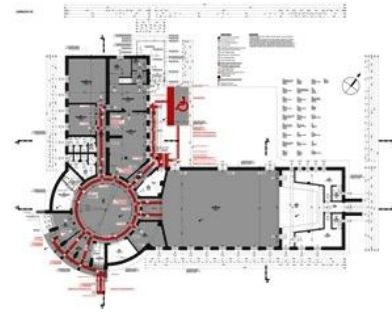
szolgálja, hogy elérhetővé tegyük helyben mindenki számára a művelődési szolgáltatást.

Tervezési szempontok

- (a) az épület korszerűsítése (rekonstrukció) és a beruházással együtt az épület akadálymentesítése
- (b) az intézmény régi állapota miatt nagy nehézséget jelentett az épületben lévő közszolgáltatások igénybevétele (könyvtár, internet, színház, mosdók, közösségi helyiségek...)
- (c) az akadálymentesítési munkálatok elvégzése tette lehetővé, hogy az intézményben a közszolgáltatásokat bárki igénybe vehesse, emberi méltóságának csorbítása nélkül

8. ábra. Művelődési Ház és Könyvtár épületének komplex akadálymentesítése – alaprajz

- (d) az átalakítás figyelembe vette a fogyatékkal élők speciális igényeit, testi sajátosságait, egészségi állapotát
- (e) tekintettel volt a babakocsival érkező kismamákra, idős emberekre, mozgásukban átmeneti egészségromlás miatt korlátozott betegekre
- (f) fontos szempont volt a meglévő állapot, a tervezett külső – belső átalakítások, funkciók kismértékű átszervezése, jobb használhatóság és az akadálymentesítés kritériumai
- (g) tervezés során figyelembe vett szükséges minimális átalakítások: parkoló kialakítása, a főbejárat akadálymentesítése a csatlakozó járda újjáépítése, rámpa kialakítása és akadálymentes ajtók beépítése, korlátok, kapaszkodók beépítése
- (h) az épület akadálymentes kialakítása szükséges volt, mert a meglévő állapot nem volt alkalmas kerekesszékekkel érkezők számára
- (i) a fizikai akadálymentesítést szolgálta (OTÉK előírásainak megfelelő számú és méretű) a KRESZ szerinti jelölésekkel ellátott, a fogyatékos személyeket szállító gépkocsik számára fenntartott parkoló - férőhelyek akadálymentesítése
- (j) az épület megközelítését közvetlenül kiszolgáló járdaszakasz került kialakításra
- (k) akadálymentes parkoló a park felőli bejárat közvetlen közelében készült, vezetősávval csatlakozva az épületbe vezető lépcsőhöz és rámpához
- (l) főbejáratnál és az udvar (parkoló) felőli bejáratnál rámpa és lépcső készült

9. ábra. Művelődési Ház és Könyvtár épületének komplex akadálymentesítése – akadálymentes vizesblokk tervezett kialakítása

- (m) vakok és gyengénlátók érdekében a közlekedőkben vezetősávok kerültek kialakítására
- (n) információs - kommunikációs akadálymentesítést alkalmaztunk, a fogyatékos emberek tájékozódását, eligazodását, kiszolgálását segítő támogató eszközök elérhetővé tételével, valamint az információs - kommunikációs akadálymentesítési átalakítások alkalmazása (térkép - vaktérkép) akadálymentes munkahely kialakításával
- (o) bejáratok, a szélfogó szabad területének, az akadálymentesség szempontjából megfelelő, legalább az OTÉK-ban előírt méretűnek kell lennie
- (p) belső közlekedés akadálymentesítése új ajtók beépítésével
- (q) ügyfélszolgálati területek (munkahelyek) akadálymentes megközelítése érdekében ajtócsere, küszöbsüllyesztés, fogyatékos személyek által használható eszközök, berendezések felszerelése
- (r) infokommunikációs akadálymentesítés minimum követelményeinek megfelelésére a fogyatékossgal élő személy (mozgássérült, hallássérült, látássérült) biztonságos közlekedését és tájékozódását, az információhoz való egyenlő esélyű hozzáférését biztosítva
- az információs rendszer kialakítása (sí- és Braille-írást tartalmazó táblák elhelyezése, színekkel kódolt táblákkal, illetve ikonokkal, könnyen értelmezhető szimbólumokkal kiegészített egyéb táblák)
  - speciális fényjelző (feliratos) és hangos tájékoztató – egyben riasztó és vészutasító - berendezések létesítésével
  - indukciós hurokrendszer biztosításával
  - burkolati vezető - és védősávok kialakításával
  - lépcső élék és kapaszkodók, ajtószélek és kilincsek kontrasztos megjelölésével

10. ábra. Művelődési Ház és Könyvtár épületének komplex akadálymentesítése – főbejárat komplex akadálymentesítésének kialakítása

Összefoglalás

A komplex fizikai és infó-kommunikációs akadálymentesítéssel a fogyatékos emberek közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférést kívánjuk elősegíteni. Az egyenlő esélyű hozzáféréssel biztosítható a fogyatékos személyeken kívül az időskorú, vagy a megváltozott munkaképességű személyek száma is használható, megközelíthető legyen az intézmény.

A fizikai akadályok lebontását, az épített környezet akadálymentes kialakítását tervezzük oly módon megvalósítani, hogy az épületben lévő funkciók, épületrészek akadálymentes elérése is biztosítottá és a lehető legtöbb funkció elérhetővé váljék.

Információs-kommunikációs akadálymentesítést kívánunk alkalmazni, a fogyatékos emberek tájékozódását, eligazodását, kiszolgálását segítő támogató eszközök elérhetővé tételével, valamint az információs-kommunikációs akadálymentesítési átalakítások alkalmazása (pl: tapintható térkép) akadálymentes munkahely kialakításával.

A fizikai akadálymentesítést szolgálja az OTÉK előírásainak megfelelő számú és méretű, a KRESZ szerinti jelölésekkel ellátott, a fogyatékos személyeket szállító gépkocsik számára fenntartott parkoló-férőhelyek akadálymentesítése, továbbá az épület megközelítését közvetlenül kiszolgáló járdaszakasz.

A főbejárat vagy a főbejárattal egyenrangú bejárat akadálymentesítését tervezzük kialakítani. A bejárat ajtóknak, a szélfogó szabad területének, az akadálymentesség szempontjából megfelelő, legalább az OTÉK-ban előírt méretűnek kell lennie.

A belső közlekedés akadálymentesítése ajtók kialakítása, a folyosók szélesítése, burkolatsere (csak abban az esetben, ha az akadálymentes közlekedés biztosításához ez nélkülözhetetlenül szükséges, pl.: balesetveszélyt jelentő egyenetlen, felvált padlóburkolat esetében, vagy ha a vezetősávok kialakítása azt műszakilag indokoltá teszi).

Akadálymentes mosdó, WC, étkező- helyiség(ek), különálló pelenkázó helyiség kialakítása lehetőség szerint különálló helyiségben.

Az ügyfélszolgálati területek (munkahelyek) akadálymentes megközelítése érdekében ajtócsere, küszöbsüllyesztés, fogyatékos személyek által használható eszközök, berendezések felszerelése.

Infokommunikációs akadálymentesítés minimum követelményeinek meg kívánunk felelni, a fogyatékossgal élő személy (mozgássérült, hallássérült, látássérült) biztonságos közlekedését és tájékozódását, az információhoz való egyenlő esélyű hozzáférést illetően.

Az információs rendszer kialakítása (sík- és Braille-írással információs táblák elhelyezése, színkódolt táblákkal, illetve ikonokkal, könnyen értelmezhető szimbólumokkal kiegészített (OFT által jóváhagyott) egyéb táblák, valamint speciális fényjelző (feliratos) és hangos tájékoztató – egyben riasztó és vész-utasító - berendezések létesítésével).

Az Indukciós hurokrendszer biztosításával, a burkolati vezető- és védősávok kialakításával, a lépcsőlélek és kapaszkodók, ajtószélek és kilincsek kontrasztos megjelölésével.

Az egyeztetések és a tervezés folyamán figyelembe vesszük az országos településrendezési és építési követelményekről szóló 253/1997. (XII.20.) Kormányrendelet (OTÉK) akadálymentesítésre vonatkozó szakaszainak, a 1998. évi XXVI. törvény (továbbiakban: Fot.), valamint a Segédlet a komplex akadálymentesítés megvalósításához” c. dokumentumnak való megfelelést.

A tervezőnek a Művelődési Ház és Könyvtár akadálymentesítésének tervezésénél figyelembe kellett venni az üzemeltető részéről felmerülő használati, üzemeltetési szempontokat, továbbá az ésszerűségi szempontokat is.

“Időt kell szakítanod embertársaidra, tégy valamit másokért, ha még oly apróságot is — valamit, amiért fizetséget nem kapsz, csupán a kitüntető érzést, hogy megtehetted.” (Albert Schweitzer)

Irodalomjegyzék

- R. Palkovics - A. Pandula - Zs. Farkas - P., B. Prónay - Á. Ruttkay-Miklián: Segédlet a közszolgáltatások egyenlő esélyű hozzáféréseinek megteremtéséhez, Komplex akadálymentesítés, 2009.
- Pandula András - P. Farkas Zsuzsa - Zsilinszky Gyula: Tervezési segédlet az akadálymentes épített környezet megvalósításához, BM Építésügyi Hivatal, 2007.
- Fischl Géza - Pandula András: Tervezési Segédlet az akadálymentes épített környezet megvalósításához, Váti Kht., 2002
- Turi T., Horváth M. - Közszolgáltatások komplex akadálymentesítése a gyakorlatban, szerk.: Bitay E., XVI. Fiatal Műszakiak Tudományos Ülésszaka Nemzetközi Tudományos Konferencia, Erdélyi Múzeum Egyesület, konferenciakötet, Kolozsvár, 2011.
- Turi T., Dr. Horváth M., Németh Z., Kósa B. - Béri Balog Ádám Művelődési Ház és Könyvtár engedélyezési és kiviteli tervdokumentációja, 2009. és 2010.

Börcsök Gizella: Versenyben az olasz kulturális városok – Európa Kulturális Fővárosa 2019 (ELTE, Irodalomtudományi Doktori Iskola)

Még csak a következő a hetekben várható az *Európa Kulturális Fővárosa 2019* cím elnyerésére szóló pályázat kiírása, de már tizenkilenc olasz önkormányzat jelezte nevezési szándékát. Mint ismeretes, 2019-ben Olaszország és Bulgária egy-egy városa viselheti e kitüntető elismerést. Az UNESCO a világ kulturális örökségének 70%-át Itáliának tulajdonítja. Nem meglepő tehát, hogy ilyen nagyszámú város érzi magát méltónak az európai kultúra képviselőjére, és az egy évig tartó, európai szintű kulturális eseménysorozat megszervezésére. Mivel csak egyetlen olasz város nyerheti el e megtisztelő címet, felmerül a kérdés: mi motiválja a versengő településeket a több évig tartó felkészülésre, ha 2014 végén csak egyetlen győztest hirdetnek majd ki Olaszországban? Miért érzik vonzónak, hogy versenybe szálljanak?

Háttér: Az Európai Unió és a kultúra

A 2007 és 2013 közötti időszakra elfogadott *Kultúra* keretprogram általános célja az európai szintű kulturális együttműködés előmozdítása, az európai identitástudat erősítése. A program konkrét célokat is megfogalmaz: az Európai Unión belül a kulturális ágazatban foglalkoztatottak mobilitásának, valamint műalkotások és más kulturális javak országok közötti mozgásának elősegítését, és a kultúrák közötti párbeszéd ösztönzését. Ezen célkitűzések elérése érdekében a Bizottság támogatást nyújt kulturális programok, tevékenységek, együttműködések megvalósításához, számos európai szintű kulturális szervezet működéséhez, tanulmányok, elemzések elkészítéséhez, valamint európai rangú díjak létrehozásával az irodalom, a kulturális örökség és az építészet terén. A *Kultúra* program keretében kap támogatást az *Európa Kulturális Fővárosa* kezdeményezés is.

Az *Európa Kulturális Fővárosa* programot⁴² 1985-ben indította útjára az Európai Unió Tanácsa Melina Mercouri görög kulturális miniszter javaslatára. Azóta a kezdeményezés egyre népszerűbbé és sikeresebbé vált. Az egy év alatt az adott város lehetőséget kap kulturális életének és kulturális fejlődésének bemutatására. Számos európai város használta fel ezt a címet arra, hogy megújítsa kulturális életét, arculatát, és ismertté tegye magát Európa-szerte. A sikeres városok között találhatunk olyat is, mely már két alkalommal pályázott eredményesen: Luxemburg (1995, 2007). Volt olyan év is (2000), amikor kilenc város viselhette a rangos címet: Avignon, Bergen, Bologna, Brüsszel, Helsinki, Krakkó, Prága, Reykjavik, Santiago de Compostella – közöttük olyan városok, melyek akkor még nem tartoztak az Európai Unióhoz. A jelenleg érvényben lévő szabály szerint (2019-ig) a kulturális fővárost adó két-két tagállam előre meghatározott sorrendben követi egymást. Magyarország, Németországgal párban, 2010-ben kapott alkalmat kulturális értékeinek felmutatására: Pécs városa és Essen (és az egész Ruhr-vidék) mellett, meghívottként, Isztambul is lehetőséget kapott az európai bemutatkozásra. Ebben az évben (2012) Portugália és Szlovénia egy-egy városa – Guimarães és Maribor – ad otthont a kulturális évadnak. A címért folyó verseny jelenleg hat évvel a cím viselése évének kezdete előtt indul, hogy a városoknak elegendő idejük legyen a felkészülésre. Az EKF kezdeményezés folytatásához az új jogalapot 2013-ban el kell fogadni, hogy a zökkenőmentes átmenet 2020-ban biztosítható legyen.⁴³

Korábbi olasz fővárosok

Olaszországban már három város nyerte el a rangot jelentő címet: 1986-ban Firenze, 2000-ben Bologna, 2004-ben pedig Genova.

Firenze1986

⁴² Eredetileg Európa Kulturális Városa néven hozták létre a programot, majd 1999-ben átkeresztelték Európa Kulturális Fővárosa elnevezésre.

⁴³ Az eddig elért eredmények értékelése és konzultációk alapján 2012.07.20-án elkészült egy javaslat: az Európai Parlament és a Tanács határozata az Európa kulturális fővárosai kezdeményezés 2020-2033. évekre szóló uniós fellépésének létrehozásáról, melyben Magyarország 2023-ban, Olaszország pedig 2033-ban kerül ismét sorra.

Ha az európai civilizáció bölcsője szerepéért Athén volt az első város, mely elnyerte a megtisztelő címet, akkor másodikként – joggal – Firenze következett a modern világ alapját adó reneszánsz kultúra szimbólumaként. A toszkán fővárosnak valójában pályáznia sem kellett, nem nagyszabású kulturális évad-tervével érdemelte ki az elismerést, hanem dicső múltjával.⁴⁴ Ezt az európai viszonylatban is kiemelkedően gazdag örökséget mutatta be Eugenio Garin, a neves egyetemi professzor, az évadot megnyitó beszédében⁴⁵, melyet a következő idézettel zárt: „A legnagyobb jótéteményt egész Európa számára Firenze hozta. Ha a firenzeiek nem lettek volna, elveszítettük volna a görög kultúra kincseit» – ezek a szavak Filippo Melantonének, a német reformáció humanista teológusának a nürnbergi egyetem kurzusait megnyitó beszédében, 1526-ban hangzottak el.” A sikeres évad eredményeit és a kultúra jelentőségét így fogalmazta meg Melina Mercouri görög kulturális miniszter, az EKF kezdeményezés ötletadója: „Ma a kultúra a béke fegyvere. [...] a civilizáció, a kultúra, a népek közeledése hatalmas lendületet képes adni a békefolyamatoknak. A kultúra nem menekülő út, hanem alapvető eszköz világunk jelenlegi problémáival való szembenézéshez.”⁴⁶ E gondolat ma is igaz. Jean Monnet⁴⁷ figyelemre méltó megállapítása, hogy ha újra kezdené munkáját Európa létrehozása érdekében, akkor többé nem a gazdasági, hanem a kulturális integrációval kezdené.

Bologna2000

Bologna nem először pályázott, amikor a 2000-es jubileumi évben nyolc másik európai várossal közösen elnyerte a kitüntető elismerést. A város remekül kihasználta a kulturális évad adta lehetőséget, hiszen megduplázta az időszakot egy féléves felvezető, és egy féléves levezető időszakkal, ezzel jelentősen megnövelve a rá irányuló nemzetközi figyelmet. Pályázatával egy új, kulturális alapú városfejlesztést indított el, melyet azóta is követ. Példa erre 2006-ban elnyert, a Zene kreatív városa UNESCO cím is, amelynek egyedüli birtokosa Olaszországban. A ma is meglévő középkori városfalon belül található, mintegy 38 km hosszú árkádjai pedig még ugyanabban az évben felkerültek az UNESCO Világörökségi várományos listára. A cím elnyerése feltételül támasztott hosszú távú fenntarthatósági terv elkészítésére a város egy önálló irodát hozott létre. A számos kulturális kezdeményezés között az egyik legérdekesebb a Genus Bononiae – *Múzeumok a városban* című, mely a Bolognai Takarékpénztár alapítványa szervezésében valósul meg az óváros felújított és a nagyközönség számára megnyitott, kiállításokra hasznosított palotáiban. Ez év január 27-én avatták fel a Várostörténeti Múzeumot a Palazzo Pepoliban. Mindezek a példák azt mutatják, hogy Bologna ma is a kultúra városa. (Kiváló példa arra, hogy a közel 20 évvel ezelőtt készült fejlesztési stratégiára alapozott pályázata elvéhez hűen, ma is a kultúrára, az innovációra, a kreatív iparra alapozza hosszú távú fejlesztési terveit.)

Genova2004

A város számára is új lehetőséget jelentett a kulturális évad, melynek keretében újra fogalmazott arculattal mutatkozhatott be Itáliában és a világban is. A várost a megye, a régió, az egyetem, a kereskedelmi kamara és a kikötői hatóság is támogatta. Az egyik legfontosabb célkitűzés volt a művészeti és építészeti gazdagság újraértékelése, valamint a teljes urbanisztikai rendszer megújítása, a város élhetőbbé és befogadóbbá változtatása érdekében. Jóval az EKF-cím elnyerése előtt, már 1992-ben nagyszabású urbanisztikai beavatkozás indult el a város területén. A rehabilitáció nemcsak a régi kikötőt érintette, hanem az óváros szerves összekapcsolását a kikötővel, valamint számos nagy presztízsű

---

⁴⁴ Firenze történelmi óvárosa már 1982-ben (vagyis az EKF előtt) felkerült az UNESCO Világörökségi listára. Firenze történetileg is olyan jelentős kulturális és turisztikai központ volt már a kulturális évad előtt is, hogy valójában nem lehetett később érzékelni, különbséget tenni az EKF kezdeményezései és más kiemelkedő fejlesztések között, melyek 1986 előtt és azt követően valósultak meg. (ún. Palmer-tanulmány I. rész, 165. oldal)

⁴⁵ Megjelent a kulturális évad eredményeit bemutató reprezentatív, háromnyelvű (olasz, angol, francia) ünnepi kiadványban: ITALIA, Rivista trimestrale, nuova serie, Anno XXIII – N.94-95. pp.30-36.

⁴⁶ Uo. p.12.

⁴⁷ Jean Monnet (1888-1979) – közismert nevén Európa Atyja. Francia gazdasági tanácsadó és politikus, az európai integráció ügyének elkötelezettje, a nyugat-európai nehézipar egyesítését előirányzó Schuman-terv szellemi atyja.

palota, az ún. Palazzi dei Rolli restaurálását is. Ezek később, 2006-ban fel is kerültek az UNESCO Világörökség listájára.

Kiválasztási folyamat:

A 2019-es olasz EKF város kiválasztása az alábbiak szerint történik:

2012 vége: Az olasz Kormány meghirdeti az országos pályázatot.

2013: Az érdeklődő olasz városoknak 10 hónapjuk van arra, hogy összeállítsanak egy általános programvázlatot a programévre.

2013 vége: A 13 fős zsűri kiválasztja a továbbjutókat. A bizottság összetétele: 6 szakértőt az olasz Kormány ad, 7 pedig a különböző európai intézményekből (az Európai Parlament, a Tanács, a Bizottság és a Régiók Bizottsága) kerül ki.

2014: A második fordulóra jutó jelentkezők kidolgozzák a végleges programjavaslatukat.

2014 vége: A zsűri javaslatot tesz a nyertes városra, és az olasz Kormány – a zsűri javaslata alapján – felterjeszti döntését az európai intézmények elé.

2015. május: A Miniszterek Tanácsa hivatalosan kinevez 1 olasz és 1 bolgár várost Európa Kulturális Fővárosává.

2015-2019: A kulturális év programjának kidolgozását európai szakértők segítik.

Érdeemes megismernünk a pályázat fő kritériumait, hiszen a városok – a pályázaton való indulással – arról döntenek, hogy kulturális életüket ezek alapján határozzák meg. Az eddigi sikeres példák alapján joggal várhatják, hogy az újfajta gondolkodást igénylő tervezés számukra is meghozza a remélt eredményeket. Az Olaszországot különösen sújtó válságból való kitörési lehetőséget jelenthet a pályázat, amelynek az alábbi legfontosabb kritériumoknak kell megfelelnie:

1. Innovatív kulturális program: Nem azért kerül kiválasztásra a nyertes város, amit eddig elért (gazdag múltja, öröksége, kulturális élete, programjai), hanem a pályázatában megfogalmazott jövőbe mutató, innovatív kulturális programjéért.

2. Európai dimenzió: Együttműködés a kulturális szereplőkkel nemcsak helyi, országos, hanem európai szinten is. Bemutatásra kell, kerüljön a kultúra gazdagsága és sokszínűsége Európában, ugyanakkor a közös vonások felmutatása is.

3. A város, a város és környékének lakói bevonása: Olyan vonzó programot kell készíteni, mely nemcsak a helyi és országos érdeklődésre tart számot, hanem más országok lakóit, turistáit is odavonzza. Aktív részvétel nemcsak helyi, de regionális és távolabbi városok szintjén is.

4. Fenntarthatóság: A programnak hosszan tartó hatásúnak kell lennie. Továbbá a város hosszú távú (stratégiai) fejlesztési tervébe kell illeszkednie. A fenntarthatóság másik aspektusa olyan projektek és együttműködések, intézményi struktúrák kialakítása, melyek a kulturális évad után is, hosszú távon működnek, gazdaságilag is fenntarthatóak.

Ha tehát a város – a sikeres pályázat érdekében – ezeknek a kritériumoknak maximálisan meg akar felelni, akkor hosszú távú fejlesztési elképzeléseit a kultúrára, a kreatív iparra, az innovációra alapítja, vagyis kulturális alapú városfejlesztést valósít meg.

Indul a verseny

A stratégiai döntést legkorábban Ravenna hozta meg, 2007-ben, amikor bejelentette a pályázaton való indulási szándékát. A következő években egyre több követőre talált. 2010 szeptemberében már 9 városra bővült a pályázók száma: L'Aquila, Amalfi, Brindisi, Matera, Palermo, Ravenna, Siena, Terni, Velence (és az Északkeleti régió). Alig egy évvel később, 2011 augusztusában már 15 város készül a megmérettetésre: Az eddigiekhez csatlakoztak: Bari, Bergamo, Perugia (Assisivel közösen), Torino, Urbino, Catanzano. A Kulturális Minisztérium államtitkárának nyilatkozata – mely szerint „már túl sokan vannak” – sem vette el a kedvét az újabb jelentkezőknek. Jelenleg (2012 novemberében) pedig már 19 olasz város verseng az EKF-címért.

Észak-Olaszország: 4 pályázó

Veneto: **Velence** (az Északkeleti régióval közösen)

Piemonte: **Torino**

Lombardia: **Bergamo, Mantova** (külön-külön)
Közép-Olaszország: 6 pályázó
Abruzzo: **L'Aquila**
Toszkána: **Siena**
Emilia-Romagna: **Ravenna**
Umbria: **Perugia** (Assisivel közösen), **Terni**
Marche: **Urbino**

Dél-Olaszország: 9 pályázó
Campania: **Amalfi** (és tengerpartja Costa d'Amalfi)
Calabria: **Catanzaro**
Apúlia: **Bari, Brindisi, Lecce** (külön-külön)
Basilicata: **Matera**
Szcília: **Palermo, Siracusa** (külön-külön)
Szardínia: **Carbonia**

A legtöbben Dél-Olaszországból indulnak a megmérettetésen. Talán abban bíznak a déli városok, hogy nagyobb eséllyel pályázhatnak, hiszen az eddigi EFF-címet elnyert városok – Firenze, Bologna és Genova – Észak-, illetve Közép-Olaszországból valók.

A kandidáló városok a saját honlapjukon, illetve program-honlapjukon, Facebookon, Twitteren, a Youtube-ra feltöltött videókon, az elektronikus és nyomtatott sajtóban, valamint szakmai blogokon keresztül tájékoztatják az érdeklődőket, a lakosságot, és egyúttal igyekeznek megnyerni őket támogatóknak. Ily módon – akár mondhatjuk is, hogy – a nemzetközi nyilvánosság előtt zajlik a verseny, a pályázatra való készülés. A leginkább felkészült városok kandidatúrája már hozzáférhető az interneten, illetve nyomtatott kiadvány formájában is. Az eddig elérhető információk alapján szeretném megvizsgálni néhány város esetét.

Velence2019

Velence önkormányzati testülete, 2008 nyarán, az elsők között döntött⁴⁸ arról, hogy indul a pályázaton, és megkezdi a felkészülést a sikeres pályázáshoz. Ekkor még csak a város és a megye szerepelt a tervben, amely a terület teljes kulturális rendszerét kívánta felülvizsgálni és újraértékelni, lévén, hogy Velence különféle kulturális mozgások egyik jelentős központja, világviszonylatban pedig a kulturális rendszerek fejlesztésének egyik legérzékenyebb pontja. A város és megye együttműködését, szinergiáját hivatott bemutatni a „Velence Európa Kulturális Fővárosa 2019” elnevezésű szerveződés létrehozása, melyben helyet kapnak a különféle civilszervezetek is.⁴⁹ A 2011 őszen, sajtókonferencia keretében bemutatásra került pályázat már címében is egy nagyobb terület, az északkeleti régió összefogását mutatja: Ötletek és projektek az ÉSZAKKELET főváros 2019 számára. A dokumentum alap gondolata: a kulturális gyökerek között rátalálni olyan új elemekre, melyek lehetővé teszik – a kultúra és a gazdaság ideális kapcsolatán keresztül – a terület fejlődését.⁵⁰ A 65 oldalas pályázati anyag borítóján szereplő logó is a teljes északkeleti régiót reprezentálja. A bevezetőből megtudhatjuk, hogy a bemutatott nagyszabású terv 2 év munkájának eredménye. Jóllehet, több mint 500 különféle szervezet, intézmény, ügynökség, banki alapítványok, tudósok, egyetemi kutatók és fiatal egyetemisták közreműködésével készült el a dokumentum⁵¹, nem tekinthető teljes anyagnak, folyamatos továbbgondolásra, fejlesztésre van szükség, hogy a pályázat a végleges formáját elnyerhesse. A polgármester szavai szerint – „Ha nincs kultúra, nincs gazdaság, s vice versa”. A pályázati dokumentáció központi témája a kultúra és a vállalkozások, a gazdaság, a fejlesztés, a képzés és a munka közötti kapcsolatokat kívánja meghatározni, a legszélesebb módon bevonva a területen működő különféle társadalmi csoportokat is. A sajtótájékoztató konklúziójában a polgármester így fogalmazott: „A mi régióink kétségkívül rendkívüli, olyan multikulturális gazdagsággal rendelkezik, mely már önmagában képviseli Európa egy darabját, és melynek

⁴⁸ 2008. július 24-i testületi ülésen.

⁴⁹ Tudhatjuk meg az önkormányzat honlapján – <http://www.comune.veneziana.it> – 2008. július 24-én megjelent hivatalos sajtó tájékoztatóból.

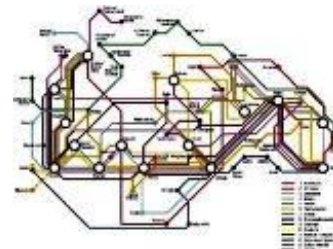
⁵⁰ Tudhatjuk meg az önkormányzat honlapján 2011. november 10-én megjelent hivatalos sajtó tájékoztatóból.

⁵¹ A dokumentum elején 9 teljes oldalon a közreműködők neve olvasható.

mi magunk kívánunk a zászlóvivői lenni”. Velence és az Északkeleti régió egyre aktívabban működik együtt, melyről több honlapon is tájékozódhatunk.⁵² Érdekesképpen megjegyezzük, hogy a hivatalos program-honlapjukon (<http://www.nordest2019.eu>) szimbólumként az egész Északkeleti régió (metropolisz) vasúthálózatának színes rajza szerepel, ezzel vizuálisan felerősítve, hogy az egész terület összefogására épül a pályázatuk. A logójukban szintén hangsúlyos ez a megfogalmazás: Velence az Északkeleti régióval közösen az Európa kulturális fővárosa 2019 címért – Egy terület mint kulturális főváros.⁵³

Torino2019

Torinó új polgármestere 2011 nyarán döntött, városa – másodikként Észak-Olaszországból – is indul az európai kultúra képviselőjét célzó megmérettetésen. Torinó példáját érdemes alaposabban is megvizsgálni, hiszen a „nehéz” ipari örökséggel rendelkező metropolisz paradigmaváltásra kényszerül.

Olaszország harmadik legnagyobb városa számára a pályázat alkalmat kínál identitásának, arculatának újradefiniálására. E kihívásra a már több mint 20 évvel ezelőtt, a szerkezetváltás előtt álló Torinóról megjelent tanulmány⁵⁴ címadásában is utal: „Torinó: A nehéz identitás”. Az ipar és a technológiai innováció szempontjait alapul véve így jellemzi a várost: „Torinó a legtipikusabb példája annak az olasz nagyvárosi fejlődésnek, amelyet az ipari tevékenység és ennek következményeként a demográfiai növekedés és koncentráció váltott ki. Torinó példa arra is, hogy a fejlődés hogyan kötődik egyetlen nagyvállalat működéséhez, amely meghatározó módon befolyásolja a város fejlődését vagy stratégiáját. A Fiat Torinóra gyakorolt hatása azonban nem egyszerűen fejlődési tényező volt, sokkal átfogóbban és összetettebben érvényesülnek hatásai.”⁵⁵ A tanulmány elemzi a problémákat, és a választ a gazdasági fejlődés feltételeinek feltárt hiányosságaira a területfejlesztési tervekben reméli megtalálni: „E tervek megvalósulásának mértékében Torinó arculata átalakul, egy komplex város meghatározó ismertetőjegyeit öltheti magára, működőképesebb lehet.”⁵⁶ Arra a kérdésre is keresi a választ, hogy „miként lehet az innovatív tevékenységek és kutatások céljait szolgáló várost felismerni, a termelési válság következményeit felszámolni és egy új városi identitást meghatározni. [...] Torinó fejlődésének központi kérdése a minőségi átalakulás. [...] A minőségi igényeket lényegében két tényező befolyásolja: egyrészt a társadalmi környezet fejlődése, másrészt a város hazai és nemzetközi imázsának és presztízsének a kívánalmai.”⁵⁷

E kérdéssel foglalkozik a Torino2019 honlapon bemutatásra kerülő, 2010 júliusában megjelent könyv is, melynek címe is egy kérdéssel indul: „Torinó, Európa Kulturális Fővárosa? Újraszervezni Piemonte energiáit.”⁵⁸ Megismerhetjük a szerző véleményét az Európát és különösen Torinót érintő globális válságról, valamint a kulturális alapú új identitásról: „Európa nem lesz képes a globális válságot legyőzni, hacsak nem a kultúrát veszi kiindulási pontnak, ahogyan már a kezdetekkor is javasolták Európa alapítói. Megújult európai kultúrára van szükség, nemcsak az Európai Unió kormányzása, hanem a tagállamok és a régiók problémáinak kezelése érdekében is. Torinó esetében a kultúra kérdéseinek vizsgálatát még sürgetőbbé teszi az ipar újradimenzionálása és a politikai bizonytalanság. A szerző elképzelése szerint Torinónak az *Európai Kultúra egyik Csomópontjaként* kell

⁵² <http://www.nordest2019.eu>, www.veneziam2019.eu, <http://www.festivaldellecittaimpresa.it>.

⁵³ 2019 per Venezia con il Nordest, Capitale europea della Cultura, un territorio per capitale

⁵⁴ Segre, A.–Teodoro, A.: *Torino: A nehéz identitás*. In: Régiók és városok az olasz modernizációban. Szerk.: Horváth, Gy. MTA RKK, Pécs 1993, pp.335-347. (Segre, A.–Teodoro, A.: *Torino: la ricerca di un'identità difficile*. – Borlenghi, E. (szerk.): *Città e industria verso gli Novanta*. Torino, Edizioni della Fondazione Giovanni Agnelli. 1990. pp.31-66.)

⁵⁵ Uo. p.335.

⁵⁶ Uo. p.341.

⁵⁷ Uo. pp.344-345.

⁵⁸ Lala, R.: *Torino, Capitale Europea Della Cultura? Riorientare le energie del Piemonte*. Alpina, Torino 2010.

újráfogalmaznia identitását, méghozzá függetlenül az *Európa Kulturális Fővárosa* pályázaton való esetleges indulástól.⁵⁹

Vittorio Sgarbi, a Velencei Biennale kurátora, aki 2011-ben, először Torinóban, megszervezte a „Velencei Biennálét” mindannak a 600 művésznak, akik nem kaptak bemutatkozási lehetőséget, így nyilatkozott: „Ez a város ideális feltételekkel rendelkezik ahhoz, hogy a kortárs művészetek fővárosává váljon számos múzeuma és kulturális kezdeményezései alapján. Torinó maga a kortárs művészet, ez az igazi Velence, és nem bánnám, ha e megvalósult projektem visszatérő programmá válna a városban.”⁶⁰

A Kulturális diskurzusok Torinóban című cikk⁶¹ megvizsgálja a város kulturális értékeit, jelentőségét és azok megváltozott súlyát. „Torinóban ma megtalálható a kultúra valamennyi megnyilvánulási formája: filozófiai, művészeti és vallási diskurzusok, nagy nemzetközi kulturális intézetek, kiemelkedő egyetemi és tudományos kutatási központok, múzeumi, színházi és világszínvonalú filmművészeti intézmények, a Nemzetközi Könyvszalonnához (Salone Internazionale del Libro) kapcsolódó jelentős kiadói tevékenység, valamint számtalan különféle helyi és területi kezdeményezés, amelyek a fiatalokra, a turizmusra és a kreatív iparra építenek.”⁶² A cikk bizonyítékok sorával igazolja, hogy Torinó hatalmas kulturális erőforrásokkal rendelkezik, bár ezek – véleménye szerint – még nincsenek maximálisan feltárva és értékelve. A fel nem tárt értékek azonban arra ösztönzik a helyi kulturális erőket, hogy mind nagyobb teret adjanak a legszélesebb értelemben vett kultúrának, melynek lényeges elemei a kulturális emlékezet és a kollektív identitás újráfelfedezése.

Egy másik javaslat már az egész régió arculatát kívánja megadni, és hivatkozik arra az elgondolásra, hogy Európa identitása kulturális sokszínűségében ragadható meg. Ennek megfelelően Piemonte, a maga kulturális sokszínűségével, a multikulturalizmus egyik különleges európai műhelyévé válhat.⁶³

Figyelembe véve a legújabb európai uniós elvárásokat, a sikeres pályázás érdekében elengedhetetlennek tartják a teljes civil társadalom bevonását. Ugyanakkor, az állampolgárok részéről is egyre határozottabban fogalmazódik meg az az igény, hogy a kultúrában ne csak nézőként, hanem aktívan, a kulturális értékek létrehozójaként vegyenek részt. Több mint harminc civil szervezetettel, kis kiadókkal és piemonti kreatív ipar szereplőivel 2011. október 1-én megalakult a Civil társadalom a „Torinó Európa Kulturális Fővárosa 2019” Bizottsága. Közel egy éves közös munka eredményeként elkészült a „Kulturális kínálati terv a 2011-2021 közötti időszakra”, mely a *Torinó Európa kulturális csomópontja* című könyvben, Riccardo Lala szerkesztésében, 2011 decemberében, látott napvilágot. „Az egész terv kiinduló pontja az ’Újrakezdeni a kultúrából kiindulva’-szlogen. Az általános válság idején, amely egyaránt érinti Európát, Olaszországot és a mi régiókat, és az élet minden területén jelentkezik, szellemi, politikai társadalmi és gazdasági téren egyaránt, szükség van arra, hogy messzire tekintsünk és elfelejtjük az eddigi, ma már nem hiteles retorikai fordulatokat és megrögzült recepteket. A javaslattevő civil szervezetek átvették Európa alapító atyái provokatív kijelentését, mely szerint, abban az esetben, ha újra kellene alapítani az Európai Uniót, akkor a kultúrából kell kiindulni. Csak így tudnák újráfogalmazni a közös célkitűzéseket és stratégiákat, valódi konszenzus és következtetésképpen egy kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés alapjait megteremteni. Tehát, az, hogy mi zajlik ma Európában, nyilvánvalóvá teszi, hogy égető szükség van az európai társadalmak gyökeres megújítására.”⁶⁴ A 784 db – közöttük mára már jó néhány megvalósult – projekt-javaslatot tartalmazó, 10 évre szóló terv egyik eleme: „Európa csillagórái” és hozzá tartozó dokumentum-fiction. Az európai identitás kérdését kiemelkedő európai irodalmárok alkotásai alapján tervezik feldolgozni: „Véleményünk szerint ahhoz, hogy egy közös európai

⁵⁹ Megjelent a <http://www.torino2019.eu> honlapon. (2012.01.29.)

⁶⁰ Vittorio Sgarbival 2011. december 20-án, a megnyitó alkalmával készült interjú, megjelent a <http://www.torino2019.eu> honlapon. (2012.01.29.)

⁶¹ Megjelent a <http://www.torino2019.eu> honlapon, 2011. december 27-én. (2012.01.29.)

⁶² Uo.

⁶³ Megjelent a <http://identitaeuropea.blogspot.com> honlapon 2011. november 10-én. (2012.01.29.)

⁶⁴ Lala, R. (a cura di): Torino Snodo della Cultura Europea. Piano di offerta culturale 2011-2021.

Alpina, Torino 2011, p.17.

kormányzást ki lehessen alakítani, szükség van az 'európai identitás'-gondolat erős emotív konnotációval történő megszületéséhez. Az 'Európa csillagórái'-könyv, amit a különböző médiumoknak és az iskoláknak szántak, ennek a hiánynak a felszámolását kezdi meg. Stefan Zweignek, egy igazi Európa-hívőnek a gondolatával kezdődik a könyv, aki gyakran foglalkozott az európai identitás koncepciójával, amit végül 'A szív közös hazája'-ként definiált.⁶⁵ A kiadói megjegyzésben az olvasó és minden városi polgár meghívást kap a közös munkába való bekapcsolódásra.

A civil társadalmi összefogás létrejött, a 10 évre szóló kulturális terv elkészült, megvalósítása elkezdődött, s ahogy a kulturális projekteket ismertető könyv címében is jelzik, Torinó Európa kulturális csomópontja kíván lenni. Torinó tehát készen áll a paradigmaváltásra, az *Európa Kulturális Főváros 2019*-pályázat keretében, de a nélkül is.

Ravenna2019

2007-ben, a pályázó városok közül elsőként Ravenna jelentette be hivatalosan az EKF pályázaton való indulási szándékát.⁶⁶ A 2007 és 2009 közötti időszakban számos találkozót szerveztek a már EKF-címet elnyert városok⁶⁷ képviselőivel, hogy minél több tapasztalat és jó példa figyelembevételével fogalmazhassák meg saját pályázatukat. 2009. decemberében pedig a ravennai kulturális intézmények és szervezetek felé deklarálta a város az EKF-címért való indulási szándékát. 2010. májusában a potenciális támogatók, a gazdasági és civil szervezetek is meghívást kaptak az együttműködésre, s a pályázat-előkészítő bizottság is megalakult. Júniusra felállt a programtitkárság, októberre elkészült a hivatalos logó is, s a művészeti-szervezési bizottság is megalakult kilenc kulturális szaktekintéllyel, mely a pályázat számára meghatározza a kulturális év programjának fő irányait. Novemberben az önkéntes szervezetek bevonására is sor került. 2011. februárjában a „Turizmus és az EKF” fókuszcsoporthoz is megalakult, majd bemutatásra került a pályázati dokumentáció szerkezete. A pályázat készültségi fokát jól mutatja, hogy 2011. márciusában a Bolognai Egyetem Örökségvédelmi Karán egy benyújtott diplomamunka⁶⁸ már a Ravenna2019 pályázattal, mint konkrét projekttel foglalkozik. A pályázati anyag összefoglaló címe frappánsan utal Ravenna kulturális örökségére, világhírű mozaikjaira: A kultúra mozaikjai – Új jövőkép Európa számára. Ravenna sem egyedül pályázik, valójában a teljes régió támogatását elnyerte.⁶⁹ 2012. első szemeszterében a város nyílt pályázatot hirdetett meg a konkrét projektjavaslatokra.⁷⁰ Dante halála 691. évfordulójának alkalmából, 2012. szeptember 9-én megalakul az „Amici della Faentina – il treno di Dante” bizottság egy különleges kulturális projekt megvalósítására. A Faentina vasútvonallal közvetlen kapcsolat jön létre a két legjelentősebb Dante-város, Firenze és Ravenna között. Toscana és Romagna kulturális-turisztikai potenciálját kihasználni kívánó kulturális projektben való részvételével Firenze támogatásáról biztosítja Ravennát a sikeres Ravenna2019 pályázat érdekében.

Siena2019

Siena polgármestere 2009 őszén jelentette be, városa is indul a pályázaton. Franco Ceccuzzi, akkori parlamenti képviselő, majd 2011-es önkormányzati választások után az új polgármester, már 2009 októberében publikált nyilatkozatában kifejtette, hogy a pályázat a válságból való kitörési stratégia egyik akciója lehet. Nem csak egy cím elnyeréséről van tehát

⁶⁵ Uo. p.105.

⁶⁶ Ravenna város polgármestere hivatalos levélben tájékoztatta a miniszterelnököt, Romano Prodit, az Európai Parlament elnökét, Hans-Gert Poetteringet, valamint az Európai Bizottság elnökét, José Manuel Barrosot.

⁶⁷ Lille (2004), Luxemburg (2007), Liverpool (2008), Linz (2009), Isztambul és Pécs (2010), Kassa (2013), Riga (2014).

⁶⁸ A közel 200 oldalas szakdolgozat címe: A kulturális turizmus szerepe és Ravenna Európa Kulturális Fővárosa 2019 pályázat: egy konkrét projekt.

⁶⁹ Emilia-Romagna régió, Ravenna prefektúra, Ravenna megye, valamint Rimini, Forlì, Cesena, Cervia, Lugo, Faenza, Russi, és Bassa Romagna települések szövetsége.

⁷⁰ Olvasható a program honlapján – www.ravenna2019.it – 2011. október 24-én megjelent sajtótájékoztatóban.

szó, hanem konkrét és azonnali elkötelezettség vállalására Siena és vonzáskörzete intézményi, szociális, kulturális és gazdasági erejének megerősítésére. A város vezetése tisztában van azzal, hogy a tíz év múlva megvalósuló projekt sikeres előkészítéséhez, a hazai és nemzetközi támogatói kör megszerzéséhez nemcsak erős intézmények közötti összefogásra van szükség, hanem a városi és megyei lakosság érdekeltté tételére, beleértve az olasz és európai parlamenti képviselőket is. 2011 augusztusára elkészült a „Siena2019” logó is, Andrea D’Amore alkotása. A helyi napilap, a Corriere di Siena egy új honlapot és Facebook oldalt indított útjára, mely rendkívül gyorsan ötezer támogatóra talált.⁷¹ A város remek stratégiával megnyerte Firenzét pályázatuk támogatójaként. (Ez azonban nem zárta ki, hogy Firenze később, 2012 szeptemberében a Ravenna2019 kandidatúra támogatását is felvállalja a Firenzét Ravennával összekötő, ún. ’Il treno di Dante’ projekt keretében.) Számos bizottság alakult, közöttük az egyik legfontosabb az a 15 fős grémium, amelynek valamennyi tagja a nemzetközi kulturális szféra legkiválóbbjai közül került ki, akik Európa több országát, az EKF-címek birtokosait képviselik (Graz2003, Lilla2004, Kassa2013, Mons2015, Wroclav2016). A testületbe meghívták az európai kulturális politika egyik legrangosabb szaktekintélyét, Jordi Pascual-t, aki több évben az EKF zsűrijének tagja volt. A 28 fős helyi bizottság feladata – többek között – a projektötletek és javaslatok összegyűjtése, valamint a lakosság minél szélesebb körének tájékoztatása, aktivizálása. A polgármester pályázati stratégiáját tehát kiemelkedő nemzetközi szaktekintélyekre alapítja, akiktől talán némi lobbyzást is remél.

Dél-olaszországi példák: Bari, Brindisi és Lecce

Mind a három város Apúlia régióban található, és külön-külön szállnak versenybe a kiterjesztési lehetőséget, európai uniós és nemzeti fejlesztési támogatást, valamint az európai ismertséget és rangot ígérő címért.

Bari a régió székhelye, [Nápoly](#) után [Dél-Olaszország](#) második legnagyobb városa s egyik legjelentősebb kikötője. Az EKF megmérettetésen való indulását a 2010. december 18-án nyílt, a város művészi, építészeti és táji értékeit bemutató fotókiállítás jelentette. A „Bari2019” alapötlete, hogy a régió székhelye a Kelet és Nyugat kultúráinak és vallásainak évezredes találkozási pontja⁷². A 2011. nyarára elkészült pályázati dokumentáció⁷³ borítóján főcímként is ez a gondolat köszön vissza: Bari a párbeszéd városa, s a logó alatt megjelenő hangsúlyos alcím – A kulturális politika új modellje – egy új alapokra helyezett kulturális fejlesztési politikát hirdet, mely a kulturális ipar tematikus fejlesztését hivatott szolgálni. Ennek megvalósítására 2012. január 24-én létrehozták⁷⁴ a FED.A.C.-ot, a 20 különféle kulturális szervezetből álló szövetséget, mely a képzőművészetet, a táncművészetet, a zenét és a színházat képviseli. Az újonnan alakult kulturális hálózatnak rendkívül fontos szerepet szánunk egyfelől a kitűzött kulturális modell megvalósításában, másfelől az EKF-cím elnyerésében.

Brindisi a [Salentói-síkság](#) északnyugati részén fekszik [Lecce](#) és [Bari](#) között nagyjából félúton, az [Adriai-tenger](#) partján. A polgármester már 2009. január 28-án közzétett nyilatkozatából⁷⁵ megtudhatjuk, hogy a kulturális miniszternek írott hivatalos levelében jelentette be az önkormányzat EKF pályázaton való indulási szándékát. A szándékuk teljes mértékben tükrözik ez Európai Unió elvárásait. Tulajdonképpen semmivel sem mondanak többet, ígérnek különlegesebbet, a szomszédos Barinál. Így azután nehezen igazolható versenyzésük a régióközponttal az együttes pályázás helyett.

Lecce, Brindisitől délre, a [Salentói-félsziget](#) közepén fekszik. A számos [barokk](#) épület által meghatározott egységes városképének köszönhetően „Dél Firenzéjének” is nevezik.

---

71. Jelenleg 5.446 támogatót tudhat magáénak: <http://www.facebook.com/pages/Siena-2019-citt%C3%A0-candidata-a-capitale-europea-della-cultura/179905130277> Siena 2019, città candidata a capitale europea della cultura. (2012.11.10.)

72 Amikor 1087-ben [Myrából](#) a városba hozták [Szent Miklós](#) ereklyéit, a város egyike lett [Európa](#) legjelentősebb [keresztény](#) központjainak. Az ereklyék elhelyezésére építették fel a [San Nicola-bazilikát](#), amely a [román kori építészet](#) egyik legszebb alkotása.

73 2011. szeptember 8-án, a <http://go-bari.it> honlapon megjelent cikk ad hírt.

74 Az önkormányzat honlapján – <http://www.comune.bari.it> – 2012. január 24-én publikált híradás.

75 Megjelent a <http://www.brundisium.net> honlapon.

Lecce, Brindisihez hasonlóan, nem fogalmazott meg olyan projektet az EKF-cím elnyerésére, amely indokolhatná azt, hogy a város egyedül induljon a pályázaton. A sajtóban megjelent vélemények több esélyt jósolnak egy Bari–Brindisi–Lecce-összefogásnak. Az önkormányzat honlapján⁷⁶ olvasható alig több, mint két oldalas kandidatúrájukban ugyan felsorolják mindazokat az elemeket, melyek követelményként szerepelnek a pályázó városok számára készült útmutatóban, valójában azonban nincs igazi alapötletük, kidolgozott programjuk. A 693-as számú, az EKF pályázatra vonatkozó önkormányzati határozat (2011.09.28.) 5. pontja intézkedik egy ún. Nyitott és Kreatív Városi Műhely létrehozásáról, melynek egyik feladata az Európai Unió ún. Zöld könyvében foglaltak figyelembe vétele a kulturális és kreatív iparra vonatkozóan. A Zöld könyv a kulturális és kreatív iparágak potenciáljának felszabadításáról c. dokumentumban a kreatív iparág definíciója a következő: „ágazat, amely a kultúrát használja alapanyagként (input) és kulturális dimenzióval bír, jóllehet az általa előállított eredmény (output) gyakran funkcionális. Ide tartozik az építészet és a dizájn, amely szélesebb folyamatokba integrálja a kreatív elemeket, valamint az olyan ágazatok is, mint a tervezőgrafika, a divattervezés vagy a reklámszakma”.

Eddig tehát már tizenkilenc önkormányzat jelezte hivatalosan a majd csak ez év végén megjelenő pályázati felhíváson való részvételi szándékát. Vajon 2013 végéig, a kandidatúrák beadási határidejéig, még hány olasz város fogja úgy érezni, méltóképpen képviselheti Olaszországot, és egyben az európai kultúrát? Erre utalt Francesco Giro, a kulturális államtitkár 2011 augusztusában adott interjújában⁷⁷, amikor így nyilatkozott: „Túl sokan vannak, nem lesz könnyű a választás” – majd hangsúlyozta, hogy „a kultúrában igazán gazdag Itáliában nem mindegy, mely városra bizzák az ország képviselőjét”. A városok még is teljes lendülettel és erőbedobással készülnek, hiszen valamennyien úgy gondolják, mindenképpen megéri a befektetett munka.

Szakmai ajánlások a városok számára

A 2011-2014 időszakra vonatkozó ún. kulturális munkaterv, melyet az európai menetrend keretében fogadtak el, meghatározza a kultúra területén elvégzendő nemzeti és uniós szintű tevékenységeket, melyek 6 prioritásra koncentrálnak.⁷⁸ Egyik közöttük éppen a kulturális és kreatív ágazatokra vonatkozik. Ennek keretében egy munkacsoport szakmapolitikai kézikönyvet, valamint bevált gyakorlatokat bemutató kézikönyveket dolgoz ki, és a Bizottság értékelné fogja a kulturális és kreatív iparágak potenciáljáról szóló ún. Zöld könyv eredményeit, megfelelő folytatást javasol ahhoz, valamint létrehozza a kreatív ágazatok európai szövetségét. Előmozdítja továbbá a kulturális turizmust és annak fenntartható irányítását Európa társadalmi és gazdasági fejlődésének érdekében.⁷⁹

Olaszország rendkívül gazdag kulturális örökséggel rendelkezik. Számos kandidáló városban és régiójában található világörökségi helyszín. Példa erre Ravenna, mely 8 ilyen különleges értéket képviselő, az 5-6. századból származó épülettel büszkélkedhet. Éppen ezért figyelembe kell venni az UNESCO keretén belül működő Világörökségi Bizottság elvárásait. A Világ kulturális és természeti örökségének megóvását célzó egyezmény éppen 40 éve, 1972. november 16-án jött létre. Az egyezmény aláírásával az állam kötelezettséget vállal arra, hogy a Világörökségi Listára felkerült helyszíneket óvja és megőrzi a későbbi generációk számára.

Az épített örökség védelmével foglalkozó szakmai civil szervezet, az ICOMOS⁸⁰ 17. közgyűlése⁸¹ és az „Az örökség, mint a fejlődés motorja” (Heritage, Driver of Development)

⁷⁶ <http://www.comune.lecce.it/settori/programmazione-strategica-e-comunitaria/candidatura-di-lecce-a-capitale-europea-della-cultura> (2012.10.19.)

⁷⁷ Megjelent 2011. augusztus 19-én a <http://archivistorico.corriere.it> honlapon.

⁷⁸ A 6 prioritás: kulturális sokszínűség, kultúrák közötti párbeszéd, valamint elérhető és befogadó kultúra; a kulturális és kreatív ágazatok; kompetenciák és mobilitás; kulturális örökség, ideértve a gyűjtemények mobilitását is; kultúra a külkapcsolatokban; kulturális statisztikák.

⁷⁹ Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2010.12.2. C 325/1-9.

⁸⁰ Az ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) az UNESCO műemlékvédelmi világszervezete, a párizsi székhelyű Világörökség Bizottság állandó műemlékvédelmi szakértő intézménye.

című tudományos szimpóziuma megtárgyalta a legfontosabb kérdéseket, melyek között szerepelt a „kultúra, mint a fenntartható fejlődés negyedik pillére” definícióhoz kapcsolódó megállapításai is. Mint ismeretes, a 2002-ben megtartott Johannesburgi Világ Csúcstalálkozó a fenntartható fejlődésről elismerte a kulturális sokszínűséget, mint a fenntartható fejlődés negyedik pillérét, a gazdasági, szociális és környezeti pillérek mellett. A közgyűlés megállapítása szerint, „ez a definíció közel áll az örökségnek a fejlesztés folyamatában betöltött szerepéhez, melyet a legszélesebb értelemben vett örökségnek szeretnénk adni: a fejlesztés alatt nemcsak a gazdasági vonatkozást értjük, hanem olyan eszközt is, mely által elégedettebb, intellektuálisabb, érzelemgazdagabb, morálisabb és spirituálisabb létezés nyerhet életünk”. Az ICOMOS közgyűlése tehát 2011. december 1-én elfogadott egy nyilatkozatot (mely később Párizsi nyilatkozatként vált ismertté), mely ajánlásai között szerepelnek: Az örökség és a regionális fejlesztés, az építészet művészethez való visszatérés (A return to the art of building), a turizmus és a fejlesztés összefüggése, a (kulturális) örökség és a gazdaság, az érdekelt/érintettek (stakeholders) és képességfejlesztés. Ajánlásait a kormányközi, nemzeti és helyi hatóságoknak és valamennyi intézménynek és szakembernek ajánlják.

A városok felkészülését segíti a szakma által kidolgozott számos módszer, eszköz. Ezek között megemlíthetjük a kulturális tervezéssel foglalkozó munkákat. Egyik példa erre Monica Amari könyve⁸², melyben egy születőben lévő, önálló, multidiszciplináris tudományra hívta fel a figyelmet. A kulturális programozáshoz a nemzetközi viszonylatban is jól ismert Project Cycle Management módszert adaptálta. Javaslatot tett a területi kormányzás stratégiai szervezetében működő új szakember, a kulturális tervező meghatározására. A kulturális tervező megfelelő kompetenciákkal rendelkezne ahhoz, hogy a köz- vagy magánszférában tevékenykedők számára olyan kritériumokat, módszereket és eljárási technikákat javasoljon, amelyek új érintkezési és kapcsolódási pontokat határozhatnak meg a kulturális, turisztikai, társadalmi, gazdasági szereplők között, beleértve a szakképzés területét is.

Másik példa Maurizio Carta már 1999-ben megjelent alapműve⁸³, melyben egy adott terület kulturális szerkezetét vizsgálja, a kulturális örökséget az identitás forrásának és a fejlesztés eszközének tekinti. Tanulmányának egyik alapkérdése, hogy milyen módon tud a területi kulturális örökség integrált részévé válni a területi tervezési és irányítási folyamatoknak. Két alternatívára lehet visszavezetni az eddigi akciókat: a „védendő örökség” és a „befektetendő örökség”. Az EKF pályázat kapcsán sokkal inkább a második típusú örökség-szemléletre van szükség, míg a Világörökségi Listán szereplő helyszínekre az első alternatíva a követendő stratégia.

A palermói professzor *A jövő városa: a kulturális város* című könyvében⁸⁴ egészen konkrétan fogalmaz: „A jövő városa egyre inkább a 'kultúra városa' lesz, mely nemzetközi szinten versenyképes azáltal, hogy saját kulturális identitását megfelelően kidomborítja és megismertetését fontosnak tartja. A jövő kihívása tehát az a kérdés, hogy a városok hogyan használják saját energiájukat, szellemi kapacitásukat, kollektív intelligenciájukat és kreativitásukat annak érdekében, hogy sokszínű identitásukkal és kultúrájukkal még inkább kompatibilis fejlődést biztosítsanak, valamint a fenntarthatóságot forrásaiknak és igényeiknek megfelelően fogalmazzák meg.”

Egy másik fontos tanulmánykötet témája a kulturális marketing, amely kizárólag olasz tapasztalatokat és kísérleteket ismertet⁸⁵, és felhívja a figyelmet a kor kihívásaihoz igazodó új eszközökre, módszerekre. Figyelemre méltó egyik alapgondolata szerint (mely az EKF-városok számára kötelezően teljesítendő elvárás) a kultúra – akár fizikai, akár szellemi formájában – mindannyiunké, ezért mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni.

---

⁸¹ A közgyűlést 2011. nov. 27. és dec. 1. között, 106 országból 1150 fő részvételével, Párizsban tartották.

⁸² Amari, M.: *Progettazione culturale. Metodologia e strumenti di cultural planning*. FrancoAngeli, Milano 2006.

⁸³ Carta, M.: *L'armatura culturale del territorio. Il patrimonio culturale come matrice di identità e strumento di sviluppo*. FrancoAngeli, Milano 1999.

⁸⁴ Carta, M.: *Next city: culture city*. Meltemi Editore, Roma 2004.

⁸⁵ Severino, F. (a cura di): *Un marketing per la cultura*. FrancoAngeli, Milano 2005.

A kortárs város több aspektusát elemző könyv⁸⁶ szerzője *A város és a kultúra* című fejezetben egy fontos gondolatra hívja fel a figyelmet a vizuális fogyasztás kapcsán: „A vizuális fogyasztásban képeket, eszméket és szimbólumokat fogyasztunk, melyek egy meghatározott helyhez kötöttek, és amiket egyszerűen azzal a kíváncsisággal keresünk fel, hogy ott legyünk, hogy elmondhassuk: ott jártunk, hogy lássuk, vagy mások ott lássanak bennünket. Ez a fajta fogyasztás, ami egyes helyeken koncentrálódik, azzal jár, hogy maga a hely válik fokozatosan romló minőségben a fogyasztás tárgyává a helyiek, a városba látogatók és a turisták által. Egyes városok, gondoljunk például Velencére, a kollektív képzetben olyan vágyott helyekké váltak, ahol egy specifikus, rövid időszakban hatalmas emberáradat koncentrálódik, s ez önmagában veszélyezteti magának a városnak a túlélését, fennmaradását.”⁸⁷ Vajon Velence, hogyan kezeli a már jelenleg is túlzott mértékű, s a pályázat kapcsán várhatóan tovább növekedő turistaforgalom káros következményeit?

Záró gondolatok: A kultúra mozgósító ereje

- Az EKF kitörési lehetőséget biztosít az Olaszországot különösen sújtó válságra. Mondhatnánk, „nincs más út”, mint követni az eddigi sikeres EKF címet elnyert városok jó példáját, és felvenni a versenyt a többi pályázó várossal.
- Megéri a befektetés, hiszen egy ilyen kihívás tudja igazán kihozni a legtöbbet a városokból. Jó ügy érdekében az egész várost, megyét, régiót, a lakosokat, a civil és szakmai szervezeteket, vállalkozásokat lehet mozgósítani és már a felkészülési időszakban bevonni.
- A területen működő kulturális és az ezekhez kapcsolódó egyéb szervezeteket, vállalkozásokat újfajta összefogásra, kreatív együttműködésre sarkallja a kihívás.
- A pályázat érdekében a város olyan belső erőit, tartalékait mozgósítja, melyre egyébként, nagy valószínűséggel, nem kerülne sor.
- A pályázaton való indulással – a több éves felkészülési időszakban – nemcsak országos szinten, de egész Európában is növekszik ismertségük.
- Új technikai, kommunikációs, marketing eszközök alkalmazása. Az önkormányzat saját hivatalos honlapján kívül önálló EKF-honlap, blog működtetése, Facebook és Twitter közösségi helyek aktiválása rajongók, támogatók bevonására, ötletek, projekt-javaslatok gyűjtésére, az egész lakosság – ezen belül is különösen a fiatalok – megszólítására, aktivizálására.
- A kulturális alapú város- és régiófejlesztés a követendő irány az új szolgáltató szektor, a kultúraipar, a kreatív ipar kiteljesedésére építve.
- A kulturális évadra való felkészülés, és különösen a sikeresen megvalósult kulturális évad, olyan folyamatokat indíthat el, melyek pozitívan hatnak a város hosszú távú fejlődésére.
- Az EKF-cím elnyerésével, a győztes város számára az Európai Unió és a nemzeti kormány jelentős támogatást biztosít nemcsak a kulturális évad megvalósítására, hanem az infrastrukturális fejlesztésekhez is. A kulturális főváros az európai és nemzetközi figyelem központjába kerül, és ezzel a kulturális évadhoz komoly turisztikai érdeklődés, leginkább az évad során jelentkező megnövekedett turisztikai forgalom kapcsolódik, mely gazdasági fellendülés lehetőségét is ígéri.

Új kapcsolatokat, új típusú, kreatív együttműködések, és számos pozitív értéket, hosszú távú elképzelések megfogalmazását és elindítását, nemzetközi ismertséget saját kulturális örökségük és értékeik felértékelését jelenti a több éves felkészülési időszak a pályázó városok számára. Tehát akkor is nyertes egy város, ha nem kerül ki győztesen a pályázatból, mert saját jövőjét építi és fejleszti a pályázatkészítés folyamatában is.

Kulturális örökségünk közös kincsünk, de megfelelő tájékoztatás, népszerűsítés, korszerű információ menedzsment nélkül nem tudja felhívni magára a figyelmet, nem tud közkinccsé válni. Az *Európa Kulturális Fővárosa* program ebben tud jelentős segítséget nyújtani. Kultúránk gazdagságának és sokszínűségének megőrzése és védelme nemcsak

⁸⁶ Vicari Haddock, S.: *La città contemporanea*. Il Mulino, Bologna 2004.

⁸⁷ Uo. pp.172-173.

(európai) identitásunk szempontjából lényeges, hanem egyben a jövőnkbe való befektetés legjobb módja is.

Irodalomjegyzék

- Lala, R. (a cura di): *Torino Snodo della Cultura Europea. Piano di offerta culturale 2011-2021*. Alpina, Torino 2011.
- Lala, R.: *Torino, Capitale Europea della Cultura? Riorientare le energie del Piemonte*. Alpina, Torino 2010.
- Campos Venuti, G.: *Città senza cultura. Intervista sull'urbanistica* (a cura di Oliva, F.) Editori Laterza, Roma-Bari 2010.
- Dr. Bassa, L. (szerk.): *Tanulmányok az örökségmenedzsmentről 1. Világörökség és kezelése*. Információs Társadalomért Alapítvány, Budapest 2009.
- Inkei, P., Tóth, V.: *2008 – A kultúrák közötti párbeszéd európai éve*. Kultúrpon t Iroda, Budapest 2008.
- Romano, M.: *La città come opera d'arte*. Giulio Einaudi editore, Torino 2008.
- Amari, M.: *Progettazione culturale. Metodologia e strumenti di cultural planning*. FrancoAngeli, Milano 2006.
- Severino, F. (a cura di): *Un marketing per la cultura*. FrancoAngeli, Milano 2005.
- Vicari Haddock, S.: *La città contemporanea*. Il Mulino, Bologna 2004.
- Carta, M.: *Next city: culture city*. Meltemi Editore, Roma 2004.
- Carta, M.: *L'armatura culturale del territorio. Il patrimonio culturale come matrice di identità e strumento di sviluppo*. FrancoAngeli, Milano 1999.
- Horváth, Gy. (szerk.): *Régiók és városok az olasz modernizációban*. MTA RKK, Pécs 1993.

Dadvandipour Zsuzsanna: Újabb dimenziók az azeri köszönetnyilvánítás kifejezésében
(Pécsi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola)

Bevezetés

Dolgozatomban az azeri kultúrában megfigyelhető nyelvi udvariassági formák közül a köszönetnyilvánítás gazdag tárházának bemutatását tűztem ki célul. Témaválasztásomat azzal szeretném megindokolni, hogy több alkalommal jártam már Iránban, „a rózsák és a csalogányok országában” (Bozorg Alavi 1958), így több évet töltöttünk el együtt a férjemmel azeri nyelvterületen. Az ott ért benyomások mélyen megérintettek és arra ösztönöznek, hogy tudományos módszerrel kezdjek el foglalkozni a kommunikációs viselkedés e tárgykörével. Célom, hogy segítsen a magyar és az azeri kultúra közötti minél teljesebb megértést, a kulturális alapú konfliktusok elkerülését. A tanulmánycímbe szereplő *újabb dimenziók* jelzős szerkezet arra utal, hogy korábban már tartottam egy előadást *A köszönetnyilvánításhoz kapcsolódó nyelvi udvariassági formák az azeri kultúrában* címmel. Az akkor közölt kutatási eredményeimet újabbakkal egészítettem ki, más aspektusokból vizsgáltam újra a témát. Jelen dolgozatomban ezeket az újabb eredményeket szeretném megosztani a Tisztelt Olvasókkal.

Kutatásomhoz a szociolingvisztikában, a pragmatikában és az interkulturális kommunikációban, mint az alkalmazott nyelvtudomány részterületeiben találtam meg az elméleti támpontokat. A magyar kutatók közül – többek között – Balázs Géza, Borgulya Ágnes, Dömötör Adrienne, Károly Krisztina, Kenessey Mária, Kertész Manó, Kiss Jenő, Simigné Fenyő Sarolta és Szili Katalin írásaira támaszkodom. A külföldi szerzők közül pedig Yavar Dehghani, Erving Goffman, Paul Grice, Roman Jakobson, Ronald Wardhaugh és Fred W. Housholder kutatási eredményeire építek.

Kutatási módszereim: azeri nyelvterületen, Tabrizben (Irán második legnagyobb városában, az Azerbajdzsán-tartomány központjában), eltöltött évek tapasztalatainak lejegyzése és elemzése, a megfigyelések rendszerezése, interjúkészítés azeri anyanyelvű adatközlőkkel, valamint magyar-azeri, azeri-angol és angol-perzsa nyelvű szakirodalmak tanulmányozása. A lejegyzések szerkezete: (1) a szituáció rögzítése, (2) a verbális közlések szituatív feljegyzése, (3) a kísérő (nem verbális) közlések megfigyelése és feljegyzése. Az így nyert tényanyag alkalmas összehasonlító vizsgálatok végzésére a magyar és az azeri nyelv, illetve kommunikáció vonatkozásában.

Következtetésem, hogy az azeri/perzsa emberek vendégszeretőek, figyelmesek, segítőkészek. E számomra oly kedves, barátságos és melegszívű nép udvariasságát bizonyítja, hogy a köszönetnyilvánítás/megköszönés kifejezésére a nyelvi eszközök széles választéka áll rendelkezésre.

Tanulmányomban először bemutatom az azeri nyelvet, a kutatási területemet és az azeri nyelv írását Iránban és a dolgozataimban. Ezután következik a kapcsolatra utaló nyelvi elemek vizsgálata, majd a megköszönés nyelvi kifejezőeszközeit ismertetem az azeri kultúrában. Dolgozatom következtetésében térek ki a magyar nyelvben megfigyelhető köszönetnyilvánítási formák bemutatására. Írásomat kitekintés, köszönetnyilvánítás és irodalomjegyzék zárja.

Kutatásom eredményei két célcsoport számára lehetnek fontosak: részben azon nyelvészeknek, akik érdeklődnek az interkulturális kommunikáció iránt, másrészt azeri, illetve perzsa érdekltségű cégek alkalmazottai számára is, hogy jobban megismerjék és helyesen értelmezzék ezt a több ezer éves, mesés kultúrát.

1. Néhány fontos gondolat az azeri nyelvről, kutatási területem meghatározása, az azeri nyelv írása Iránban és dolgozataimban

1.1. Dióhéjban az azeri nyelvről

A keleti nyelvek sorában a perzsa, a japán, a kínai, az arab és más nyelvek mellett a török-azeri nyelv előkelő helyet foglal el. Az azerbajdzsáni (röviden: azeri) nyelv az altaji nyelvcsaládba tartozik, a köztörök ágon belül pedig az oguz vagy délnyugati nyelvek csoportjába. Ide soroljuk még a törökországi török (oszmán-török, oszmánli), a gagauz és a türkmén nyelveket is. A karahánida, a türk és a szeldzsuk nyelveket mint kihalt nyelveket is megemlíti a szakirodalom (Fodor 2004: 57).

Az azerbajdzsáni-azeri elnevezés perzsa eredetű, valószínűleg az azer 'tűztemplom'

jelentésű szóból származik, s hajdan ezen a területen élő nép tűzimadására utal.

Az azerbajdzsáni-azeri nyelv szépirodalmi emlékeit a XIV-XV. századtól ismerik a kutatók, azonban nehéz szétválasztani az oszmán-török emlékektől a két nyelv nagy hasonlósága miatt (Fodor 2004: 60).

Az azerbajdzsáni nyelv további elnevezései: azeri, azari, azeri török és azerbajdzsáni török.

Az azeri nyelv a világon több mint 31 millió beszélőt számlál. Megkülönböztetünk északi és déli azerbajdzsáni nyelvet. Az északi azerbajdzsáni nyelvet Azerbajdzsánban 6 millió fő, Örményországban 160.000 fő, Grúziában 285.000 fő, Dagesztánban (Orosz Dagesztán) 112.000 fő beszéli. A déli azerbajdzsáni nyelv pedig 23.5 millió beszélőt számlál Iránban, 530.000 főt Törökországban, 300.000 fő beszéli Irakban, 30.000 Szíriában és kisebb csoportok élnek Afganisztánban.

Egy korábban megjelent angol nyelvű szakirodalom (Householder 1965) az azerbajdzsáni nyelv tárgyalása során bakui és tabrizi dialektusokat különböztet meg. Én jobban szeretem a tabrizi azeri nyelv és a bakui azeri nyelv elnevezéseket, inkább ezeket használom kutatásaim során.

1.2. Kutatási területem meghatározása

Képzelnék el Irán közigazgatási felosztását: az ország 30 tartománya közül az északnyugaton elterülő Kelet-Azerbajdzsán és Nyugat-Azerbajdzsán áll kutatásom középpontjában. E két tartomány alkotja az iráni Azerbajdzsánt, amelynek központja Tabriz, napjainkban az ország második legnagyobb városa. Régen Irán fővárosa volt.

1.3. Az azeri nyelv írása Iránban és dolgozataimban

Iránban jelenleg mind a latin, mind a perzsa ábécé betűit használják az azeri nyelv leírására. A perzsa ábécé az arab ábécén alapul, az arab ábécé egy némileg módosított változata. A perzsa-arab írást – a perzsán és az azerin kívül – használják még többek között az urdu, a szarai, a kurd szoráni, a luri, az oszmán török és a tatár nyelv leírására is. A perzsának létezik latin betűs ábécéje is, amelyet a nemzetközi átírásban használnak. Én kutatásaim során a latin betűs azeri ábécét részesítem előnyben, amelyet napjainkban Irán északi szomszédjában, Azerbajdzsánban használnak az azeri nyelv leírására. Azon praktikus cél érdekében teszem ezt, hogy a perzsa nyelvet, illetve írást nem, vagy kevésbé ismerő magyar nyelvészek-kutatók könnyebben tudjanak tájékozódni az azeri nyelv udvariassági formáit illetően.

2. A kapcsolatra utaló nyelvi elemek vizsgálata

Az emberek egy része számára Irán (Perzsia) a hatalmas ókori Perzsa Birodalmat, Dárius kincsét, majd ezer évvel később a mesés Keletet, az Ezeregyéjszaka csodálatos világát jelenti. Bizonyára kevesebben vannak azok, akik Firdauszi, Sza'di, Hafiz, Omár Khayyam páratlan verseit is hallották vagy olvasták már akár fordításban, akár eredetiben. Az elmúlt években és napjainkban is sokszor terelődik a világ figyelme erre a gazdag és hatalmas országra.

Különleges ajándéknak tekintem, hogy megismerhettem az azeri/perzsa kultúrát, hiszen így legközelebb kerültem az azeri és a perzsa nyelvközösséghez is. Átélttem és tapasztaltam mindazt, amit az iráni emberek átélnek és tapasztalnak, megtudtam, bizonyos közlésekre hogyan reagálnak, egy-egy szituációban hogyan viselkednek. Az Iránban eltöltött évek alatt tanulmányoztam az azeri nyelvet, igyekeztem feltérképezni e nyelv grammatikáját és a nyelvi modelleket. Céljaim közé tartozott annak megértése, hogyan szerveződik a nyelv a beszélők tudatában, hogyan illik viselkedni egyes szituációkban és melyek azok a társadalmi normák, amelyek ismerete nélkül az ember nem, vagy csak nagyon nehezen boldogul. Olyan kérdésekre volt módomban választ kapni, amelyekkel még – tudomásom szerint, jelen pillanatig – magyar alkalmazott nyelvészek nem foglalkoztak. Az első hónapokban úgy éreztem magam, mint egy gyermek, aki miközben anyanyelvét elsajátítja, birtokba veszi környezetének viselkedésformáit, szokásait, értékrendjét, tehát mindazt, ami a közösség kultúráját alkotja. A nyelv és a kultúra, legyen szó bármely nyelvközösségről – nagyon szorosan összefonódik, hiszen "a nyelv kultúrába ágyazva, a kultúra pedig nyelvi közvetítéssel jut el a gyermekhez" (Simigné 2003).

A kapcsolatra utaló nyelvi elemek vizsgálatával először kommunikációelmélet-kutatók foglalkoztak. Karl Bühler 1934-ben megjelent *Nyelvelmélet* (Sprachtheorie) című művében három fő kommunikációs funkciót jelölt meg: (1) a kifejezés funkcióját (a beszélő oldalán), (2) az ábrázolás funkcióját (a dolgok, tényállások oldalán) és (3) a felhívás funkcióját

(a hallgató oldalán). Ezek alapján tehát a kommunikáció során a beszélő (1) kifejezi akaratát, (2) ábrázolja a világ dolgait és (3) valamilyen cselekvésre hívja fel a hallgatót.

Ezt a modellt Roman Jakobson egészítette ki az 1960-ban megjelent *Nyelvészet és poétika* című tanulmányában. Jakobson három további funkciót nevezett meg: (1) poétikai (ekkor a közleményre, tehát magára a jelre irányul a figyelem), (2) fatikus (kapcsolatfenntartó) funkció és (3) metanyelvi funkció (amelyben magáról a nyelvről van szó).

A korábbi elméleteket összegezve a kommunikáció során az alábbiakat lehet végrehajtani: (1) kapcsolatlétesítés és -fenntartás, (2) közlés (megnevezés, állítás, elbeszélés), (3) megismerés, (4) beszéd tett, (5) meggyőzés (érvelés, vita) és (6) érzelmkifejezés (Tolcsvai Nagy 2000).

A kapcsolatra utaló (fatikus) nyelvi elemeket Balázs Géza – elsősorban a Goffman által megfogalmazottakra támaszkodva – három nagy csoportba sorolja, ezek a következők: (1) a kapcsolatteremtés eszközei, (2) a csatorna pillanatnyi használhatóságának (nyitottságának) megerősítésére szolgáló eszközök és (3) a kapcsolatlezárás eszközei. A köszönetnyilvánítás ezek közül a második csoportba sorolható, hiszen a megköszönés mint nyelvi udvariassági forma a kapcsolat nyitottságának megerősítését hivatott betölteni (Balázs 1993).

3. A köszönetnyilvánítás nyelvi formái az azeri nyelvben

A köszönet szó jelentése azeriül: $t\ddot{u}\ddot{s}\ddot{u}kk\ddot{u}r\ e\ddot{t}m$. Tanulmányom ezen részében az azeri köszönetnyilvánítás gazdag tárházának bemutatására vállalkozom. Az általam megfigyelt és azeri anyanyelvű adatközlőm segítségével pontosított és kiegészített köszönetnyilvánítási formákat közlöm dolgozatomban ezen részében. Az alábbi megköszönési formák fordulnak elő a tabrizi azeri nyelvben:

3.1. **sağ' ol** → jelentése: 'köszönöm' (neked);

3.1.1. fokozása: $\text{cox}^{88}\ \text{sağ' ol}$ → 'nagyon köszönöm' (neked);

3.1.1.1. fokozás ismétléssel: $\text{cox-cox}^{89}\ \text{sağ' ol}$ → 'nagyon-nagyon köszönöm' (neked);

3.1.2. válaszreakció: $\text{xahesh elir}\ddot{e}m$ → 'szívesen';

3.1.2.1. válaszreakció fokozása: $\text{cox xahesh elir}\ddot{e}m$ → 'nagyon szívesen';

3.1.2.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: $\text{cox-cox xahesh elir}\ddot{e}m$ → 'nagyon-nagyon szívesen'.

3.2. **sağ' olun** → jelentése: 'köszönöm' (nektek, önnek, önöknek), 'köszönjük' (nektek, önnek, önöknek);

3.2.1. fokozása a fentihez hasonló: cox sağ' olun → 'nagyon köszönöm' (nektek, önnek, önöknek), 'nagyon köszönjük' (nektek, önnek, önöknek);

3.2.1.1. fokozás ismétléssel: cox-cox sağ' olun → 'nagyon-nagyon köszönöm' (nektek, önnek, önöknek), 'nagyon-nagyon köszönjük' (nektek, önnek, önöknek);

3.2.2. válaszreakciók: $\text{xahesh elir}\ddot{e}m$ → 'szívesen' (E/1-ben, amikor egy személy válaszol); xahesh elirux → 'szívesen' (T/1-ben, amikor több személy válaszol, vagy egy személy több személy nevében válaszol);

3.2.2.1. válaszreakció fokozása: $\text{cox xahesh elir}\ddot{e}m$ → 'nagyon szívesen'; cox xahesh elirux → 'nagyon szívesen';

3.2.2.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: $\text{cox-cox xahesh elir}\ddot{e}m$ → 'nagyon-nagyon szívesen', $\text{cox-cox xahesh elirux}$ → 'nagyon-nagyon szívesen'.

3.3. **məmnun(am)**⁹⁰ → jelentése: 'köszönöm' (neked, nektek, önnek, önöknek);

3.3.1. fokozása: cox məmnunam → 'nagyon köszönöm' (neked, nektek, önnek, önöknek);

3.3.1.1. fokozás ismétléssel: cox-cox məmnunam → 'nagyon-nagyon köszönöm' (neked, nektek, önnek, önöknek);

3.3.2. válaszreakciók: $\text{xahesh elir}\ddot{e}m$ → 'szívesen', xahesh elirux → 'szívesen';

3.3.2.1. válaszreakció fokozása: $\text{cox xahesh elir}\ddot{e}m$ → 'nagyon szívesen'; cox xahesh elirux → 'nagyon szívesen';

88 A szerkezetek a cox ('nagyon') módhatározó miatt válnak udvariasabbá. A 'hogyan' kérdésre válaszoló határozó mindig az ige előtt áll.

89 A köszönetnyilvánítási kifejezés és a válaszreakció is az előbbi módhatározó kettős ismétlésével: cox-cox (nagyon-nagyon) válik még udvariasabbá.

90 $m\ddot{u}mnun$ → jelentése: 'kösz', 'köszí'. Ez egy rövid, csak a szóbeli kommunikáció során használatos

megköszönési forma, írásban nem fordul elő. $m\ddot{u}mnunam$ → jelentése: 'köszönöm'. Udvariasabb mint a $m\ddot{u}mnun$. Mind szóban, mind írásban előfordulhat, viszont az írásbeli kommunikációban csak ez az alak fordul elő.

- 3.3.2.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: *çox-çox xahesh elirəm* → 'nagyon-nagyon szívesen', *çox-çox xahesh elirux* → 'nagyon-nagyon szívesen'.
- 3.4. **məmnunux** → jelentése: 'köszönjük' (neked, nektek, önnek, önöknek);
- 3.4.1. fokozása: *çox məmnunux* → 'nagyon köszönjük' (neked, nektek, önnek, önöknek);
- 3.4.1.1. fokozás ismétléssel: *çox-çox məmnunux* → 'nagyon-nagyon köszönjük' (neked, nektek, önnek, önöknek);
- 3.4.2. válaszreakciók: *xahesh elirəm* → 'szívesen', *xahesh elirux* → 'szívesen';
- 3.4.2.1. válaszreakció fokozása: *çox xahesh elirəm* → 'nagyon szívesen'; *çox xahesh elirux* → 'nagyon szívesen';
- 3.4.2.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: *çox-çox xahesh elirəm* → 'nagyon-nagyon szívesen', *çox-çox xahesh elirux* → 'nagyon-nagyon szívesen'.
- 3.5. **təşəkkür edirəm** → jelentése: 'köszönöm' (neked, nektek, önnek, önöknek);
- 3.5.1. fokozása: *çox təşəkkür edirəm* → 'nagyon köszönöm' (neked, nektek, önnek, önöknek);
- 3.5.1.1. fokozás ismétléssel: *çox-çox təşəkkür edirəm* → 'nagyon-nagyon köszönöm' (neked, nektek, önnek, önöknek);
- 3.5.2. válaszreakciók: *xahesh elirəm* → 'szívesen', *xahesh elirux* → 'szívesen';
- 3.5.2.1. válaszreakció fokozása: *çox xahesh elirəm* → 'nagyon szívesen'; *çox xahesh elirux* → 'nagyon szívesen';
- 3.5.2.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: *çox-çox xahesh elirəm* → 'nagyon-nagyon szívesen', *çox-çox xahesh elirux* → 'nagyon-nagyon szívesen'.
- 3.6. *mersi*⁹¹ → jelentése: 'köszönöm' (neked, nektek, önnek, önöknek);
- 3.6.1. válaszreakciók: *xahesh elirəm* → 'szívesen', *xahesh elirux* → 'szívesen';
- 3.6.1.1. válaszreakció fokozása: *çox xahesh elirəm* → 'nagyon szívesen'; *çox xahesh elirux* → 'nagyon szívesen';
- 3.6.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: *çox-çox xahesh elirəm* → 'nagyon-nagyon szívesen', *çox-çox xahesh elirux* → 'nagyon-nagyon szívesen'.

Megjegyzések:

A *sağ' ol*, a *məmnunam*, a *təşəkkür edirəm* és a *mersi* között az a különbség, hogy a *sağ' ol*-al mindig csak egy embernek, a *məmnunam*, a *təşəkkür edirəm* és a *mersi* kifejezésekkel pedig több embernek is kifejezhetem a köszönetemet.

Mindegyik eddig elemzett megköszönési forma *udvarias*, használatuk gyakoriságának tekintetében az általam vizsgált régióban talán a *sağ' ol* és a *sağ' olun* hangzik el legtöbbször. Legkevésbé használatos a *mersi*. A *mersi* egy gyors megköszönési forma. Különbség az eredetükben is felfedezhető: a *məmnunam/məmnunux* perzsa eredetű, a *mersi* francia, a *sağ' ol/sağ' olun* pedig azeri eredetű köszönetnyilvánítási kifejezések.

3.7. **alların ağrımasın**⁹² → jelentése: 'igazán nagyon köszönöm' (neked);

3.7.1. válaszreakció: *xahesh elirəm* → 'szívesen';

3.7.1.1. válaszreakció fokozása: *çox xahesh elirəm* → 'nagyon szívesen';

3.7.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: *çox-çox xahesh elirəm* → 'nagyon-nagyon szívesen';

3.7.2. válaszreakció: *seninde alların ağrımasın* → 'én is igazán nagyon köszönöm' (neked);

3.7.3. válaszreakció: *sağ' ol* → 'én is köszönöm' (neked).

3.8. **allariz ağrımasın** → jelentése: 'igazán nagyon köszönöm' (nektek, önnek, önöknek);

3.8.1. válaszreakciók: *xahesh elirəm* → 'szívesen', *xahesh elirux* → 'szívesen';

3.8.1.1. válaszreakció fokozása: *çox xahesh elirəm* → 'nagyon szívesen'; *çox xahesh elirux* → 'nagyon szívesen';

3.8.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: *çox-çox xahesh elirəm* → 'nagyon-nagyon szívesen', *çox-çox xahesh elirux* → 'nagyon-nagyon szívesen';

3.8.2. válaszreakció: *sizinde allariz ağrımasın* → 'én is igazán nagyon köszönöm' (nektek,

⁹¹ Sem a fentiekben bemutatott *çox* ('nagyon') módhatározó, sem annak ismétléssel fokozott alakja *çox-çox* ('nagyon-nagyon') nem állhatnak a *mersi* előtt.

⁹² Ez egy gyakori, erős és különleges köszönetnyilvánítási kifejezés. Szó szerinti magyarrá fordítása lehetséges, de a fordítás nem adja vissza az eredeti kifejezés jelentését, hangulatát.

önnek, önöknek);

3.8.3. válaszreakció: saġ' ol → 'én is köszönöm' (neked);

3.8.4. válaszreakció: saġ' olun → 'én is köszönöm' (nektek, önnek, önöknek), 'mi is köszönjük' (nektek, önnek, önöknek).

3.9. **allarin, gollarin aġrimasin** → jelentése: 'igazán nagyon hálásan köszönöm' (neked);

3.9.1. válaszreakció: xahesh elirəm → 'szívesen';

3.9.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen';

3.9.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen';

3.9.2. válaszreakció: seninde allarin, gollarin aġrimasin → 'én is igazán nagyon hálásan köszönöm' (neked);

3.9.3. válaszreakció: saġ' ol → 'én is köszönöm' (neked).

3.10. **allariz, gollariz aġrimasin** → jelentése: 'igazán nagyon hálásan köszönöm' (nektek, önnek, önöknek);

3.10.1. válaszreakciók: xahesh elirəm → 'szívesen', xahesh elirux → 'szívesen';

3.10.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen'; çox xahesh elirux → 'nagyon szívesen';

3.10.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen', çox-çox xahesh elirux → 'nagyon-nagyon szívesen';

3.10.2. válaszreakció: sizinde allariz, gollariz aġrimasin → 'én is igazán nagyon hálásan köszönöm' (nektek, önnek, önöknek);

3.10.3. válaszreakció: saġ' ol → 'én is köszönöm' (neked);

3.10.4. válaszreakció: saġ' olun → 'én is köszönöm' (nektek, önnek, önöknek), 'mi is köszönjük' (nektek, önnek, önöknek);

Az eddig felsorolt köszönetnyilvánítási formák még udvariasabb változatait **halmozással** érhetjük el. Halmozáson ebben az esetben az eddig felsorolt köszönetnyilvánítási formák egymás után, illetve egymás mellett felsorolt alakjait értjük. Ezek használata ritkább mint az eddig felsoroltaké, különleges, nem mindennapi szituációban használják. Ezt a megállapítást az alábbi példakkal szemléltetjük:

3.11. **saġ' ol, təşəkkür edirəm, məmnunam** → 'végtelenül köszönöm' (neked);

3.11.1. válaszreakció: xahesh elirəm → 'szívesen';

3.11.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen';

3.11.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen'.

Ezek a halmozott köszönetnyilvánítási formák bármilyen sorrendben követhetik egymást. Két példa:

3.12. **məmnunam, saġ' ol, təşəkkür edirəm** → 'végtelenül köszönöm' (neked);

3.12.1. válaszreakció: xahesh elirəm → 'szívesen';

3.12.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen';

3.12.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen'.

3.13. **təşəkkür edirəm, saġ' ol, məmnunam** → 'végtelenül köszönöm' (neked);

3.13.1. válaszreakció: xahesh elirəm → 'szívesen';

3.13.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen';

3.13.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen'.

Ezen halmozott megköszönési formák többes számú alakjait szintén három példával szemléltetjük:

3.14. **saġ' olun, təşəkkür edirux, məmnunux** → 'végtelenül köszönöm' (nektek, önnek, önöknek);

3.14.1. válaszreakciók: xahesh elirəm → 'szívesen', xahesh elirux → 'szívesen';

3.14.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen'; çox xahesh elirux → 'nagyon szívesen';

3.14.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen', çox-çox xahesh elirux → 'nagyon-nagyon szívesen'.

3.15. **məmnunux, təşəkkür edirux, sağ' olun** → 'végtelenül köszönöm' (nektek, önnek, önöknek);

3.15.1. válaszreakciók: xahesh elirəm → 'szívesen', xahesh elirux → 'szívesen';

3.15.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen'; çox xahesh elirux → 'nagyon szívesen';

3.15.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen', çox-çox xahesh elirux → 'nagyon-nagyon szívesen'.

3.16. **təşəkkür edirux, məmnunux, sağ' olun** → 'végtelenül köszönöm' (nektek, önnek, önöknek);

3.16.1. válaszreakciók: xahesh elirəm → 'szívesen', xahesh elirux → 'szívesen';

3.16.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen'; çox xahesh elirux → 'nagyon szívesen';

3.16.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen', çox-çox xahesh elirux → 'nagyon-nagyon szívesen'.

Ezen halmazott megköszönési formák fokozása szintén lehetséges a korábban már többször is említett çox ('nagyon') módhatározóval, sőt a módhatározó fokozásával is (çox-çox → nagyon-nagyon). Ezt a megállapítást szintén példákval szeretnénk alátámasztani:

3.17. **çox sağ' ol, təşəkkür edirəm, məmnunam** → 'végtelenül nagyon köszönöm' (neked);

3.17.1. válaszreakció: xahesh elirəm → 'szívesen';

3.17.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen';

3.17.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen'.

3.18. **sağ' ol, çox təşəkkür edirəm, məmnunam** → 'végtelenül nagyon köszönöm' (neked);

3.18.1. válaszreakció: xahesh elirəm → 'szívesen';

3.18.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen';

3.18.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen'.

3.19. **sağ' ol, təşəkkür edirəm, çox məmnunam** → 'végtelenül nagyon köszönöm' (neked);

3.19.1. válaszreakció: xahesh elirəm → 'szívesen';

3.19.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen';

3.19.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen'.

3.20. **çox-çox sağ' ol, təşəkkür edirəm, məmnunam** → 'végtelenül nagyon hálásan köszönöm' (neked);

3.20.1. válaszreakció: xahesh elirəm → 'szívesen';

3.20.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen';

3.20.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen'.

3.21. **sağ' ol, çox-çox təşəkkür edirəm, məmnunam** → 'végtelenül nagyon hálásan köszönöm' (neked);

3.21.1. válaszreakció: xahesh elirəm → 'szívesen';

3.21.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen';

3.21.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen'.

3.22. **sağ' ol, təşəkkür edirəm, çox-çox məmnunam**⁹³ → 'végtelenül nagyon hálásan köszönöm' (neked);

3.22.1. válaszreakció: xahesh elirəm → 'szívesen';

3.22.1.1. válaszreakció fokozása: çox xahesh elirəm → 'nagyon szívesen';

3.22.1.1.1. válaszreakció fokozása ismétléssel: çox-çox xahesh elirəm → 'nagyon-nagyon szívesen'.

A válaszreakciók elhangzása közben az alábbi **nem verbális** elemeket figyeltem meg:

(1) különösen a hosszabb válaszreakciók esetén az azeri ember a fejét egy kicsit

---

⁹³ A fenti példák alátámasztják azt a megállapítást, hogy minél kidolgozottabb, minél hosszabb egy nyelvi forma grammatikai szempontból, annál udvariasabb (Szili 2007: 5).

jobbra-előre hajtja, miközben jobb kezét a mellkasára helyezi;

(2) elsősorban a rövidebb válaszreakciók esetén miközben válaszol, tehát reagál a megköszönésre az azeri ember a fejével egy kis félkört ír le, jobbról balra haladva és szemét félig lesütve fogadja a bókot.

Következtetés

Előadásom következtetését az alábbiakban szeretném megfogalmazni: anyanyelvünk, a magyar nyelv is nagyon gazdag a köszönetnyilvánítás verbális és nem verbális megnyilvánulásaiban. Gondoljunk csak a következő **f o k o z á s r a**: köszönöm → köszönöm szépen → nagyon köszönöm → nagyon szépen köszönöm → végtelenül köszönöm → hálásan köszönöm → nagyon hálásan köszönöm → igazán nagyon hálásan köszönöm → végtelenül hálásan köszönöm → szeretném köszönetemet/hálámat kifejezni (ez utóbbi patetikus stílusban).

R o k o n é r t e l m ű k i f e j e z é s e k is szép számban előfordulnak: nagyon hálás vagyok Neked/Önnek; lekötelezel/lekötelez; őszinte hálát érzek irántad/Ön iránt.

A v á l a s z r e a k c i ó k közül megemlíthetjük az **e g y e n r a n g ú** viszonzási formákat: nagyon szívesen, igazán szívesen, részemről az öröm; az **e l h á r í t ó k** pedig: szóra sem érdemes, semmiség az egész, ugyan már.

Természetesen a magyarban is kísérik, illetve kísérik **n e m v e r b á l i s** formák a köszönetnyilvánítást (például a kézlegyintés), illetve lehetnek pusztán csak nem verbális megköszönési formák is: cuppanós puszi az orcára, átölelés stb.

Az azeri kultúrában azonban megéreztem valamit, valami mást, amelyet megpróbálok szavakkal is megfogalmazni. A tanulmányban szereplő megköszönési megnyilvánulások közül az **allarín ağrımásın** → 'igazán nagyon köszönöm (neked)' 7 szótagból, az **allarín, gollarín ağrımásın** → 'igazán nagyon hálásan köszönöm (neked)' pedig 10 szótagból álló kifejezés, tehát viszonylag hosszú köszönetnyilvánítási formák. Ennek ellenére mégis nagyon gyakran használják, többször hallottam, mint a többiek közül bármelyiket. Kiejtésükhöz, így tehát magához a megköszönés „szertartásához” több idő szükséges mint a rövidebb formák esetén, a kimondásukra az azeriek mégis szívesen rászánják az időt. Tehát van rá idő...

Abban is megéreztem a másságot, hogy a megköszönés az azeri kultúrában mélyebbről jövő és átéltebb. Az említett megköszönési formákat az esetek legnagyobb részében nyomatékosabban és lassabban ejtik ki. Csupán egy-két kivételtől eltekintve "odavetett" **mersi-t** vagy **mamnun-ot** nem hallottam. A **mersi-t** is általában nagyon kedvesen és elnyújtva mondják: **m-e-e-e-r-s-i-i-i**.

A köszönetnyilvánítás szertartásosabb, mégsem éreztem túlzásnak, mert annyira hozzátartozik és annyira "illik" az azeri kultúrához, ahhoz a hangulathoz és környezetehz, amelyben élnek az azeriek.

Összefoglalás

Dolgozatom középpontjában a tabrizi azeri nyelvben előforduló köszönetnyilvánítási formák bemutatása állt. Először néhány fontos gondolatot közöltem az azeri nyelvről, bemutattam a kutatási területemet és az azeri nyelv írását Iránban és kutatásaim során. Ezután következett a kapcsolatra utaló nyelvi elemek rövid ismertetése, majd kutatásaim legújabb eredményeit mutattam be tanulmányom 3. fejezetében, *A köszönetnyilvánítás nyelvi formái az azeri nyelvben* című részben.

Kitekintés

Első vizsgálódásom arról győzött meg, hogy tovább kell kutatnom ezt a szép témát pszicho- és szociolingvisztikai irányban is. Céлом, hogy megvizsgáljam, mennyire rang-, személy-, illetve szituációfüggőek az árnyalatok, és hogy ezek a determinánsok milyen erősek az azeri, illetve a magyar kultúrában.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék szíves köszönetet mondani Dr. Borgulya Ágnesnek e tanulmány elkészítésében nyújtott kedves segítségéért. Nagyon szépen köszönöm továbbá Dr. Kassai Ilonának irányt adó tanácsait és hasznos útmutatásait, valamint arra irányuló engedélyét, hogy a TÁMOP-4.2.2./B-10/1-210-0029 számú projekt keretén belül vehetek részt a Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület IV. PhD konferenciáján. Köszönetmet

szeretném **kifejezni** a férjemnek, Dr. Dadvandipour Samadnak is, aki mint azeri anyanyelvű tanácsadó szintén sokat segített e dolgozat elkészítésében.

Irodalomjegyzék

- Balázs Géza 1993. *Kapcsolatra utaló (fatikus) elemek a nyelvben*. Budapest: Akadémiai Kiadó. Nyelvtudományi Értekezések 137. sz.
- Bozorg, Alavi 1958. *A rózsák és a csalogányok országa*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Bühler, Karl 1934. *Sprachtheorie*.
- Fodor István 2004. *A világ nyelvei és nyelvcsaládjai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Householder, W. Fred – Mansour Lotfi 1965. *Basic Course in Azerbaijani*. Bloomington: Indiana University.
- Jakobson, Roman 1960. *Nyelvészet és poétika*.
- Kamal Abdulla – Kenessey Mária 2011. *Beszéljünk azerbajdzsániul. Egy ország és annak nyelve*. Budapest: Akaprint Kft.
- Kenessey Mária 2010. *Azerbajdzsáni - Magyar Társalgás*. Budapest: Azerbajdzsán Magyarországi Nagykövetsége.
- Obrusánszky Borbála 2011. *Azerbajdzsán*. Budapest: Püski-Masszi Nemzeti Könyvkereskedés.
- Simigné Fenyő Sarolta 2003. *Bevezetés az alkalmazott nyelvészetbe*. Miskolc: Egyetemi jegyzet.
- Szili Katalin 2007. *Az udvariasság pragmatikája*. Magyar Nyelvőr 131. 1-17.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2000. *Nyelvi fogalmak kyszótára*. Budapest: Korona Kiadó.